

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
CIVILINĖS IR KOMERCINĖS TEISĖS KATEDRA

JŪRATĖ KEMEŽYTĖ
TEISĖS PROGRAMOS CIVILINĖS TEISĖS SPECIALIZACIJOS (studijų programos kodas –
62401S111) STUDENTĖ

**VIEŠAJAI TVARKAI AR GERAI MORALEI PRIEŠTARAUJANČIŲ SANDORIŲ
NEGALIOJIMAS**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Doc. dr. A. Dambrauskaitė

Vilnius, 2009

TURINYS

ĮVADAS	3
I DALIS. VIEŠAJAI TVARKAI PRIEŠTARAUJANČIŲ SANDORIŲ NEGALIOJIMAS	7
1.1. Viešosios tvarkos samprata Lietuvos teisės doktrinoje ir teismų praktikoje.....	8
1.2. Viešosios tvarkos samprata užsienio valstybių teisės doktrinoje ir teismų praktikoje.....	18
II DALIS. GERAI MORALEI PRIEŠTARAUJANČIŲ SANDORIŲ NEGALIOJIMAS	27
2.1. Geros moralės samprata Lietuvos teisės doktrinoje ir teismų praktikoje.....	29
2.2. Geros moralės samprata užsienio valstybių teisės doktrinoje ir teismų praktikoje.....	40
III DALIS. TEISINĖS PASEKMĖS SANDORIO, PRIEŠTARAUJANČIO VIEŠAJAI TVARKAI AR GERAI MORALEI, ŠALIMS	47
3.1. Restitucija kaip bendroji sandorių negaliojimo pasekmė CK 1.81 str. kontekste	49
3.1.1. Restitucijos netaikymas, kai sandoris prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei	53
3.1.2. Dvišalės restitucijos taikymas, kai sandoris prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei.....	57
3.1.3. Vienašalės restitucijos taikymas, kai sandoris prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei.....	62
3.2. Restitucijos taikymas, pripažinus sandorį negaliojančiu dėl prieštaravimo viešajai tvarkai ar gerai moralei, užsienio valstybėse: trumpa apžvalga	65
3.3. Santykis su viešąja teise: viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujančių sandorių įvykdymo gražinimo klausimas	67
IŠVADOS.....	76
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	79
SANTRAUKA	89
SUMMARY	91

IVADAS

Problemos aktualumas ir mokslinis naujumas. Teisinės subjektų lygybės, šalių autonomijos ir sutarčių laisvės principai yra pripažįstami jau nuo Romos teisės laikų, tačiau neabsoliutus jų pobūdis ir kintančios teisinės bei moralinės visuomeninės vertybės verčia teisės mokslininkus ir teismų praktiką iš naujo kvestionuoti šių principų taikymo ribas ir galimybes. Nors kiekvienoje šiuolaikinėje civilizuotoje teisinėje sistemoje pripažįstama privačios nuosavybės teisė, asmens ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva, o šie principai yra įtvirtinti Konstitucijose ir civiliniuose įstatymuose, ne kiekvieną šalių sudarytą sandorį teisė gali pripažinti bei ginti.

Civilinei teisei būdingas dispozityvus reguliavimo metodas, kuris reiškia, kad leidžiama tai, kas tiesiogiai nėra draudžiama, o sudarydami sandorius, asmenys turi vadovautis teisingumo, sąžiningumo, protingumo ir kitais pagrindiniais civilinės teisės principais. Sandoriai yra pagrindinė priemonė, kuria asmenys įgyvendina savo autonomiją, o jais pagal Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso¹ (toliau – CK) 1.63 str. 1 d. laikomi asmenų veiksmai, kuriais siekiama sukurti, pakeisti arba panaikinti civilines teises ir pareigas. Teisės doktrinoje sandoris suprantamas kaip tam tikras valinis aktas, sąmoningai nukreiptas tam tikram teisiniam tikslui pasiekti². Sandorio svarbą galima suvokti per jo atliekamas funkcijas: pirma, jis yra juridinis faktas, o antra – svarbiausia – tai yra privačių santykių teisinio reguliavimo priemonė, pagrįsta asmens autonomijos principu³.

Analizuojant CK 1.2 str. ir CK 6.156 str., matyti, kad CK sureikšmina šalių valią ir jų individualią laisvę, o tai visiškai atitinka Lietuvos Respublikos Konstitucijos⁴ (toliau – Konstitucija) 46 str. 1 d. įtvirtintą asmens ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos, kaip Lietuvos ūkio gyvenimo pagrindo, idėją⁵. Tačiau sutarties laisvės principas, kaip ir visi kiti principai demokratinėse visuomenėse, minėta, negali būti absoliutus. Visgi kiekvienoje teisinėje sistemoje egzistuoja tam tikri mechanizmai, eliminuojantys iš teisinių santykių neteisėtus sandorius, nes ne visi teisės subjektai juos sudaro laisva valia, ne visi yra sąžiningi, pagaliau yra daug kitokių situacijų, kada versti asmenį vykdyti tam tikrą sandorį ar leisti apskritai jį įvykdyti gali būti tolygu teisės pažeidimui. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT) ne kartą yra pasisakęs dėl sutarčių teisės ribojimo, konstatuodamas, kad Konstitucijos 46 str. įtvirtintas asmens ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos principas nėra absoliutus. Ūkinės veiklos laisvė ribojama, kai reikia apsaugoti žmonių teises ir laisves, visuomenės ir valstybės interesus. Absoliuti sutarčių laisvė nėra galima, nes tai kenktų verslo santykiams, galėtų pažeisti kitų asmenų interesus. Sutarčių laisvę riboja ne tik imperatyvios teisės normos, bet ir *visuomenės moralės* bei sąžiningumo principai. Esant pakankamam pagrindui –

¹ Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.

² Vitkevičius P., Vėlyvis S., Mikelėnas V. ir kt. Civilinė teisė. Vadovėlis. Kaunas, Vija, 1997. P.181.

³ V. Pakalniškio Oficiali internetinė svetainė <http://www3.mruni.lt/~vypaka/> (žiūrėta 2007-12-15).

⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Lietuvos Aidas, 1992, Nr. 220 (1992-11-10); Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014 (1992-11-30).

⁵ Mikelėnas V. Prievolių teisė. Pirmoji dalis. Vilnius, Justitia, 2002. P.61.

silpnesnės šalies interesas, *viešoji tvarka*, visuomenės interesas, kreditoriaus interesas – valstybė gali daryti poveikį ir sutartiniams santykiams⁶. Minėtiems tikslams pasiekti CK ir yra įtvirtintas savarankiškas pažeistų teisių gynimo būdas – sandorių negaliojimo institutas.

Vertinamosios viešosios tvarkos bei geros moralės sąvokos yra būtinos kaip tik dėl to, kad ne visus gyvenimiškus atvejus įstatymų leidėjas gali sureguliuoti teisės normomis, ir dėl to, kad, skirtingai nei viešojoje teisėje, civilinėje teisėje neįmanoma ir negalima parengti išsamaus draudžiamų civilinių veiksmų katalogo, nes tai prieštarautų civilinės teisės prigimčiai, be to, įstatymų leidėjas nespėtų pagal besikeičiančius visuomeninius santykius. CK 6.3 str. 1 d. įtvirtina aiškia nuostata, kad prievolės dalyku gali būti bet kokie veiksmai (veikimas, neveikimas), kurių nedraudžia įstatymai ir kurie neprieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei. Vadinas, kadangi būtina užtikrinti stabilumą ir patikimą civilinę teisinę apyvertą, teisė negali toleruoti veiksmų, kurie neatitinka viešosios tvarkos ar geros moralės nuostatų.

Sandorių, prieštaraujančių viešajai tvarkai ar gerai moralei, pripažinimas negaliojančiais – tai tik viena iš daugelio galimybių, kai valstybė gali daryti poveikį sutartiniams santykiams ir asmens veiksmus, kurie prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei, pripažinti niekiniais *ab initio* – taigi pripažinti niekiniais nuo pat jų sudarymo momento. Viešoji tvarka – tai aiškiai išreikšti viešieji interesai, pagrindiniai principai, kuriais remiasi visa valstybės teisinė sistema, o geros moralės kriterijus teisinėje doktrinoje yra suprantamas kaip kultūringo, teisingo žmogaus minimalus gėrio, blogio, teisingumo, pareigos, padorumo suvokimas⁷. Atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvos Respublikos įstatymai nenustato nei viešosios tvarkos, nei geros moralės sampratų, o tai palikta teisės doktrinai ir teismų praktikai. Pagrindinė to priežastis – kintantis viešosios tvarkos bei geros moralės sampratų turinys. Skirtingu laikmečiu šios teisinės kategorijos suprantamos skirtingai. Be abejo, šių vertinamųjų kriterijų turinį svarbu suvokti ir norint teisingai išaiškinti ir pritaikyti teisiniams santykiams atitinkamą teisės normą. Atkreiptinas dėmesys, kad nėra visiškai aišku, ką daryti su CK 1.81 str. pagrindu negaliojančių sandorių įvykdymu: civilinėje teisėje atsisakyta jai nebūdingos konfiskacinės sankcijos, tačiau konkrečių normų, kurios bent iš dalies spręstų pagal tokius sandorius perduoto turto likimo klausimą, šioje teisės šakoje nėra. Jokių taisyklių nėra suformuluota ir teismų praktikoje, todėl šią spragą turėtų imtis pildyti teisės doktrina.

Pabrėžtina, kad viešosios tvarkos bei geros moralės sampratos Lietuvos teisinėje doktrinoje nėra plačiai nagrinėtos. Geros moralės, kaip teisinės kategorijos, turinį yra analizavęs V. Nekrošius, viešosios tvarkos bei geros moralės kriterijai epizodiškai aptariami CK komentare ir civilinės teisės vadovėliuose, o sandorių negaliojimo problemą teisinių pasekmių prasme yra nagrinėjusi A.

⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. birželio 5 d. nutartis c.b. *Utenos apskrities valstybinė mokesčių inspekcija v. V. Raugo individuali įmonė ir A. Trinkūnas*, Nr. 3K-3-831/2002, kat. 15.2.1.2.

⁷ Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Vilnius, Justitia, 2001.P.185.

Dambrauskaitė, tačiau ir jos darbuose nebuvo iš esmės atsakyta į klausimą, ką daryti su viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujančių sandorių įvykdymu. Teismai, pripažinę sandorį negaliojančiu CK 1.81 str. pagrindu, dažniausiai taiko dvišalę restituciją – manytina, kaip tik dėl to, kad neaišku, kaip elgtis su perduotu turtu, kai restitucija netaikoma vienos ar abiejų šalių atžvilgiu. Šiuo metu jis tiesiog lieka nesąžiningoms šalims, o tokia situacija netoleruotina ir dėl to keistina.

Nėra išskirta pagrindinių faktinių aplinkybių, kurios doktrinoje ir teismų praktikoje yra laikomos neatitinkančiomis viešosios tvarkos ar geros moralės kriterijų. Autorės nuomone, tikslinga tai padaryti, idant būtų lengviau suvokti šių išlygų prasmę bei taikymo ribas. Be to, viešosios tvarkos bei geros moralės kategorijos reikalauja išsamesnės analizės ir todėl, kad, pavyzdžiui, Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės (toliau – Anglija) teismai jomis remiasi jau nuo XIX a. ir jos yra pripažįstamos šiuolaikinėje Europos teisėje⁸, kas ypač svarbu Lietuvai vis sparčiau integruojantis į Europos teisinę erdvę, nors viešosios tvarkos ar geros moralės turinys ir yra paliktas apibrėžti atskirų valstybių įstatymų leidėjo diskrecijai ar teismų praktikai.

Tokiu būdu kyla **mokslinė problema**, kelianti klausimą, kokios yra gairės, kuriomis turėtų vadovautis teismas, sprendamas, kad sandoris pažeidžia viešąją tvarką ar gerą moralę, ir kada būtent šis sandorių negaliojimo pagrindas taikomas, jei nėra visuotinai sutariama dėl aplinkybių, kurios viešąją tvarką ar gerą moralę pažeidžia. Svarbu suvokti šių sandorių pripažinimo negaliojančiais pagrindo turinį ir išryškinti pagrindines problemas, jį taikant teismų praktikoje, taip pat išspręsti viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujančių sandorių negaliojimo pasekmių klausimą.

Darbo tyrimo objektas – viešajai tvarkai prieštaraujančių sandorių negaliojimas bei gerai moralei prieštaraujančių sandorių negaliojimas.

Darbo tyrimo tikslas – išanalizuoti viešajai tvarkai bei gerai moralei prieštaraujančių sandorių negaliojimą: nustatyti šių teisinių kategorijų apimtį, išryškinti pagrindines problemas, jas taikant teismų praktikoje, ir išnagrinėti CK 1.81 str. pagrindu pripažintų negaliojančiais sandorių pasekmių problematiką.

Tyrimui įgyvendinti numatyti šie **uždaviniai**:

1. Detaliai išanalizuoti ir atskleisti viešosios tvarkos bei geros moralės kriterijų turinį doktrinoje ir teismų praktikoje;
2. Išskirti pagrindines faktines aplinkybes, kurios laikomos prieštaraujančiomis viešajai tvarkai ar gerai moralei;
3. Nustatyti, koks yra CK 1.81 str. normoje įtvirtintų sandorių negaliojimo pagrindų tarpusavio santykis;
4. Nustatyti CK 1.80 str. ir CK 1.81 str. įtvirtintų teisės normų santykį;

⁸ Kotz H., Weir T., Flessner A. European Contract Law. Vol. 1: Formation, Validity, and Content of Contract; Contract and Third Parties. Oxford: Clarendon Press, 2002. P. 154-156.

5. Išsiaiškinti, su kokiomis pagrindinėmis problemomis susiduria teismai, taikydami viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujančių sandorių teises pasekmes;
6. Išanalizuoti problemą, kylančią dėl to, kad nėra teisės normų ar teismų praktikos nuostatų, nurodančių, ką daryti su CK 1.81 str. pagrindu pripažintų negaliojančiais sandorių įvykdymu, kai taikoma vienašalė restitucija arba kai restitucija apskritai netaikoma.

Hipotezės:

1. Nei Lietuvoje galiojančios teisės normos, nei teismų praktika, nei teisės doktrina nepateikia vieningų ir konkrečių viešosios tvarkos bei geros moralės apibrėžimų, o teismų praktikoje nėra visuotinės nuomonės, kokios faktinės aplinkybės laikomos prieštaraujančiomis viešajai tvarkai, o kokios – gerai moralei.
2. Lietuvoje galiojančios teisės normos, teisės doktrina ir teismų praktika neišsprendžia klausimo, ką daryti su viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujančių sandorių įvykdymu, o CK tik abstrakčiai nukreipia į viešosios teisės normas.

Mokslinio tyrimo metodai. Autorė darbe naudojo šiuos metodus:

1. *Lingvistinį*, kuris leido autorei tirti teisės normų turinį pagal jas įtvirtinančių teisės aktų tekstus, analizuojant nuostatas pagal gramatikos, sintaksės ir kitas kalbos taisykles; siekiant nustatyti kuo tikslesnę šių sampratų prasmę, atsižvelgiama į jų vartojimą skirtingomis kalbomis;
2. *Sisteminės analizės*. Siekdama atskleisti viešosios tvarkos bei geros moralės kriterijų turinį, autorė remiasi viso CK teisės normų sistema, kitų teisės aktų nuostatomis, Lietuvos ir užsienio valstybių teismų praktika bei kitais šaltiniais, leidžiančiais visapusiškai išnagrinėti tyrimo objektą;
3. *Istorinis metodas* autorei leido atskleisti nagrinėjamų sampratų bei CK 1.81 str. pagrindu negaliojančių sandorių teisinių pasekmių evoliuciją;
4. *Lyginamasis metodas* pasitelktas gretinant Lietuvoje galiojančias teisės normas, teisės doktriną bei suformuotą teismų praktiką su užsienio šalių teisės doktrina ir teismų praktika;
5. *Teleologinis (įstatymų leidėjo ketinimų) metodas*, kuris padėjo nustatyti konkrečios teisės normos imperatyvumo pobūdį ar tikslą;
6. *Kokybinis dokumentų analizės metodas*, padėjęs empiriškai išanalizuoti turimus dokumentus ir juose įtvirtintą informaciją.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, trys dėstomosios dalies skyriai, išvados ir literatūros sąrašas.

I DALIS VIEŠAJAI TVARKAI PRIEŠTARAUJANČIŲ SANDORIŲ NEGALIOJIMAS

Civilinės teisės teorijoje negaliojantis sandoris apibrėžiamas kaip sandoris, kurio bent vienas iš būtinų sandorio elementų (subjektai, valia, valios išreiškimas, turinys ir forma) neatitinka įstatymo reikalavimų⁹, o sandorio negaliojimas apibūdinamas kaip „situacija, kai teisė neleidžia atsirasti tiems teisiniams padariniams, kurių buvo siekiama sudarant sandorį“¹⁰. Negaliojantys sandoriai tiek įstatymo lygmeniu, tiek teisės doktrinoje ir teismų praktikoje yra skirstomi į niekinius ir nuginjimus. Pagal CK 1.78 str. 1 d. sandoris laikomas niekiniu, jeigu jis, vadovaujantis įstatymais, negalioja, nepaisant to, yra ar ne teismo sprendimas pripažinti jį negaliojančiu. Šalys negali niekinio sandorio patvirtinti. Sandoris, kurį pripažinti negaliojančiu būtinas teismo sprendimas, yra laikomas nuginjimu sandoriu.

Niekinis sandoris teisine prasme yra bereikšmis¹¹, todėl teisių ir pareigų, grindžiamų niekiniu sandoriu, negalima įgyvendinti, jų negalima ginti, tokio sandorio negalima panaudoti tiek prieš kitą sandorio šalį, tiek prieš trečiuosius asmenis. Niekiniu sandoris laikomas, minėta, tik tada, kai yra įstatymų nustatyti pagrindai, taigi tokiais sandoriais yra laikomi: 1) sandoriai, prieštaraujantys imperatyvioms įstatymo normoms (CK 1.80 str.); 2) *sandoriai, prieštaraujantys viešajai tvarkai ar gerai moralei* (CK 1.81 str.); 3) tariamieji sandoriai (CK 1.86 str.); 4) apsimestiniai sandoriai (CK 1.87 str.) bei 5) sandoriai, negaliojantys dėl įstatymų reikalaujamos sandorio formos nesilaikymo (CK 1.93)¹². Atskleidus darbe nagrinėjamų sandorių vietą sandorių negaliojimo instituto kontekste, galima pereiti prie detalesnės jų analizės.

Kai šalys sudaro sutartį, paprastai viena kitai jos įsipareigoja sąžiningai ir ketina šią sutartį vykdyti, o jų laisvos valios neveikia tam tikros aplinkybės, tokios kaip klaida, apgaulė, viešosios tvarkos ar geros moralės pažeidimas ir kt., kurios gali lemti sutarties pripažinimą negaliojančia. Tačiau kiekvienoje teisinėje sistemoje pasitaiko atvejų, kai sutartis sudaroma turint tam tikrą netoleruotiną teisės ar moralės atžvilgiu tikslą. Taip gali atsitikti ir tada, kai šalys apie tai nežino, bet dėl visuomenės interesų apsaugos toks sandoris negali būti paliktas galioti. Kadangi viešosios tvarkos ir geros moralės turinys yra kintantis ir todėl negali būti apibrėžtas jokiame teisės akte, būtina išanalizuoti šias sąvokas, idant suvokti CK 1.81 str. taikymo apimtį.

Viešoji tvarka, kaip teisinė kategorija, yra įtvirtinta ne tik daugelio Europos ir kitų pasaulio valstybių, Europos Sąjungos teisės aktuose bei Europos Teisingumo Teismo (toliau – ETT) ir užsienio valstybių teismų sprendimuose, bet sparčiai „prigijo“ ir Lietuvos teisinėje sistemoje.

⁹ Vitkevičius P., Vėlyvis S., Mikelėnas V. ir kt. Civilinė teisė. Vadovėlis. Kaunas, Vija, 1997. P. 194.

¹⁰ Mikelėnas V. Sandorių negaliojimo instituto taikymas teismų praktikoje (1) // Justitia, 2006, Nr. 4 (62). P.7.

¹¹ Pakalniškis V. Oficiali V. Pakalniškio asmeninė svetainė <http://www3.mruni.lt/~vypaka/>

¹² Papirtis L.V., Baranauskas E., Kiršienė J. ir kt. Civilinė teisė, bendroji dalis, II tomas. Vadovėlis. Vilnius, Mykolo Romerio universitetas, 2005. P.31.

Viešosios tvarkos išlygas galime rasti ne tik CK, Civilinio proceso kodekse (toliau – CPK¹³), bet ir Darbo kodekse (toliau – DK)¹⁴, Dizaino įstatymo¹⁵ 9 str. 2p., Elektroninių ryšių įstatymo¹⁶ 72 str. 5 d., Farmacijos įstatymo¹⁷ 50 str. 4d. 13 p., Komercinio arbitražo įstatymo¹⁸ 37 str. 5d. 2 p., Prekių ženklų įstatymo¹⁹ 6 str. 1 d. 6p. ir 29 str. 7d., Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymo²⁰ 12 str. 3d., Teatrų ir koncertinių įstaigų įstatymo²¹ 18 str. 2d., Visuomenės informavimo įstatymo²² 3 str. 4 d., kituose įstatymuose bei daugelyje poįstatyminių aktų. Pažymėtina, kad anksčiau galiojęs 1964 m. Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas (toliau – 1964 m. CK)²³ viešosios tvarkos sąvokos nebuvo įtvirtinęs, tačiau buvo vartojamas visuomenės interesų kriterijus. 1964 m. CK 48 str. skelbė, jog „negalioja sandoris, sudarytas turint žinomai priešingą Lietuvos Respublikos visuomenės interesams tikslą“. Viešosios tvarkos sąvoka atsirado tik priėmus naujos redakcijos (dabar galiojanti) CK. Tai lėmė, kad pirmieji Lietuvoje teismų sprendimai, kuriuose analizuotas viešosios tvarkos turinys, buvo priimti 2002 m., tačiau būtent teismų praktika yra tas kertinis šaltinis, kuris atskleidžia šios sąvokos prasmę. Kita vertus, negalime teigti, kad 1964 m. CK vartojamas visuomenės interesų terminas savo turiniu iš esmės skyrėsi nuo dabartinės viešosios tvarkos kategorijos, todėl darbe šios dvi sąvokos bus vartojamos sinonimiškai, tačiau skiriamos norint atriboti skirtingų civilinių kodeksų galiojimo laikmečius. Pagrindinis skirtumas yra tas, kad formuluotėje nebeliko „žinomai priešingo tikslo“. CK 1.81 str. 1 d. įtvirtina liberalesnę nuostatą, teigiančią, jog viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujantis sandoris yra niekinis ir negalioja.

1.1. Viešosios tvarkos samprata Lietuvos teisės doktrinoje ir teismų praktikoje

Lietuvos teismų praktikoje pripažįstama nuostata, kad viešosios tvarkos (anksčiau – visuomenės interesų) sąvoka visuomet yra vertinamojo pobūdžio ir jos turinys yra įvairialypis²⁴, todėl gali būti atskleistas tik analizuojant konkrečias bylos faktines aplinkybes ir aiškinant bei taikant joms konkrečias teisės normas, bet ne *a priori*²⁵. Tokios pat nuomonės buvo laikomasi ir galiojant 1964 m.

¹³ Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340.

¹⁴ Lietuvos Respublikos Darbo kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 64-2569.

¹⁵ Lietuvos Respublikos Dizaino įstatymas // Valstybės žinios, 2002, Nr.112-4980.

¹⁶ Lietuvos Respublikos Elektroninių ryšių įstatymas // Valstybės žinios, 2004, Nr. 69-2382.

¹⁷ Lietuvos Respublikos Farmacijos įstatymas // Valstybės žinios, 2006, Nr. 78-3056.

¹⁸ Lietuvos Respublikos Komercinio arbitražo įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 39-961.

¹⁹ Lietuvos Respublikos Prekių ženklų įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 92-2844.

²⁰ Lietuvos Respublikos Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo įstatymas // Valstybės žinios, 2004, Nr. 135-4894.

²¹ Lietuvos Respublikos Teatro ir koncertinių įstaigų įstatymas // Valstybės žinios, 2004, Nr. 96-3523.

²² Lietuvos Respublikos Visuomenės informavimo įstatymas // Valstybės žinios, 2006, Nr. 82-3254.

²³ Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 1964, Nr.19-138 (negalioja).

²⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 16 d. nutartis c.b. R. M. stomatologinė klinika v. UAB „Ratio“, AB „Snoras“, A. M., R. M., Nr. 3K-3-30/2006, kat. 21.4.1.2; 21.4.14; 22.5; 114.11; 126.5.

²⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 11 d. nutartis c.b. Z.Prichodko v. UAB „Šilumnešis“, Nr. 3K-3-259/2005, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 30.3; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo

CK. P. Vitkevičiaus manymu, negalima visais gyvenimo atvejais iš anksto nustatyti visų tų visuomenės ir valstybės interesų, kuriuos pažeidus gali būti taikomas 1964 m. CK 48 str. (dabar – CK 1.81 str.). Tai gali padaryti tik teismas, atsižvelgdamas į konkrečias aplinkybes²⁶. Čia autorė norėtų atkreipti dėmesį, kad tiek teismų praktikoje, tiek Lietuvos ir užsienio teisės doktrinoje viešosios tvarkos samprata dažniausiai aiškinama per sandorių negaliojimo prizmę, nors toks atsisakymo pripažinti tam tikrus teisinius faktus pagrindas egzistuoja ir daugelyje kitų sričių.

Lietuvos Respublikos teisės doktrinoje viešoji tvarka suprantama kaip pagrindiniai principai, kuriais grindžiama valstybės teisinė sistema²⁷, taip pat valstybės ir visuomenės funkcionavimas²⁸. Šie principai visų pirma yra įtvirtinti Konstitucijoje, ratifikuotose tarptautinėse sutartyse, Europos Sąjungos teisės aktuose, taip pat administracinės, kitų teisės šakų teisės normose. Lietuvos Apeliacinis Teismas (toliau – Apeliacinis teismas) taip pat yra konstatavęs, jog viešąją tvarką nustato imperatyvios konstitucinės, administracinės ir kitų teisės šakų normos²⁹. Pažymėtina, kad ir pačiuose Europos Sąjungos teisės aktuose tiesiogiai nėra įtvirtinta viešosios tvarkos sampratos, o ją taip pat formuoja teismai, konkrečiai – ETT. Europos Bendrijos Steigimo sutartyje³⁰ viešosios tvarkos sąvoka minima 30 str., 39 str. 3 d., 46 str. 1 d., 55 str., 58 str. 1d. b) punkte bei 186 str., tačiau jos samprata nepateikiama. ETT byloje *Van Duyn v. Home Office* yra pasakęs, jog ypatingos aplinkybės, kurioms esant valstybė narė gali remtis viešosios tvarkos išlyga, „įvairiais laikotarpiais įvairiose valstybėse gali skirtis“³¹, todėl neperžengiant Europos Bendrijos sutarties ribų būtina palikti nacionalinėms valdžios institucijoms tam tikrą veiksmų laisvę. Kitoje byloje ETT pridūrė, jog „Bendrijos teisė neprimeta valstybėms narėms vienodos vertybių skalės vertinant elgesį, kuris gali būti laikomas prieštaraujančiu viešajai tvarkai“³². Aiškinat viešosios tvarkos išlygą, būtina atsižvelgti į aukštesnę galią turinčius teisės aktus – tarptautines sutartis ir Europos Sąjungos teisės aktus, nes pagal visuotinai pripažįstamą taisyklę žemesnės galios teisės aktai negali prieštarauti aukštesnės galios teisės aktams, kitaip būtų paneigta visos jų hierarchijos esmė, tačiau apibrėžti viešosios tvarkos ar geros moralės sampratas Europos Sąjunga palieka valstybių narių įstatymų leidėjų diskrecijai ar teismų praktikai.

Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 24 d. nutartis c.b. *Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras v. Utenos apskrities viršininko administracija*, Č. R., R. S., Nr. 3K-3-242/2006, kat. 24.4; 30.4.1.

²⁶ Vitkevičius P. Turto paėmimas valstybei pagal negaliojančius sandorius teisminėje praktikoje // Teisė, 1972, Nr. 3.P.18.

²⁷ Papirtis L.V., Baranauskas E., Kiršienė J. ir kt. Civilinė teisė, bendroji dalis, II tomas. Vadovėlis. Vilnius, Mykolo Romerio universitetas, 2005. P.37.

²⁸ Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 25 d. nutartis c.b. *LŽŪB „Žemyna“ v. V.B., G. A., V.R.G., V.G., A.K., G.R., R. V., V.S. ir A. Š.*, Nr. 2A-158/2008, kat. 11.5.1, 21.4, 21.4.1 (S).

²⁹ Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 2 d. nutartis c.b. *Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras v. Lietuvos profesinių sąjungų konfederacija*, Nr. 2A-74/2007, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 41; 95.7 (S).

³⁰ Europos Sąjunga. Steigimo dokumentai ir Sutartis dėl Konstitucijos Europai. Vilnius, Eugrimas, 2005; Konsoliduota Europos Bendrijos steigimo sutartis // Valstybės žinios, 2004, Nr. 2-2.

³¹ Europos Teisingumo Teismo sprendimas byloje 41/74, *Van Duyn v. Home Office* [1974] ECR 1337, 18 punktas.

³² Europos Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-268/99, *Aldona Malgorzata Jany v. Staatssretaris van Justitie* [2001] ECR I-8615, 60 punktas.

LAT yra bandęs atskleisti viešosios tvarkos sampratą dar 2000 m., Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalgoje³³. Teismas sprendė, jog viešosios tvarkos sąvoka yra tapati visuomenės interesų sąvokai, o jų prasmė yra vertinamasis kriterijus, todėl jo taikymas turi būti siejamas su konkrečioje byloje nustatytais aplinkybėmis, kas jau iš esmės autorės yra minėta. LAT šioje apžvalgoje pateikia pavyzdinį sąrašą kriterijų, kada galima atsisakyti taikyti užsienio teisę. Tą daryti galima, jei:

- Užsienio teisės taikymas reikštų pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių pažeidimą (pvz., įteisintų asmens diskriminavimą lyties pagrindu ar leistų prekybą žmonėmis);
- Užsienio teisės taikymas prieštarautų teisingumui, geriems papročiams, pagrindinėms visuomenėje nusistovėjusioms moralės nuostatomis (pvz., leistų prisiteisti iš tėvų kraitį, įteisintų prostituciją, uždraustų asmeniui kreiptis į teismą);
- Užsienio teisės taikymas pažeistų valstybės interesus ar pakenktų geros kaimynystės su užsienio valstybe santykiams (pvz., leistų finansuoti neteisėtą valdžios užgrobimą užsienio valstybėje ir pan.).

Tiesa, reikėtų atkreipti dėmesį į antrąjį punktą, pagal kurio prasmę išeitų, jog moralės nuostatos patenka į viešosios tvarkos išlygos sampratą. Tai buvo teisingas aiškinimas tik iki įsigaliojant naujam CK, kadangi pagal dabartinę teisės doktriną bei teismų praktiką viešosios tvarkos išlyga nebeapima geros moralės, o tiek viešoji tvarka, tiek gera moralė gali būti savarankiškais pagrindais, dėl ko teismas gali atsisakyti ginti netinkamai įgyvendinamas civilines teises (CK 1.137 str. 1,2,5 d.).

Pažymėtina, kad užsienio autorių darbuose suformuluoti panašūs kriterijai, apibūdinantys viešajai tvarkai prieštaraujančius faktus. Štai, pavyzdžiui, autoriai C. Elliot ir F.Quinn išskiria šešias grupes sandorių, prieštaraujančių viešajai tvarkai³⁴: 1) sandoriai, skatinantys seksualinį amoralumą (pvz., prostitucija); 2) sandoriai, prieštaraujantys santuokiniam statusui (pvz., susitarimas niekada nevesti); 3) sandoriai, nukreipti prieš viešąjį saugumą (valstybės išdavimas); 4) sandoriai, apsunkinantys teisingumo vykdymą (pvz., susitarimas nepranešti teisėsaugos institucijoms apie nusikaltimą); 5) sandoriai, kuriais atsisakoma teismų ar arbitražų jurisdikcijos, o, kaip žinia, atsisakymas kreiptis į teismą negalioja (CPK 5 str. 2 d.); 6) sandoriai, skatinantys korupciją visuomenėje (papirkinėjimas, kyšiai). Kiek kitokią, tačiau labai panašią klasifikaciją pateikia I. Brown. Jis išskiria tokias viešajai tvarkai prieštaraujančių sandorių grupes: 1) sandoriai, skatinantys amoralų elgesį (pvz., prostitucija); 2) sandoriai, nesuderinami su viešąja tarnyba (pvz., aukštesnio posto pirkimas už kyšį, tačiau, autorės manymu, tokie patys standartai turėtų galioti ir privačiame sektoriuje); 3) sandoriai, nukreipti prieš normalų teisingumo vykdymą (pvz., nukentėjusiojo papirkimas); 4) sandoriai, priešingi visuomenės

³³ Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga, aprobuota Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2000 m. gruodžio 21 d. nutarimu Nr. 28 // Teismų praktika, 2001, Nr. 14. P. 379 – 380, 412.

³⁴ Elliott C., Quinn F. Contract Law. Fifth edition. Harlow: Pearson Longman, 2005. P. 197–199.

saugumui (pvz., valstybės paslapties atskleidimas)³⁵. Užsienio autorių klasifikacijos pateikiamos šiame poskyryje norint parodyti skirtingų valstybių teisinėse sistemose vyraujančių faktinių aplinkybių panašumą, todėl kitame poskyryje tai nebus kartojama.

Taigi teisės doktrinoje yra pateikiama nemažai pavyzdinių aplinkybių, kurios yra laikomos viešosios tvarkos pažeidimu. Lietuvos teismuose pastaraisiais metais taip pat atsiranda vis daugiau praktikos analizuojant viešosios tvarkos išlygą, tačiau lygindami doktrininis ir teismų praktikos suformuluotus kriterijus, turėtume atsižvelgti į tai, kad pirmieji nebūtinai yra kilę iš praktikos ir gali remtis išimtinai autorių nuomone.

CK pirmosios knygos komentaro autoriai CK 1.81 str. komentare³⁶, nors ir ne visai aiškiai, tačiau pateikia viešajai tvarkai prieštaraujančių faktinių aplinkybių klasifikaciją, kuri atrodo taip:

1. Sandoriai, pažeidžiantys Lietuvos Respublikos teisinės sistemos principus, teisinės sistemos tinkamą funkcionavimą ir valstybės interesus: mokesčių mokėjimo vengimas, įstatymų apėjimas, susitarimas padaryti nusikaltimą ar deliktą, nusikaltimo pėdsakų slėpimas, nepranešimas apie nusikaltimą ir pan. Prie šios grupės taip pat priskirtini tokie sandoriai, kuriais perkamos ir parduodamos valstybės tarnautojų pareigybės, licencijos ir pan.
2. Sandoriai, kurie pažeidžia teisingumo įgyvendinimą: tai susitarimai, kuriais atsisakoma teisės kreiptis į teismą, sandoriai, kurių tikslas piktnaudžiauti procesu ir pan.
3. Sandoriai, kurie pažeidžia CK III knygoje įtvirtintus šeimos teisės principus: monogamijos, santuokos savanoriškumo, sutuoktinių lygiateisiškumo, prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos bei gynimo, vaikų auklėjimo šeimoje, motinystės visokeriopos apsaugos bei kt. Tai galėtų būti sandoriai, kurie įpareigoja sudaryti fiktyvią santuoką ar riboja laisvę sudaryti santuoką, įpareigoja tėvus atsisakyti su vaikais susijusių teisių ir pareigų ir panašiai. Vėliau matysime, kad tai labiau į geros moralės sąvoką telpantys dalykai.
4. Viešajai tvarkai prieštarauja sandoriai, kurie varžo prekybos laisvę: tai tokie sandoriai, kurie tiesiogiai ar netiesiogiai nustato pirkimo ar pardavimo kainas, kitas prekybos sąlygas, riboja ar kontroliuoja gamybą ar rinką, investicijas, taiko skirtingas sąlygas tos pačios rūšies sandoriams su kitais prekybos partneriais ir kita. Pabrėžtina, kad Lietuvos Respublikos Konkurencijos įstatyme³⁷ yra įtvirtinta nuostata, kad visi susitarimai, kuriais siekiama riboti konkurenciją, yra draudžiami ir negalioja nuo jų sudarymo.

Susitarimai nekonkuruoti – tai kertinis klausimas, sprendžiant, ar nėra suvaržyta prekybos laisvė. Be to, nesažininga konkurencija yra draudžiama *per se*, todėl autorė mano, kad CK komentaro autoriai visiškai pagrįstai išskyrė tokius susitarimus į atskirą viešajai tvarkai prieštaraujančių sandorių grupę.

³⁵ Brown I. Law of Contract. Fifth edition. Oxford: University Press, 2006. P. 182-183.

³⁶ Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Vilnius, Justitia, 2001. P. 185-186.

³⁷ Lietuvos Respublikos Konkurencijos įstatymas //Valstybės žinios, 1999, Nr.30-856.

Dažniausiai tokie susitarimai sutinkami darbo teisinių santykių sferoje, kur darbuotojas, išėjęs iš darbo, įsipareigoja darbdaviui nedirbti tam tikro darbo tam tikrą laikotarpį ir tam tikroje teritorijoje. Lietuvoje jau atsiranda bylų, kuriose sprendžiama nekonkuravimo susitarimų teisinė prigimtis ir jų galiojimo sąlygos. Naujausioje LAT praktikoje pasisakyta, kad pagal nekonkuravimo susitarimo prigimtį, pobūdį ir esmę toks susitarimas vertintinas kaip civilinis teisinis sandoris, nepaisant to, kad jis sudaromas darbo sutarties šalių ir inkorporuotas į darbo sutartį kaip jos papildymas. Teismas sprendė, kad šalys turi teisę sudaryti sutartį, turinčią kelių rūšių sutarties elementų, o tai reiškia, kad darbo sutartyje inkorporuotas civilinis teisinis susitarimas sukuria jos šalims civilines teises ir pareigas. Toks susitarimas sudarytas šalims veikiant kaip civilinių teisinių santykių subjektams ir šalių santykiams, kylantiems iš šio susitarimo, DK netaikytinas³⁸. Teismas pažymėjo, kad tokiam susitarimui pagal analogiją taikytinas CK 2.164 str. (Konkurencijos draudimas. Šiame straipsnyje reglamentuojamas prekybos agento ir atstovaujamojo sudarytų nekonkuravimo susitarimų galiojimas), taip pat išsakė mintį, kad, atsižvelgiant į tokio susitarimo tikslus, interesų teisėtumą, toks susitarimas negalėtų būti sudaromas su bet kuriuo asmeniu (darbuotoju). Susitarime, be kita ko, turi būti numatyta pusiausvyra tarp abiejų jos šalių interesų, vienos šalies (darbdavio) interesas turi būti ginamas kuo mažiau suvaržant kitos šalies (darbuotojo) veiksmus, pastarojo naudai nustatant sąžiningą ir teisingą kompensaciją. Toks sandoris priskirtinas nuginčijamiems sandoriams. Taigi, anot LAT, nekonkuravimo susitarimams darbo įstatymai netaikytini, nors tokia pozicija yra kritikuojama darbo teisės doktrinoje. R. Krasauskas palaiko ankstesnę LAT išsakytą poziciją, kad „pasibaigus darbo sutarčiai, šalių darbo santykiai pasibaigia, ir, nesant papildomo susitarimo, darbdavys negali nustatyti buvusiam darbuotojui jokių apribojimų, tarp jų – ir konkurencijos draudimo“³⁹. Tačiau teismų praktika juda į priekį, ir turime vadovautis priimtomis naujausiomis nutartimis (2007 m. suformuota nekonkuravimo susitarimų, kaip civilinių teisinių susitarimų, praktika buvo pakartotinai pripažinta ir 2008 m.⁴⁰), nors nėra visiškai nepagrįstos R. Krasausko mintys, kad „LAT savo išaiškinimuose suabsoliutino sutarčių laisvės principą, o aiškindamas nekonkuravimo susitarimų teisėtumą, pagal įstatymo analogiją taikė teisės normas, reglamentuojančias nekonkuravimo susitarimus tarp dviejų vienas kitam nesubordinuotų teisės subjektų – prekybos agentų ir atstovaujamųjų“⁴¹.

Doktrinoje galima sutikti ir visiškai paprastą paaiškinimą, kokie sandoriai prieštarauja viešajai tvarkai: „Tai tokie sandoriai, kurie pažeidžia teisingumo įgyvendinimą, kuris sudaro visuomenės

³⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 22 d. nutartis c.b. *UAB „Docpartner“ v. L.V.*, Nr. 3K-3-415/2007, kat. 1.1; 20.1; 42.1 (S).

³⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. birželio 5 d. nutartis c.b. *D. Baliūnas v. UAB „Kemira GrowHow“*, Nr. 3K-7-408/2003, kat. 13; 82.

⁴⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 20 d. nutartis c.b. *A.G. v. UADBB „Aon Lietuva“*, Nr. 3K-3-121/2008, kat. 42.8 (S).

⁴¹ Krasauskas R. Nekonkuravimo susitarimai darbo teisėje. Ar darbuotojas ir darbdavys lygiaverčiai konkurentai? // *Jurisprudencija*, 2008. T. 8 (110). P. 43.

pagrindą⁴²“. Tačiau, autorės nuomone, toks apibrėžimas yra per siauras, kadangi pateiktose klasifikacijose jis apimtų tik vieną negaliojančių sandorių grupę. Visiškai neteisinga yra nuomonė, kad sandoriai, prieštaraujantys viešajai tvarkai ar gerai moralei, yra tokie sandoriai, kuriuos sudaryti draudžia įstatymas⁴³. Autorės manymu, jei sandoris prieštarauja įstatymams, tai jo negaliojimas turėtų būti grindžiamas ne CK 1.81 str. 1 d., o CK 1.80 str., ir jis turėtų būti pripažintas negaliojančiu kaip prieštaraujantis imperatyvioms įstatymo normoms. Ši problema kiek plačiau bus aptarta tolesnėje darbo dalyje.

Jau minėta, kad teismų praktika viešosios tvarkos aspektu Lietuvoje pradėjo gausėti tik pastaraisiais metais, tačiau kaip prieštaraujančios viešajai tvarkai teismų yra pripažintos tokios aplinkybės, kurias beveik visas būtų galima priskirti pirmajai grupei, į kurią patenka sandoriai, pažeidžiantys Lietuvos Respublikos teisinės sistemos principus, teisinės sistemos tinkamą funkcionavimą ir valstybės interesus. Teismų praktikoje vyrauja tokios viešajai tvarkai prieštaraujančios faktinės aplinkybės, kaip valstybės tarnautojo sandoriai, sudaryti pažeidžiant draudimą priimti dovanas, tiesiogiai ar netiesiogiai susijusias su pareigų ėjimu ar pasinaudojus tarnybine padėtimi⁴⁴, įstatymo normų, reglamentuojančių nuosavybės teisių į nekilnojamąjį turtą atkūrimą, pažeidimas⁴⁵, mokesčių mokėjimo vengimas⁴⁶ ar jų sumažinimas⁴⁷, gavimas pajamų valstybės sąskaita, ir tuo pakertamas pasitikėjimas profesinėmis organizacijomis ir ignoruojamas teisingumas⁴⁸, pernelyg žemos pardavimo kainos nustatymas, siekiant pažeisti kreditorių teises ir įstatymų saugomus interesus⁴⁹, valstybės ar savivaldybių turto, kaip viešosios nuosavybės objekto, perleidimas privatiems asmenims ne specialių įstatymų nustatyta tvarka, sudarant sąlygas švaistyti valstybės ir savivaldybių turtą⁵⁰, situacijos, kai valstybinė žemė subnuomojama be nuomotojo

⁴² Prankevičius A., Pumputienė R. Sandorių negaliojimo pagrindai ir pasekmės (1) // *Juristas*, 2005, Nr.4. P.6.

⁴³ Ten pat. P.7.

⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 16 d. nutartis c.b. *Klaipėdos apygardos vyriausiojo prokuroro pavaduotojas v. S.Tamolis*, Nr. 3K-3-181/2005, kat. 21.4.1.1.; 21.4.1.2; 24.1.

⁴⁵ Šis klausimas iškilo tik bylą nagrinėjant kasacine tvarka, todėl ji buvo gražinta pirmosios instancijos teismui. Atsižvelgiant į tokią LAT poziciją, manytina, jog tam tikrais atvejais ši aplinkybė gali būti laikoma viešosios tvarkos pažeidimu. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 24 d. nutartis c.b. *Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras v. Utenos apskrities viršininko administracija, Č. R., R. S.*, Nr. 3K-3-242/2006, kat. 24.4.; 30.4.1; 5.7.

⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. birželio 5 d. nutartis c.b. *Utenos apskrities valstybinė mokesčių inspekcija v. V. Raugo individuali įmonė ir A. Trinkūnas*, Nr. 3K-3-831/2002, kat. 15.2.1.2.

⁴⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 20 d. nutartis c.b. *Marijampolės apskrities VMI v. UAB „Kraitenė“*, Nr. 3K-3-62/2003, kat. 15.2.1.2; 45.5.

⁴⁸ Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 2 d. nutartis c.b. *Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras v. Lietuvos profesinių sąjungų konfederacija*, Nr. 2A-74/2007, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 41; 95.7 (S).

⁴⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 16 d. nutartis c.b. *R. M. stomatologinė klinika v. UAB „Ratio“, AB „Snoras“, A. M., R. M.*, Nr. 3K-3-30/2006, kat. 21.4.1.2; 21.4.14; 22.5; 114.11; 126.5.

⁵⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. kovo 20 d. nutartis c.b. *305-oji DNSB „Bokštas“ v. Vilniaus miesto valdyba*, Nr. 3K-3-512/2002, kat. 15.2.1.1; 15.2.1.2; 21.2.2.9; 21.4.

sutikimo ir toks sutikimas nėra gautas vykdymo metu⁵¹, valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo viešo aukciono būdu sąlygų nepaisymas⁵², taip pat pardavimas savo paskutinio turto, į kurį buvo galima nukreipti išieškojimą, norint išvengti prievolės išlaikyti savo nepilnamečius vaikus⁵³, pardavimas turto artimiems giminaičiams už neprotingai didelę kainą, žinant, kad jis bus paimtas visuomenės poreikiams, siekiant valstybės kompensacijos⁵⁴ ir pan. Vienas iš žemesnės instancijos teismų buvo konstatavęs, kad pirkimo-pardavimo sutartis, kuria privačiam asmeniui leista privatizuoti valstybinės žemės sklypą, įskaitant ir naudojamo kelio plotą, prieštarauja viešajai tvarkai ir gerai moralei. Tačiau LAT, neanalizuodamas aplinkybių plačiau, pasisakė, kad nuosavybės teisės gražinimas nėra prieštaravimas viešosios tvarkos normoms, o asmenys, kurie negali naudotis keliu, gali savo teises apginti kitais būdais⁵⁵.

Kartais LAT pripažįsta tam tikrus sandorius prieštaraujančiais viešajai tvarkai, kurie, atrodo, iš esmės netelpa į jokią teisės doktrinoje pateikiamą klasifikaciją. Kaip pavyzdį galima paminėti bylą, kurioje LAT sprendė, jog „perkančiosios organizacijos viešųjų pirkimų komisijos sprendimas dėl atvirojo konkurso laimėtojo yra būtinoji sąlyga pirkimo sutarčiai, tačiau teismo sprendimu ši sąlyga panaikinta, o jos nesant sutartis negalėjo būti sudaryta“⁵⁶. LAT sutiko su pirmosios instancijos teismo sprendimu, kad tokia sutartis prieštarauja ne tik imperatyvioms įstatymo normoms, bet ir viešajai tvarkai, nors, autorės manymu, būtų užtekę tik pagrindo, numatyto CK 1.80 str. 1 d.

LAT taip pat yra pasakęs, jog jokių būdu negalima palikti galioti sandorių, kuriais siekiama pažeisti kito asmens teises apeinant įstatymus, kaip prieštaraujančių viešajai tvarkai ir teisingumui⁵⁷. Kaip prieštaraujanti viešajai tvarkai teismų praktikoje yra pripažinta ir tokia aplinkybė, kai sudaroma sutartis neatsižvelgiant į žinomus ankstesnius vienos šalies susitarimus su trečiuoju asmeniu, taip pažeidžiant įsipareigojimus pagal sutartį, bei ignoruojant faktą, kad tretysis asmuo jau turi teismo pripažintą pirmumo teisę ne aukciono būdu sudaryti tokią sutartį su viena iš šalių⁵⁸. Be abejo, sandorių, kuriais perleidžiamos teisės, kartą jau perleistos kitam asmeniui, taip pat negalima laikyti

⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 8 d. nutartis c.b. *BAB „Lietuvos kuras“ v. UAB „Gazolita“*, Nr. 3K-3-176/2006, kat. 21.4.1.1; 118.4.

⁵² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 6 d. nutartis c.b. *D.Z. v. Alytaus miesto savivaldybė*, Nr. 3K-3-133, kat. 45.10; 124.2.7; 124.4 (S).

⁵³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 3 d. nutartis c.b. *I. C. v. V.M. ir V.B.*, Nr. 3K-3-535, kat. 35.6.1 (paliktas nepakeistas pirmosios instancijos teismo sprendimas).

⁵⁴ Kauno rajono apylinkės teismo 2005 m. lapkričio 17 d. sprendimas c.b. *Klaipėdos miesto apylinkės vyriausiasis prokuroras v. M. S., K.S., I.R.L. ir kt.*, Nr. 2-330-485/2005, kat. 20.3.8; 21.4.1.2; 30.5; 116.1; 113.9.

⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. rugsėjo 24 d. nutartis c.b. *R.T., P.R., E.S., A.P.T., L.K., R.M.S., L.B. v. O.Z., L.S., Kauno rajono savivaldybė*, Nr. 3K-3-344/2007, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2.

⁵⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 3 d. nutartis c.b. *UAB „Autokurtas“ v. Lietuvos kariuomenė*, Nr. 3K-7-4/2006, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 24.1; 24.4; 69; 114.8.2.

⁵⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 15 d. nutartis c.b. *A.V.Ašmantienė v. G.G.Petrauskas*, Nr. 3K-3-589/2004, kat. 15.2.1.2.

⁵⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 1 d. nutartis c.b. *UAB „Birių krovinių terminalas“ v. LK AB „Klaipėdos Smeltė“, VĮ Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcija*, Nr. 3K-7-231/2006, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 22.4; 50.8; 121.20.

galiojančiais⁵⁹, kaip ir sandorių, kuriais faktiškai nemoki įmonė didelės sumos reikalavimo teisę neatlygintinai perleidžia vienam iš vėlesnės eilės kreditorių, taip pažeisdama kreditorių lygiateisiškumo principą⁶⁰. Ypač griežtai LAT buvo įvertinta visa eilė sandorių, kuriais dar mokios įmonės direktorės iniciatyva jos pačios naujai įsteigtai įmonei, kurios direktore taip pat buvo ji pati, buvo perleistas ankstesnės įmonės beveik visas vertingesnis materialusis turtas, teisės į prekių ženklus, laikraščio leidybą ir platinimą (naujoji įmonė užsiėmė analogiška veikla) ir taip įmonė privesta prie bankroto⁶¹. Tokios kategorijos ginčus LAT laiko prieštaraujančiais ir viešajai tvarkai, ir gerai moralei, o paskutiniu aptartuoju atveju – dar ir juridinio asmens teisnumui.

Prieštaraujančia tiek viešajai tvarkai, tiek gerai moralei Lietuvos teismų praktikoje yra pripažinta taip pat tokia situacija, kai asmuo iš esmės verčiasi pinigų skolinimu neturėdamas tam atitinkamos institucijos leidimo verstis bankine veikla ir tokia šio asmens sudarytos su klientu sutarties sąlyga, kai atlyginimo už naudojimąsi pinigais suma yra daug didesnė už skolinamą sumą⁶².

Reikėtų atkreipti dėmesį, kad pagal CK 6.986 str. 1 d. sudarytos taikos sutartys taip pat gali būti pripažįstamos negaliojančiomis CK 1.81 str. pagrindu, nes LAT yra pažymėjęs, jog tokios sutartys gali būti pripažintos negaliojančiomis visais sandorių negaliojimo pagrindais⁶³. Tuo tarpu Apeliacinis teismas konstatavo, kad sprendžiant darbo sutarčių galiojimo ar negaliojimo klausimą, taip pat turėtų būti taikomos sandorių negaliojimo klausimus reglamentuojančios CK normos, tarp jų ir CK 1.78-1.95 str. numatyti sandorių negaliojimo pagrindai⁶⁴.

Matyti, kad teismai beveik visada patys kvalifikuoja sandorį kaip neatitinkantį viešosios tvarkos kriterijaus. Tačiau naujausioje Apeliacinio teismo praktikoje vienas iš apeliacinio skundo reikalavimų buvo atmestas vien todėl, kad „apeliantas nenurodė, kokioms imperatyvioms viešąją tvarką reglamentuojančioms teisės normoms <...> prieštarauja minėta komiso sutartis⁶⁵“. Šioje byloje ieškovas prašė pripažinti negaliojančiais *ab initio* komiso sutartį ir jos priedą – materialinių vertybių priėmimo-perdavimo aktą. Komiso sutartimi ieškovas įsipareigojo sudaryti pirkimo-pardavimo sutartis su trečiaisiais asmenimis, o įvykdęs pavedimą, perduoti įmonei viską, ką gavo pagal įvykdytą pavedimą. Šiuo tikslu bendrovė ieškovui, kaip nurodyta priėmimo-perdavimo akte, perdavė prekių už

⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. spalio 1 d. nutartis c.b. *V.Kijevičius v. A.Lavrinovič*, Nr. 3K-3-900/2003, kat. 15.2.1.2; 15.2.2.7

⁶⁰ Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 20 d. nutartis c.b. *BUAB „Utvilsta“ v. UAB „Gilius ir Ko“*, Nr. 2A-323/2008, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 35.6.1; 37 (S).

⁶¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. kovo 14 d. nutartis c.b. *BUAB „Spaudos magnatai“ v. UAB „Sekundės redakcija“*, Nr. 3K-3-176/2008, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 21.4.2.1; 21.4.2.7; 21.6; 27.7; 35.6.1; 39; 45; 126.5 (S).

⁶² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. gegužės 4 d. nutartis c.b. *E. Petrauskas v. S. Mickevičienė*, Nr. 3K-3-257/2005, kat. 35.3.6 (paliktas galioti apeliacinės instancijos sprendimas).

⁶³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 12 d. nutartis c.b. *Vilniaus apskrities viršininko administracija v. UAB „Energo development“, VĮ „Registru centras“, UAB „Nauda“, UAB „Korekt“*, Nr. 3K-3-431/2007, kat. 106.5; 124.6.

⁶⁴ Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 25 d. nutartis c.b. *LŽŪB „Žemyna“ v. V.B., G. A., V.R.G., V.G., A.K., G.R., R. V., V.S. ir A. Š.*, Nr. 2A-158/2008, kat. 11.5.1, 21.4, 21.4.1 (S).

⁶⁵ Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 11 d. nutartis c.b. *BUAB „Rolferas“ v. Panevėžio sporto klubas „Fergymus“*, Nr. 2A-138/2008, kat. 21.4.1.3.

34 347 Lt. Ieškovas sutartį ginčijo tuo pagrindu, kad komiso sutartis realiai vykdoma nebuvo, nes nebuvo perduotos ir sutarties priede išvardytos vertybės, - jos buvo sunaudotos V.T. nuosavybės teise priklausančio pastato remontui. Teigiama, kad komiso sutartimi buvo siekiama pridengti dabar bankrutuojančios įmonės sandorį su V. T. Asmuo, sudaręs sutartį bendrovės vardu, neturėjo teisės jos sudaryti, nes joje nedirbo, tik buvo jos akcininkas. Jis susitarė su V.T. dėl prekių panaudojimo pastato remontui ir vėliau, nesant tiesioginės sutarties su V.T., paprašė, kad būtų sudaryta komiso sutartis. Ieškovas manė, kad išvardytų aplinkybių visuma įrodo, kad sandoris sudarytas tik dėl akių, be to, prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei, ir prašė sudarytą komiso sutartį bei materialinių vertybių priėmimo-perdavimo aktą pripažinti negaliojančiais pagal CK 1.81 str., 1.86 str., tačiau tiek pirmosios, tiek apeliacinės instancijos teismai ieškinį dėl viešosios tvarkos ar geros moralės pažeidimų atmetė tuo pagrindu, kad apeliantas nenurodė, kokioms imperatyvioms viešąją tvarką reglamentuojančioms teisės normoms ar geros moralės principams prieštarauja minėta sutartis ir priėmimo-perdavimo aktas. Panašu, kad šia praktika ima sekti ir kiti žemesniųjų instancijų teismai. Minėta Apeliacinio teismo nutartis priimta 2008 m. balandžio 11 d., tuo tarpu tų pačių metų balandžio 28 d. Panevėžio apygardos teismas viename iš savo sprendimų taip pat atmetė ieškovo prašymą pripažinti sandorį negaliojančiu CK 1.81 str. (dėl to, kad jis prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei) pagrindu, todėl, kad „ieškovas procesiniuose dokumentuose ir paaiškinimuose nenurodė, kokioms konkrečiai moralės normoms sandoris prieštarauja ir koks įstatymas jį draudžia sudaryti ir tokių pagrindų bylos nagrinėjimo metu nenustatyta“⁶⁶. Jei ne paskutinė sakinio dalis, būtų galima galvoti, kad teismas apskritai pareigą surasti teisės normas ir jas pritaikyti atitinkamai faktinei situacijai perkėlė ieškovui. Tiesa, dar 2006 m. Lazdijų rajono apylinkės teismas viename savo sprendime, netenkindamas ieškinio CK 1.81 str. pagrindu, kaip vieną iš motyvų nurodė tai, kad „ieškovė nenurodė, <...> kuo sandoris pažeidžia viešąją tvarką ar gerą moralę, tai yra kokius įstatymų draudimus sandoris peržengia“⁶⁷. Jei tai nurodoma kaip vienas iš atsisakymo tenkinti ieškinį motyvų, gal ir galėtų būti pateisinama besiklostanti praktika, tačiau nenurodymas konkrečių teisės normų, kurios atspindi viešąją tvarką ar gerą moralę, jokių būdu negali būti vienintelis pagrindas netenkinti ieškovo reikalavimo.

Tarybinės teisės doktrinoje sandoriais, kurie pažeidžia visuomenės interesus, laikyti tokie sandoriai, kurie pažeidžia ne bet kokias teisės normas, o tas, kuriomis nustatyta valstybės visuomeninė ir ekonominė santvarka, uždraustas žmogaus išnaudojimas ir pan.⁶⁸, t.y. tas teisės normas, kurios prieštaravo įstatymams, įtvirtinusiems visuomeninius santykius, nusakančius valstybės ir visuomenės [socialistinę] esmę.

⁶⁶ Panevėžio apygardos teismo 2008 m. balandžio 24 d. sprendimas c.b. UAB „Panevėžio balsas“ v. UAB „Eksena“, Nr. 2-95-544/2008, kat. 20.3.10; 21.4.1.1; 21.4.1.2; 21.4.2.1; 21.4.2.7; 27.3.2.1; 27.6; 35.6.1; 40.2; 45.1; 99.5; 114.11.

⁶⁷ Lazdijų rajono apylinkės teismo 2006 m. sausio 19 d. sprendimas c.b. S.S. v. Alytaus apskrities viršininko administracija, V.Ž., D.M., Lazdijų rajono savivaldybė, Nr. 2-11-327/2006, kat. 31.4.1.1; 21.4.1.2; 24.4; 25.3; 30.4.1; 30.5.

⁶⁸ Vitkevičius P. Turto paėmimas valstybei pagal negaliojančius sandorius teisminėje praktikoje // Teisė, 1972, Nr. 3.P.18.

Taigi, kaip matyti, nors teismų praktikoje nėra pasisakyta dėl visų aplinkybių, kurias doktrina laiko neatitinkančiomis viešosios tvarkos kriterijaus, tačiau iš esmės teismų praktika atitinka teisės doktriną ir atvirksčiai. Tai visiškai logiška, žinant, kad teismų praktika formuoja teisės doktriną, o ši – grįžtamuoju ryšiu formuoja pastarąją. Teisės doktrina ir teismų praktika negali būti vertinamos atsietai.

Pabrėžtina, jog sandoriai, prieštaraujantys viešajai tvarkai, priskiriami niekinių sandorių kategorijai, jų negalima patvirtinti ir jie negalioja *ab initio*. Taip yra, todėl, kad sandoriai, prieštaraujantys viešajai tvarkai, pažeidžia ne tik privačius, bet ir viešuosius interesus. Tokios nuomonės laikosi ir CK komentaro autoriai⁶⁹. Atsižvelgiant į šias mintis, iš dalies suprantama, kodėl LAT vienoje iš bylų sprendė, jog „tai, kad šiais dovanojimo sandoriais buvo siekiama išvengti mokėti skolą, nedaro šių sandorių priešingų visuomenės interesams“⁷⁰. Toks sprendimas kilo iš to, kad dviejų privačių asmenų sudaryti sandoriai niekaip nelėmė viešojo intereso. Tokios pozicijos laikytasi ir tarybinės teisės doktrinoje⁷¹. Kita vertus, dėl pastarojo teismo sprendimo pagrįstumo galima ginčytis. Kažin, ar šių sandorių tikslas, kaip konstatavo teismas, „išvengti, kad teismo sprendimu priteistų skolų išieškojimas nebūtų nukreiptas į namų valdą“, gali būti pateisinamas kokiais nors objektyviais kriterijais, nors ta skola ir buvo ne valstybei, o privačiam asmeniui. Juolab, kad vėlesnėje teismų praktikoje pripažinta, jog turto perleidimas, siekiant išvengti prievolės išlaikyti savo nepilnamečius vaikus, neatitinka viešosios tvarkos kriterijaus⁷². Teismai, spręsdami sandorių negaliojimo klausimus pagal CK 1.81 str., turėtų kreipti dėmesį į pagrindinį neteisėtą sandorį sudarančio asmens tikslą – išvengti mokėti skolą, kuris jokiais atvejais negali būti pateisinamas. Kieno atžvilgiu tos pinigų sumos turi būti sumokėtos – valstybei, vaikams ar kitiems privatiesiems asmenims – iš esmės sudaryto sandorio tikslo nekeičia.

Matome, kad pateikti pavyzdžiai daugeliu atvejų nesiskiria nei nuo I. Brown, nei nuo C. Elliot ir F. Quin pateiktų faktinių aplinkybių. Iš esmės, atlikę statistinę teismų praktikos analizę, galime pastebėti tam tikras tendencijas, pavyzdžiui, kad daugelis viešajai tvarkai prieštaraujančių sandorių buvo sudaryti turint tikslą išvengti mokesčių ar kito turto praradimo.

Galiausiai derėtų paminėti keletą svarbių momentų, į kuriuos atsižvelgiama teismų praktikoje, vertinant, ar sandoris neprieštarauja viešajai tvarkai. Vienoje iš bylų LAT konstatavo, kad kai „sandoris pripažįstamas negaliojančiu remiantis CK 1.81 str., šalių ketinimai turi labai svarbią reikšmę. Norint konstatuoti, jog pažeista viešosios tvarkos išlyga, turi būti įrodyta, kad pagrindinis ir vienintelis šalių ketinimas buvo nukreiptas į tikslo, priešingo viešajai tvarkai, pasiekimą. Jei tokie

⁶⁹ Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Vilnius, Justitia, 2001. P. 178.

⁷⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. balandžio 19 d. nutartis c.b. S. *Gaubienė v. B. Baginskienė ir kt.*, Nr. 3K-3-442/2000, kat. 42.

⁷¹ Vitkevičius P. Turto paėmimas valstybei pagal negaliojančius sandorius teisminėje praktikoje // *Teisė*, 1972, Nr. 3. P.16.

⁷² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 3 d. nutartis c.b. *I. C. v. V.M. ir V.B.*, Nr. 3K-3-535/2007, kat. 35.6.

ketinimai nėra akivaizdūs, juos turi įrodyti sutartį ginčijantis asmuo⁷³. Tačiau tokia praktika, autorės manymu, yra neteisinga, o nulemta būtent 1964 m. CK 48 str. formuluoatės: „Negalioja sandoris, sudarytas turint žinomai priešingą Lietuvos Respublikos visuomenės interesams tikslą“. Tuo tarpu pagal dabar galiojantį CK aiškinant viešosios tvarkos kriterijaus turinį, būtina prisiminti, kad viešosios tvarkos turinys sietinas ne tik su veiksmais ar tikslais, bet ir jų pasekmėmis⁷⁴. Sprendžiant, ar sandoris prieštarauja viešajai tvarkai, būtina įvertinti, kokie padariniai gali atsirasti ar atsiranda ne tik visuomenei, valstybei, bet ir atskiriems asmenims⁷⁵. Šios pasekmės gali atsirasti nepriklausomai nuo to, ar šalys jų siekė. Tai yra pagrindinis skirtumas, analizuojant sandorius, pripažintus negaliojančiais pagal 1964 m. CK 48 str. bei CK 1.81 str. 1 d. Gaila, tačiau ne visuomet ir naujesnėje teisės doktrinoje ir teismų praktikoje pastebimas šis skirtumas ir tiesiog akiai cituojama LAT praktika⁷⁶. Tai, ar šalys žinojo, ar ne, jog sandoris prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei, svarbu sprendžiant restitucijos taikymo klausimą, o ne pripažįstant sandorį negaliojančiu. Restitucijos taikymo klausimas bus aptartas trečiojoje šio darbo dalyje.

Atkreiptinas dėmesys, kad beveik visais nagrinėtais atvejais Lietuvos teismai CK 1.81 str. pagrindu anuliuojamus sandorius pripažįsta negaliojančiais visa apimtimi. Tuo tarpu H. Kotz laikosi pozicijos, kad jei šalis reikalauja tik pakoreguoti tam tikrą sutarties sąlygą tokiu būdu, kad ji taptų protinga ir priimtina, teismas turėtų į tai atkreipti dėmesį ir paisyti šalies prašymo, kadangi ir sutarties dalies pripažinimas negaliojančia viešosios tvarkos ar geros moralės pagrindu taip pat atliktų prevencinę (sulaikomąją, atgrasomąją – angl. *deterrent*)⁷⁷ funkciją.

Pripažindamas viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujantį sandorį negaliojančiu tik iš dalies, teismas turėtų atsižvelgti į tai, ar likusi sutarties dalis apskritai galėtų egzistuoti savarankiškai, į tai, ar šalys norėtų vykdyti tokį sandorį, ir į tai, ar dalinio pripažinimo negaliojančiu atveju išliktų teisinga šalių teisių ir pareigų pusiausvyra.

1.2. Viešosios tvarkos samprata užsienio valstybių teisės doktrinoje ir teismų praktikoje

Sandorių negaliojimo klausimus sprendžia išimtinai nacionalinė teisė. Kaip pažymi V. Mikelėnas, harmonizuoti ir unifikuoti sutarties negaliojimą sunku dėl kelių priežasčių: pirma,

⁷³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 20 d. nutartis c.b. *Marijampolės apskrities VMI v. UAB "Kraitėnė"*, Nr. 3K-3-62/2003, kat. 15.2.1.2; 45.5.

⁷⁴ Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 17 d. nutartis c.b. *Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras v. Lietuvos Respublika, Klaipėdos apskrities viršininko administracija, UAB „Ekogama“, UAB „Hanza Lizingas“ ir kt.*, Nr. 2A-451/2008, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 41; 95.7 (S).

⁷⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 16 d. nutartis c.b. *R. M. stomatologinė klinika v. UAB „Ratio“, AB „Snoras“, A. M., R. M.*, Nr. 3K-3-30/2006, kat. 21.4.1.2; 21.4.14; 22.5; 114.11; 126.5.

⁷⁶ Pranckevičius A., Pumputienė R. Sandorių negaliojimo pagrindai ir pasekmės (1) // *Juristas*, 2005, Nr.4. P.7; Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 17 d. nutartis c.b. *Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras v. Lietuvos Respublika, Klaipėdos apskrities viršininko administracija, UAB „Ekogama“, UAB „Hanza Lizingas“ ir kt.*, Nr. 2A-451/2008, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 41; 95.7 (S).

⁷⁷ Kotz H., Weir T., Flessner A. *European Contract Law. Vol. 1: Formation, Validity, and Content of Contract; Contract and Third Parties*. Oxford: Clarendon Press, 2002. P. 161.

skirtingų valstybių teisė numato gana įvairius, kartais net priešingus sutarties negaliojimo pagrindus; antra, net ir tas pats sutarties negaliojimo pagrindas įvairių valstybių teisės doktrinoje ir teismų praktikoje gali būti aiškinamas ir taikomas skirtingai. Pvz., tai, kas vienoje valstybėje laikoma amoralia veikla, kitoje gali būti įteisinta įstatymu (viešnamių veikla ir pan.) ir kt. Trečia, nevienodai vertinama konkretaus sutarties negaliojimo pagrindo reikšmė. Vienose valstybėse jis gali reikšti, kad sutartis yra niekinė, kitose – kad nuginkijama⁷⁸. Visgi sandoriai, kurie prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei, daugelyje valstybių yra pripažįstami niekiniais (angl. *void*), ir netgi ne visos teisinės sistemos leidžia tokį sandorį pripažinti negaliojančiu tik iš dalies⁷⁹. Tačiau Europos sutarčių teisės principų (toliau – PECL) 15:103 str. suteikia tokią galimybę, pabrėžiant, kad siekiant mažinti viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujančių sandorių įtaką teisinių sistemų stabilumui, šie principai suteikia galimybę išlaikyti teisei ar moralei neprieštaraujančias sutarties sąlygas, jei, atsižvelgiant į visas bylos aplinkybes, tai yra protinga⁸⁰.

Pirmasis bandymas harmonizuoti sutarties negaliojimą reguliuojančias normas yra UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principai⁸¹ (toliau – UNIDROIT principai). Tačiau ir jie nereguliuoja sutarties negaliojimo dėl šalių neveiknumo, įgaliojimų viršijimo ir sutarties prieštaravimo įstatymui ar moralei (UNIDROIT principų 3.1 str.).

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad lietuviškame vertime⁸² UNIDROIT principų 3.1 str. (c) punktas „*immorality or illegality*“ išverstas kaip prieštaravimas įstatymui ar moralei. Autorė mano, kad toks vertimas nėra visiškai tikslus dėl keleto priežasčių ir terminas „*immorality or illegality*“ taip pat apima viešąją tvarką. Pirmą, užsienio valstybių teisės doktrinoje sandoriai, prieštaraujantys viešajai tvarkai ar gerai moralei, visuomet nagrinėjami skyriuose, pavadinuose „*Illegality and Immorality*“ arba tik „*Illegality*“. Tačiau juose niekuomet nebūna aptariami tik sandoriai, prieštaraujantys imperatyvioms įstatymų normoms ar (ir) gerai moralei. Apskritai geros moralės kategorija beveik niekuomet nenagrinėjama atsietai nuo viešosios tvarkos. Antra, daugelis Europos valstybių, kaip matysime toliau, laiko gerą moralę viešosios tvarkos porūšiu, arba atvirkščiai, arba vartoja šias sąvokas netgi kaip sinonimus, todėl šių sąvokų nederėtų dirbtinai atskirti. Trečia, bendrojoje teisėje „*illegality*“ apima tokias sandorių grupes⁸³: 1) sandoriai, neatitinkantys pozityviosios teisės normų;

⁷⁸ Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Vilnius, Justitia, 1996. P. 369.

⁷⁹ Pažymėtina, kad Lietuvos teisės aktuose, teisės doktrinoje ir teismų praktikoje įtvirtinta siekiamybė kuo mažiau ardyti susiklosčiusius šalių tarpusavio santykius bei teisinės sistemos stabilumą. Šiuo tikslu teismai turi galimybę sandorį, prieštaraujantį viešajai tvarkai ar gerai moralei, pripažinti negaliojančiu tik iš dalies. Žr., pvz. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 1 d. nutartis c.b. UAB „Birių krovinių terminalas“ v. LK AB „Klaipėdos Smeltė“, VĮ Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcija, Nr. 3K-7-231/2006, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 22.4; 50.8; 121.20.

⁸⁰ Lando O., Clive E., Prum A., Zimmerman R. Principles of European Contract Law. Part III. London: Kluwer Law International, 2003. P. 221.

⁸¹ Principles of International Commercial Contracts, 1994, UNIDROIT // <http://www.unidroit.org/unidroit/english/principles/pr-main.htm> (žiūrėta 2008-06-11).

⁸² http://www3.mruni.lt/padaliniai/FAKULTETAJ/tf/ckk/DOKUMENTAI%20II/unidroit_vertimas.htm (žiūrėta 2008-06-11).

⁸³ Treitel G. The Law of Contract. London: Thomson/ Sweet & Maxwell, 2003. P. 429.

2) sandoriai, prieštaraujantys gerai moralei ir geram elgesiui; 3) sandoriai, prieštaraujantys viešajai tvarkai. Tokią klasifikaciją, kalbėdamas apie Anglijos teisę, pateikia ir V. Mikelėnas⁸⁴, todėl būtų per siauras toks aiškinimas, kad „*illegality*“ apima tik tuos sandorius, kurie prieštarauja įstatymui.

Vienodinti sandorių negaliojimo pagrindus taip pat bandyta PECL. Šie principai sandoriams, prieštaraujantiems viešajai tvarkai ar gerai moralei, skiria atskirą 15:101 straipsnį. Tokie sandoriai yra niekiniai, negaliojantys nuo pat jų sudarymo momento. Minėtas straipsnis pavadintas „Sandoriai, priešingi pagrindiniams principams“. Tokie sandoriai pagal straipsnio formuluotę negalioja dėl to, kad „yra priešingi principams, kurie Europos Sąjungos šalių narių teisinėse sistemose yra pripažinti kaip pagrindiniai“⁸⁵. PECL principų komentaro autoriai teigia, kad šia formuluote siekta išvengti įvairių terminų painiavos, kurie iš esmės reiškia tai, kad sandoris prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei. Atkreiptinas dėmesys, kad tiek Lietuvos, tiek bendrojoje teisėje viešoji tvarka taip pat apibrėžiama per pagrindinius visuomenėje vyraujančius principus. Skirtumas tik tas, kad PECL pagrindinių principų sąvoka apima ir pagrindinius moralinius principus.

PECL komentaro autoriai pažymi, kad, išskiriant, kokie principai yra pagrindiniai Europos Sąjungos valstybėse narėse, visų pirma vadovautasi tokiais dokumentais, kaip Europos Bendrijos Steigimo sutartis, Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartija, o juose įtvirtinti principai, tokie kaip laisvas asmenų, prekių, paslaugų ir kapitalo judėjimas, pagrindinės žmogaus teisės ir laisvės yra visos Europos Sąjungos teisinės sistemos funkcionavimo pagrindas. Taigi, kaip pažymi autoriai, šis straipsnis taikomas visų pirma tiems susitarimams, kurie suvaržo asmens laisvę, teisę dirbti, apriboja prekybą, susitarimams, kurie yra nesuderinami su visuotinai priimtais šeimos gyvenimo ir seksualinio pasirinkimo principais, taip pat tiems susitarimams, kurie pažeidžia teisingumo įgyvendinimą⁸⁶. Įdomu tai, kad tokio sandorio vykdymas yra atskirtas nuo paties sandorio sudarymo ir vien tik jo vykdymas gali užtraukti šalims atsakomybę pagal PECL 15:101 str.

Reikia pabrėžti, kad prieštaravimas viešajai tvarkai ar gerai moralei beveik visur pasaulyje laikomas aplinkybėmis, kurios lemia sutarčių negaliojimą, todėl tiek bendrojoje teisėje, tiek kontinentinės teisės sistemose šis klausimas nagrinėjamas sutarčių teisėje. Tačiau Vokietijoje prieštaravimas viešajai tvarkai ar gerai moralei aiškinamas kaip aplinkybė, sukelianti ne tik sutarčių, bet ir visų kitų sandorių negaliojimą. Šveicarijos teisėje, kaip ir Italijos, negaliojimo pagrindai yra sutarčių teisės dalis, tačiau jie taikomi ir kitiems civiliniams teisiniams santykiams⁸⁷.

Visos Europoje egzistuojančios teisinės sistemos yra įtvirtinusios nuostatas dėl sandorių, kurie prieštarauja pagrindiniams moralės ar viešosios tvarkos principams, negaliojimo, nesvarbu, tos

⁸⁴ Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Vilnius, Justitia, 1996. P. 376.

⁸⁵ Lando O., Clive E., Prum A., Zimmerman R. Principles of European Contract Law. London: Kluwer Law International, 2003. P. 211.

⁸⁶ Ten pat. P.212.

⁸⁷ Zweigert K., Kotz H. Lyginamosios teisės įvadas. Vilnius, Eugrimas, 2001. P. 320.

nuostatos yra įtvirtintos įstatyme ar suformuluotos teismų praktikos, tačiau, kaip pažymi PECL autoriai, atskirų šalių vartojama terminologija skiriasi. Pvz., prancūzų teisinėje sistemoje vartojamos tiek geros moralės (tiksliau - gerų papročių) (*pranc. – les bonnes mœurs*), tiek viešosios tvarkos (*pranc. – l'ordre public*) koncepcijos, tačiau laikomasi nuostatos, kad viešojoji tvarka yra platesnė sąvoka, apimanti ir geros moralės principus. Italijos, Ispanijos bei Olandijos teisinėse sistemose taip pat vartojamos abi sąvokos – tiek geros moralės, tiek viešosios tvarkos, tuo tarpu Vokietijos ir Austrijos kodeksuose galima sutikti tik nuostatas, kalbančias apie geros moralės pažeidimą. Švedijos prievolių kodeksas kalba tiesiog apie amoralumą⁸⁸.

Bendrosios teisės sistemos valstybėse dažnai vartojami trys terminai – „*illegality at common law*“, „*immoral contracts*“ arba „*contracts contrary to public policy*“. Tačiau iš esmės šie terminai yra tapatūs ir žymi grupes sandorių, kurie prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei.

Viešosios tvarkos kriterijų bandyta apibrėžti jau XIX a. viduryje Anglijos teismų praktikoje. Vienoje iš pirmųjų bylų, kurioje buvo sprendžiama dėl viešosios tvarkos kriterijaus apibrėžties, Anglijos Karalienės Slaptosios tarybos⁸⁹ praktikoje buvo pasisakyta, jog „aplinkybės, kurios laikomos prieštaraujančiomis taip vadinamai viešajai tvarkai (angl. *public policy*), laikas nuo laiko kinta. Teisės normos išlieka, tačiau jų taikymas skiriasi atsižvelgiant į principus, kuriais tuo metu vadovaujasi visuomenė“⁹⁰. Tai nesunkiai galima pastebėti ir iš teismų sprendimų. Pavyzdžiui, Anglijos Lordų rūmų nagrinėtoje byloje *Cowan v. Milbourn*⁹¹ (1867 m.) buvo nuspręsta, jog sutartis, kuria išnuomojamos patalpos ateistų susirinkimams, yra neteisėta *per se*, kadangi ateistų susibūrimai, teismo manymu, prieštarauja viešajai tvarkai patys savaime. Tačiau, praėjus penkiasdešimčiai metų, to paties teismo sprendimas analogiškoje situacijoje buvo paradoksalus: *Bowman v. Secular*⁹² byloje (1917 m.) teismas nusprendė, joks tokia sutartis visiškai nėra neteisėta. Priešingai, teismas laikė, kad „šiandien dauguma žmonių pritartų, jog toks sprendimas, koks buvo 1867 m., būtų tiesiog absurdiškas“.

Anglijos teisės doktrinoje taip pat pripažįstama, jog nelengva suformuluoti nekintantį viešosios tvarkos apibrėžimą, tačiau ši sąvoka talpina savyje visuomenės daugumos interesus, kurie padėjo visuomenei susiformuoti tokiai, kokia ji yra, ir todėl turi būti ginami⁹³. Be abejo, tai jokių būdu nereiškia, kad visi visuomenės nariai turi tapačius interesus, tačiau kai kurie iš jų yra dominuojantys ir dėl to nekvestionuojami. G. Treitel pažymi, kad viešosios tvarkos apibrėžimas yra tiesiogiai

⁸⁸ Lando O., Clive E., Prum A., Zimmerman R. Principles of European Contract Law. Part III. London: Kluwer Law International, 2003. P. 212-213.

⁸⁹ Slaptoji taryba anksčiau buvo suprantama kaip institucija, vadovaujama tarybos pirmininko, kuri patardavo monarchui Vyriausybės politikos klausimais ir kurią toje srityje vėliau pakeitė Ministrų kabinetas. Dabar jos funkcijos yra formalios.

⁹⁰ Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Karalienės Slaptosios tarybos sprendimas byloje *Evanturel v. Evanturel* (1874) LR 6 PC 1.

⁹¹ Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Lordų rūmų sprendimas byloje *Cowan v. Milbourn* (1866-67) LR 2 Ex 230.

⁹² Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Lordų rūmų sprendimas byloje *Bowman v. Secular Society Ltd* [1917] AC 406.

⁹³ Elliott C., Quinn F. Contract Law. Fifth edition. Harlow: Pearson Longman, 2005. P.197.

priklausantis nuo besikeičiančio visuomenės narių elgesio, moralės ir ekonominių sąlygų⁹⁴. PECL komentaro autoriai taip pat pabrėžia, kad pagrindiniai, fundamentalūs principai, kuriais grindžiama viešosios tvarkos doktrina, laikui bėgant gali kisti, atsižvelgiant į tai, kokios nuostatos yra vyraujančios to meto visuomenėje⁹⁵.

Bendrosios teisės šalyse viešosios tvarkos doktrina, nors ir nėra visiškai vieningos jos sampratos ar apibrėžimo, yra nepaprastai konservatyvi⁹⁶. Manytina, jog prie to nemaža dalimi prisidėjo ir Anglijos teismų praktikoje sutinkami kategoriški pasisakymai, kaip antai lordo Halsbury pareikšta nuomonė, jog „teismai negali išrasti naujų viešosios tvarkos šaltinių“⁹⁷. Ir nors ilgainiui teismai suprato, jog vienos viešosios tvarkos sampratos laikymasis yra ydingas ir ėmė labiau atsižvelgti į tuos laikus atspindinčias socialines ir moralines vertybes, visgi Anglijos teismų praktikoje pastebima, jog sąrašas aplinkybių, kurios pripažįstamos prieštaraujančiomis viešajai tvarkai, sunkiai plečiamas: toks viešosios tvarkos doktrinos nelankstumas aiškinamas ta aplinkybe, kad teisėjai iš tikrųjų turi ribotas galimybes praktikoje pritaikyti savo išskirtinį viešosios tvarkos ar geros moralės suvokimą⁹⁸. Autoriai teigia, jog nustatyti viešosios tvarkos kriterijaus ribas didžiąja dalimi yra palikta parlamentui, ir tai pakankamai nauja, įdomi, bet diskutuotina mintis.

R. Stone, nagrinėdamas sandorius, prieštaraujančius viešajai tvarkai, pabrėžia, kad tai sandoriai, kurių teismai negali priversti įvykdyti dėl to, kad jie prieštarauja bendrajai viešosios tvarkos kategorijai, ir dėl to yra niekiniai (angl. *void*). Autorius pažymi, jog dauguma sričių, kurioms taikoma viešosios tvarkos doktrina, yra teisėjų kūrybiško teisės taikymo rezultatas⁹⁹. Viešosios tvarkos kategorijos taikymas yra nustatytas tam tikrų bylų pagrindu¹⁰⁰ ir yra uždaras, todėl Anglijos teismai šios doktrinos negali taikyti tam sandorių tipui, kuriam jie dar niekada nebuvo pritaikyti. Tai, R. Stone nuomone, užtikrina stabilumą teisiniuose santykiuose. G. Treitel taip pat pažymi, kad teismai, remdamiesi stabilumo ir tikrumo interesais, iš tiesų pakankamai dažnai atsisako taikyti viešosios tvarkos doktriną sandorių rūšiai, kuriai ta doktrina niekada nebuvo pritaikyta¹⁰¹. Būtent tai ir apibūdina viešosios tvarkos koncepcijos konservatyvumą.

Tačiau būtų nesuprantama ir nelogiška, jei bendrosios teisės tradicijos teismai visiškai negalėtų taikyti viešosios tvarkos doktrinos naujoms aplinkybėms. Tai įmanoma, kai susiduriama su naujomis,

⁹⁴ Treitel G. *The Law of Contract*. London: Thomson/ Sweet & Maxwell, 2003. P. 477.

⁹⁵ Lando O., Clive E., Prum A., Zimmerman R. *Principles of European Contract Law*. Part III. London: Kluwer Law International, 2003. P. 212.

⁹⁶ McKendrick E., Cremona M. *Contract law*. Second edition. Basingstoke: Macmillan Press, 1994. P. 258.

⁹⁷ Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Lordų rūmų sprendimas byloje *Janson v. Driefontein Consolidated Mines Lt* [1902] AC 484.

⁹⁸ McKendrick E., Cremona M. *Contract law*. Second edition. Basingstoke: Macmillan Press, 1994. P. 258.

⁹⁹ Stone R. *The Modern Law of Contract*. Sixth edition. London Sydney Portland (Oregon): Cavendish Publishing, 2005. P. 367.

¹⁰⁰ Žr., pvz., Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Lordų rūmų sprendimas byloje *Janson v. Driefontein Consolidated Mines Ltd* [1902] AC 484; Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Lordų rūmų sprendimas byloje *Fender v. St John Mildmay* [1938] AC 1.

¹⁰¹ Treitel G. *The Law of Contract*. London: Thomson/ Sweet & Maxwell, 2003. P. 478.

originaliomis, neįprastomis situacijomis, kurios reikalauja teismo aktyvumo. Tai, kad viešosios tvarkos kriterijus nėra visiškai statinis, patvirtina ir sprendimas, priimtas byloje *Lancashire County Council v. Municipal Mutual Insurance Ltd*¹⁰², kuriuo tik po ilgų svarstymų ir diskusijų buvo konstatuota, kad sandoris neprieštaruoja viešajai tvarkai. Jei teismų praktika apskritai nepripažintų naujų priešingų viešajai tvarkai aplinkybių, teisė sustabarėtų, o anksčiau minėtoje byloje gynimasis viešąja tvarka būtų atmestas be didesnių svarstymų, kadangi tokie sandoriai niekada anksčiau šiuo pagrindu nebuvo pripažinti negaliojančiais.

G. Treitel taip pat atkreipia dėmesį, kad teismai visgi plečia viešosios tvarkos doktrinos ribas. Autorius pabrėžia, kad tokiais pavyzdžiais gali būti konkretūs teismų sprendimai, kuriuose pinigų skolinimas, nustatant pusiau vergiškus įsipareigojimus besiskolinančiajam, atvejis, kai komercinis žurnalas įsipareigojo vienai įmonei nekomentuoti žurnale jos veiklos, kad ši apgintų žurnalo leidėjus nuo padaryto neteisėto poelgio, bandymas sutartimi atsisakyti įstatyminių nuostatų buvo pripažinti prieštaraujančiais viešajai tvarkai¹⁰³, nors anksčiau tokių situacijų nėra buvę, tai taip pat nebuvo įtvirtinta ir įstatymu.

Kita aplinkybė, kodėl bendrojoje teisėje taip sunku plėsti viešosios tvarkos doktriną, yra tai, kad nėra nustatyta aiškių principų, kuriais remiantis tam tikras sandoris būtų priskirtas vienai ar kitai sandorių grupei. Pačia bendriausia prasme, anot R. Stone, tai kyla iš teismų sistemos vientisumo, paremto precedentų pagrindu. Jei laikomasi nuostatos, kad ir Lietuvoje yra precedentas, o tam tikrai bylai atkeliavus iki LAT, jis tampa tos bylos šeimininkas, ir kad žemesnės grandies teismai turi teisę savo nuožiūra taikyti viešosios tvarkos ar geros moralės išlygas, tai bendrosios teisės sistemos žemesniųjų grandžių teismai yra griežtai įpareigoti laikytis aukštesniųjų teismų suformuotos praktikos ir savarankiškai negali pritaikyti viešosios tvarkos doktrinos tiems sandoriams, kurie nepatenka į jau nustatytas sandorių grupes. Teismai visų pirma turi nustatyti, kad tokiai sandorių grupei viešosios tvarkos išlyga jau taikyta, ir tik tuomet gali pripažinti sandorius negaliojančiais šiuo pagrindu. R. Stone tai grindžia teismų sistemos vieningumu ir integralumu¹⁰⁴. Žinoma, pabrėžia profesorius, jog parlamentas visada gali praplėsti viešosios tvarkos doktrinos turinį¹⁰⁵. Iš tiesų teismai savo pasyvumą taikant viešosios tvarkos doktriną naujoms aplinkybėms dvidešimtojo dešimtmečio antroje pusėje pradėjo grįsti ir tuo, kad „parlamentas įgijo daugiau įgaliojimų šioje srityje¹⁰⁶“. M. Cremona tik patvirtina išdėstytą poziciją, išsakydama mintį, kad teismai nenori būti

¹⁰² Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Apeliacinio teismo sprendimas byloje *Lancashire County Council v. Municipal Mutual Insurance Ltd* [1997] QB 897. Šioje byloje teismas pripažino, jog situacija, kada vietinės valdžios institucijos ir policijos vadovas apdraudžia savo netiesioginę atsakomybę dėl nuostolių atlyginimo, jų pavaldiniams padarius nusikalstamas veikas, neprieštaruoja viešajai tvarkai.

¹⁰³ Treitel G. *The Law of Contract*. London: Thomson/ Sweet & Maxwell, 2003. P. 478.

¹⁰⁴ Stone R. *The Modern Law of Contract*. London Sydney Portland (Oregon): Cavendish Publishing, 2005. P. 367.

¹⁰⁵ Ten pat.

¹⁰⁶ Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Lordų rūmų sprendimas byloje *Johnson v. Moreton* [1980] A.C. 37 at 67; Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Lordų rūmų sprendimas byloje *Cheall v.*

laikomi savo išskirtinių viešosios tvarkos koncepcijų kūrėjais, ir kartais jie sąmoningai to nedaro, žinodami, kad esminį vaidmenį nustatant viešosios tvarkos išlygos ribas dabar atlieka parlamentas¹⁰⁷.

Visgi pastaroji autorė akcentuoja, kad teismai negali visiškai neplėtoti viešosios tvarkos doktrinos, prisidengdami tuo, kad tiesiog vykdo įstatymų leidėjo ketinimus. E. McKendrick ir M. Cremona laikosi pozicijos, kad teismai privalo patys vystyti savo viešosios tvarkos koncepcijas. Autoriai iš anksto atremia galimą kritiką, kad tokiu būdu teismai uzurpuotų parlamento, kaip įstatymų kūrėjo, funkcijas, ir leistų įsigalėti savo subjektyvioms nuomonėms, kas, atskirų teismų ar teisėjų manymu, sudaro viešosios tvarkos turinį. Kontraargumentams mokslininkai pasinaudoja vaizdinga 1971 m. vienoje byloje išsakyta mintimi, kurioje viešoji tvarka prilyginta nepaklusniam žirgui: „kai balne geras jodikas, net maištingas arklys jam paklūsta. Per kliūtis galima peršokti“¹⁰⁸, ir skatina teisėjus kurti teisę, nors pažymi, kad teismai šiuo metu yra labai konservatyvūs, kuriant viešosios tvarkos doktrinos turinį¹⁰⁹.

Viešosios tvarkos doktrina kai kurių teismo pareigūnų yra netgi kritikuojama dėl to, kad suteikia teismams per daug laisvės, sudarydama teisėjams dingstį anuliuoti tam tikrą sandorį, kuris jiems nepatiko dėl subjektyvaus pobūdžio aplinkybių. Viešoji tvarka kartais yra apibrėžiama nepaprastai vaizdingai. *Richardson v. Mellish* (1824 m.) byloje suformuotas palyginimas buvo pakartotas *McFarlane v. Tayside Health Board* (2000) byloje. Viešoji tvarka buvo apibrėžta kaip „labai nepaklusnus žirgas“, ir akcentuota, kad „kai kartą atsisėdi ant jo, niekada nežinai, kur tave jis nuneš“¹¹⁰.

Kita vertus, bendrosios teisės doktrinoje laikomasi nuostatos, kad viešosios tvarkos samprata visgi pati prisitaiko prie ekonominių ir socialinių sąlygų¹¹¹, ir tai atsispindi ne vieno lordo išdėstytoje pozicijoje: „Tai, ką teisė pripažįsta priešinga viešajai tvarkai, skirtingais laikmečiais didžiai skiriasi“¹¹².

Tačiau, kad ir koks nepastovus viešosios tvarkos kriterijaus turinys bebūtų, kad ir kaip sunku ar net neįmanoma būtų vienodinti sandorių negaliojimo klausimų tarptautiniu mastu, visgi galima pastebėti tam tikras tendencijas. H. Kotz, išanalizavęs visų pagrindinių Europos valstybių teisės aktus ir teismų praktiką, į atskirą grupę išskiria sandorius, varžančius asmens pilietines ar ekonomines teises. Mūsų rinkos ekonomika pagrįstoje teisinėje sistemoje pagrindinės individo

APEX [1983] 2 A.C. 180 at 191; Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Apeliacinio teismo sprendimas byloje *Johnstone v. Bloomsbury Health Authority* [1992] QB 333.

¹⁰⁷ McKendrick E., Cremona M. *Contract law*. Second edition. Basingstoke: Macmillan Press, 1994. P. 248.

¹⁰⁸ Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Lordų rūmų sprendimas byloje *Enderby Town FC Ltd. v. The Football Association Ltd* [1971] Ch. 591 at 606.

¹⁰⁹ McKendrick E., Cremona M. *Contract law*. Second edition. Basingstoke: Macmillan Press, 1994. P. 252.

¹¹⁰ Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Viktorijos Magistratų teismo sprendimas byloje *Richardson v. Mellish* (1824) 2 Bing. 229 at 252; Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Lordų rūmų sprendimas byloje *McFarlane v. Tayside Health Board* [2000] 2 A.C. 59 at 100-101.

¹¹¹ Treitel G. *The Law of Contract*. London: Thomson/ Sweet & Maxwell, 2003. P. 477.

¹¹² Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Londono apygardos Apeliacinio tribunolo sprendimas byloje *Rodriguez v. Speyer Bros* [1919] A.C. 59 at 79.

teisės, nepriklausomumas ir prekybos laisvės principas yra vieni svarbiausių. Prekybos laisvės suvaržymui daug dėmesio yra skyrę užsienio valstybių teismai. Yra gausybė įvairių šalių teismų sprendimų, iliustruojančių teismų (o kartu ir visuomenės bei valstybės) požiūrį į asmens ekonominių teisių ribojimą. Štai skolininko įsipareigojimai skolintojui nepersikelti į naują būstą ar nekeisti darbo be skolintojo rašytinio sutikimo, neimti paskolų iš kitų asmenų ar neperleisti savo turto Anglijos teismų buvo pripažinti varžančiais asmens ekonomines laisves, o kartu ir prieštaraujančiais viešajai tvarkai¹¹³. Taip pat varžantis asmens ekonominę laisvę yra toks sandoris, kuriuo asmuo perleidžia tokį kiekį savo valdomo turto, kad iš esmės jis paranda bet kokią galimybę išlikti nepriklausomas.

Ypatingai ginamos autorių teisės. Vienoje iš žymesnių bylų – *Schroeder Music Publishing Co. v. Macaulay*¹¹⁴ – dainų kūrėjas perleido leidėjui savo autorinę teisę į dainas, kurias jis gali sukurti per ateinančius dešimt metų, ir tik už 50 svarų sterlingų. Lordų Rūmai konstatavo, jog taip buvo pernelyg suvaržyta kūrėjo teisė laisvai kurti. Esminė, teisę laisvai kurti pažeidžianti aplinkybė čia buvo ta, kad leidėjas nebuvo įsipareigojęs išleisti visų ieškovo dainų, be to, jis galėjo bet kada nutraukti šią sutartį, ko dainų kūrėjas negalėjo. Ypatingai svarbia aplinkybe taip pat laikytas jaunas ieškovo amžius. Kitoje, jau Vokietijos teismo sprendimo byloje, autorius įsipareigojo siūlyti leidėjui visus savo sukurtus darbus galimam išleidimui. Teismas konstatavo, jog sutartyje įtvirtinta „vienpusė našta, ribojanti asmens ekonominę ir asmeninę laisvę nepriimtina apimtimi“. Taip konstatuota dėl to, kad net jei santykiai tarp šalių ateityje būtų nutrūkę, autorius vis tiek būtų buvęs saistomas įsipareigojimo siūlyti savo darbus atsakovui, o taip būtų rimtai apribota jo teisė dirbti su kitais leidėjais, ypač, jei atsakovas galėtų išsirinkti geriausias kūrėjo darbus ir reikalautų juos leisti tik pas jį¹¹⁵.

Minėta, jog susitarimai nekonkuruoti – tai kertinis klausimas, sprendžiant, ar nėra suvaržyta prekybos laisvė. Užsienio teisės literatūroje šis klausimas yra plačiai svarstomas, tačiau dėl kažkokių priežasčių viešajai tvarkai prieštaraujančių faktinių aplinkybių klasifikacijose retai kada yra išskiriamas į atskirą grupę. Užsienio teismų praktikoje yra pripažįstama, jog nekonkuravimo susitarimas yra leistinas, jei jis protingai apribotas apimtimi, laiko trukme ar teritorija, o pasitraukusiam iš darbo darbuotojui numatoma kompensacija pinigais¹¹⁶. Italijos CK netgi yra įtvirtinęs nuostatą, kad susitarimas nekonkuruoti galioja tik jei jis yra apribotas veikimo sritimi, trukme arba vieta, su toliau sekančia sąlyga, kad darbdavys privalo mokėti papildomą mokesį už tai,

¹¹³ Kotz H., Weir T., Flessner A. *European Contract Law*. Vol. 1: Formation, Validity, and Content of Contract; Contract and Third Parties. Oxford: Clarendon Press, 2002. P.157.

¹¹⁴ Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Lordų rūmų sprendimas byloje *Schroeder Music Publishing Co. v. Macaulay* [1974] 3 All ER 616 (CA).

¹¹⁵ Kotz H., Weir T., Flessner A. *European Contract Law*. Vol. 1: Formation, Validity, and Content of Contract; Contract and Third Parties. Oxford: Clarendon Press, 2002. P. 157.

¹¹⁶ Zweigert K., Kotz H. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius, Eugrimas, 2001. P. 323.

kad darbuotojas sutinka su šiomis sąlygomis¹¹⁷. Anglijos ir Prancūzijos teismai savo praktikoje yra suformavę analogiškas taisykles.

Dažniausiai teismai neabejodami naikina susitarimus, pagal kuriuos įsipareigojama nekonkuruoti pasauliniu mastu dvidešimt penkerius metus¹¹⁸, arba dvidešimt penkių kilometrų spinduliu dešimt metų ir pan. Didesnio ekonominio judėjimo laisvės apribojimo pasiekama tais atvejais, kai asmenys, užsiimantys restoranų ar degalinių verslu, daugeliui metų ar net dešimtmečių įsipareigoja pirkti gėrimus ar degalus išimtinai tik iš vienos naftos įmonės ar alaus daryklos. Šios įmonės yra suinteresuotos ilgalaikėmis sutartimis, nes jos nuolat investuoja į kontrahento kapitalą ir palūkanų gali tikėtis tik tada, jei sutartis galios ilgesnį laiką. Visuotinai pripažįstama, kad laiko, vietos ir veiklos rūšių apribojimai yra esminiai, sprendžiant, ar sandoris neprieštarauja viešajai tvarkai. Todėl Anglijos Lordų Rūmai yra nustatę, kad maksimalus degalinių sutarties galiojimo terminas yra 5 metai (21 m. terminą pripažino per ilgu). Vokietijos Aukščiausiasis Teismas leidžia ir kiek ilgesnę trukmę, o alaus tiekimo sutartyse šis teismas yra nustatęs 20 m. kraštutinę ribą.

Įdomu pažymėti vieno Vokietijos teismo nuomonę, jog teisinių paslaugų teikėjas jokiais atvejais negali teisėtai įsipareigoti nekonkuruoti¹¹⁹.

Išanalizavus viešajai tvarkai prieštaraujančių sandorių negaliojimą, išskyrėme, kokios pagrindinės faktinės aplinkybės yra laikomos priešingomis viešajai tvarkai. Matyti, kad Lietuvos teisės doktrina ir teismų praktika nėra pernelyg nutolusios nuo užsienio šalių formuojamos teismų praktikos, tačiau vis dar nėra galutinai įsisąmoninta aplinkybė, kad viešajai tvarkai prieštaraujantys sandoriai nėra tie, kurie prieštarauja imperatyvioms įstatymo normoms, nors tam tikrais atvejais CK 1.81 ir 1.80 str. ne tik galima, bet ir būtina taikyti kartu. Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad, įsigaliojus naujajam CK ir jame pasikeitus formuluotei, nebeteo aktualumo LAT suformuluota teisės taikymo ir aiškinimo taisyklė, kad pagrindinis ir vienintelis viešajai tvarkai prieštaraujančio sandorio šalių ketinimas turi būti nukreiptas į tikslo, priešingo viešajai tvarkai, pasiekimą. Darbo autorė pabrėžia, kad, sprendžiant, ar sandoris prieštarauja viešajai tvarkai, būtina įvertinti, kokie padariniai gali atsirasti ar atsiranda ne tik visuomenei, valstybei, bet ir atskiriems asmenims. Šios pasekmės gali atsirasti nepriklausomai nuo to, ar šalys jų siekė.

¹¹⁷ Kotz H., Weir T., Flessner A. *European Contract Law*. Vol. 1: Formation, Validity, and Content of Contract; Contract and Third Parties. Oxford: Clarendon Press, 2002. P. 158.

¹¹⁸ Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Lordų rūmų sprendimas byloje *Nordenfelt v. Maxim Nordenfelt* [1894] AC 535.

¹¹⁹ Kotz H., Weir T., Flessner A. *European Contract Law*. Vol. 1: Formation, Validity, and Content of Contract; Contract and Third Parties. Oxford: Clarendon Press, 2002. P.160.

II DALIS

GERAI MORALEI PRIEŠTARAUJANČIŲ SANDORIŲ NEGALIOJIMAS

Nors dauguma dalykų, apie kuriuos kalbėta analizuojant sandorių, prieštaraujančių viešajai tvarkai, negaliojimą, tinka ir kalbant apie sandorius, negaliojančius dėl neatitikimo geros moralės normoms, neabejotina, kad kai kurie dalykai visgi skiriasi. Visų pirma skirtumai kyla dėl to, kad nevienodas šių dviejų teisinių kategorijų turinys, ir jos apima skirtingas faktines aplinkybes. Skirtumų esama ir daugiau, todėl šioje darbo dalyje bus aptarti tik tie aspektai, kurie nebuvo paminėti pirmojoje darbo dalyje, ir kai kas bus kartojama tik todėl, kad kitaip nėra galimybės aiškiai atskleisti norimos minties.

Pradedant analizuoti „geros moralės“ kriterijaus turinį, pažymėtina, kad jam tiek daug dėmesio, lyginant su viešąja tvarka, nėra skiriama nei Lietuvos, nei užsienio teisės doktrinoje ar teismų praktikoje, tačiau geros moralės išlyga turi savo istoriją. Dabar ši sąvoka vartojama daugelyje šalies įstatymų – Dizaino įstatymo 9 str. 2 p., Farmacijos įstatymo 50 str. 4d. 13 p., Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymo 12 str. 3d., Teatrų ir koncertinių įstaigų įstatymo 18 str. 2 d., Visuomenės informavimo įstatymo 3 str. 4 d., kituose įstatymuose bei daugelyje poįstatyminių aktų, tačiau ji buvo žinoma jau romėnų teisėje. Romėnų teisės recepcija lėmė tai, kad daugelio Europos šalių civilinė teisė (Vokietijos, Rusijos, Lietuvos) taip pat perėmė šią sąvoką. Pirmą kartą geros moralės kriterijus, tiesa, gerų papročių¹²⁰ formuluote (šios sąvokos, kaip matysime toliau, yra sinonimai), į Lietuvos teisę buvo įvestas dar tarpukariu, o sugražintas – 1994 m. gegužės mėn., Seimui priėmus 1964 m. CK papildymo įstatymą. 1964 m. CK 5 str. nurodė, jog civilines teises saugo įstatymai, išskyrus tuos atvejus, kada jos įgyvendinamos prieštaraujant jų paskirčiai, visuomenės interesams, *geriems papročiams*, tačiau nei tada, nei dabar CK nepateikia geros moralės, kaip ir viešosios tvarkos, apibrėžimų, tad tenka tenkintis teisės doktrina ir teismų praktika. Tarpukario Lietuvoje buvo laikomasi nuostatos, kad prievolės turinys prieštarauja geriems papročiams, jei jos dalykas ar tikslas neatitinka moralės normų minimalių reikalavimų, keliamų kultūringam ir teisingam žmogui¹²¹. Lietuvoje galiojo taisyklė, kad teisėjas, sprenddamas apie prievolės ar jos sąlygos atitikimą geriems papročiams, negali vadovautis savo pasaulėžiūra, nacionalinėmis ar politinėmis pažiūromis, nors tam tikrais atvejais buvo galima vadovautis profesinės, pvz., advokatų ar gydytojų, etikos reikalavimais. Buvo laikomasi požiūrio, kad teisė turi griežtai kovoti su nuostatomis, prieštaraujančiomis geriems papročiams, tačiau su išlyga, kad tai turi

¹²⁰ Atkreiptinas dėmesys, kad skirtingose valstybėse vartojami geros moralės ir gerų papročių terminai iš esmės yra sinonimai, todėl darbe gerų papročių sąvoka bus vartojama tik tiek, kiek reikia skirtingais laikmečiais vartotai skirtingai terminologijai pabrėžti.

¹²¹ Nekrošius V. Neprieštaravimas geriems papročiams – viena iš prievolių galiojimo sąlygų // Teisės problemos. 1995, Nr. 1. P. 12. Cituota pagal: Беляцкий С. Частное право в основных принципах. Kaunas, 1928. С. 360.

būti daroma protingose ribose, nes beribis kišimasis į moralės sritį „padarytų įstatymą pajuokos objektu ir iškreiptų jo esmę“¹²².

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas¹²³ moralę apibrėžia kaip gyvenimo visuomenėje bei elgesio principus ir normas. Toks apibrėžimas pateiktas ir ankstesniame šio žodyno leidime. Vienas iš negausių lietuviškų teisinių doktrininių šaltinių¹²⁴, atskleidžiantis „geros moralės“ turinį, yra CK komentaras¹²⁵. Jame teigiama, jog geros moralės kriterijus yra kultūringo, teisingo žmogaus minimalus gėrio, blogio, teisingumo, pareigos, padarumo suvokimas. V. Nekrošius, remdamasis Vokietijos teismų praktika, apibendrina, jog gerus papročius (taigi ir gerą moralę) atitinka tai, kas atitinka visų lojalių ir teisingai galvojančių asmenų padarumo ir teisingumo pojūtį¹²⁶, o vertinant konkrečios prievolės turinį, reikia atsižvelgti į pažiūras, galiojančias to laiko visuomenėje. Vokietijos teismai laikosi nuostatos, kad sprendžiant klausimą, ar buvo pažeista gera moralė, turi būti atsižvelgiama į vidutinę moralę, t.y. į tą, kuri išsiskynijusi didžiosios tautos dalies sąmonėje. Lietuvos teisės doktrinoje taip pat pripažįstama, kad kai kyla geros moralės taikymo klausimas, teismas privalo taikyti bylos nagrinėjimo metu pripažįstamus moralės standartus vadovaudamasis objektyviuoju protingumo kriterijumi¹²⁷. Matyti, kad abstrakti geros moralės sąvoka aiškinama dar abstraktesniais terminais, ir taip daroma teisės aiškinimo klaida: nuo tokio apibūdinimo iš tiesų netampa aišku, nei kas yra moralė, dar labiau – kas yra gera moralė. Juo labiau kyla klausimas, ar moralė apskritai gali būti gera arba bloga. Tam tikras veiksmas, poelgis, neveikimas gali būti moralus arba amoralus, bet jis negali prieštarauti *gerai* moralei, nes blogos moralės egzistavimas pats savaime yra neįmanomas, neatitinkantis elementarių logikos reikalavimų. Bloga moralė pasireiškia per tai, kas amoralu, neteisinga, neteisėta, prieštarauja moralei kaip gėrio, teisingumo, padarumo kategorijai, vadinasi, moralės sąvoka kalbant apie amoralius veiksmus arba neveikimą apskritai nevertotina. Teisės teorijoje taip pat įtvirtintas reikalavimas vengti perteklinių terminų, nereikalingų žodžių.

Nevertėtų pamiršti lotyniškojo *bonus mores* termino, kuris daugelyje valstybių yra verčiamas ne kaip geros moralės, o kaip gerų papročių atitikmuo. Toks terminas buvo bandytas naudoti ir Lietuvos teisės doktrinoje¹²⁸, tačiau dėl kažkokių priežasčių neprigijo ir įstatymų leidėjas pasirinko geros

¹²² Ten pat. P. 13. Cituota pagal: Беляцкий С. Частное право в основных принципах. Каunas, 1928. С. 360.

¹²³ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. IV leidimas. Vyr. redaktorius – S. Keinys. Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000. P. 128.

¹²⁴ Tiesa, dar yra kitų šaltinių, pvz., Prancevičius A., Pumputienė R. Sandorių negaliojimo pagrindai ir pasekmės (1) // Juristas. 2005, Nr. 4. P. 3-11, bet ten iš esmės remiamasi CK komentare išsakytomis V. Mikelėno mintimis; Nekrošius V. Neprieštaravimas geriems papročiams – viena iš prievolių galiojimo sąlygų // Teisės problemos. 1995, Nr. 1. P. 12-17.

¹²⁵ Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Vilnius, Justitia, 2001. P. 185.

¹²⁶ Nekrošius V. Neprieštaravimas geriems papročiams – viena iš prievolių galiojimo sąlygų // Teisės problemos. 1995, Nr. 1. P. 14.

¹²⁷ Baranauskas E., Karulaitytė – Kvainauskienė I. ir kt. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis. Vilnius, Mykolo Romerio universitetas, 2008. P. 351.

¹²⁸ Nekrošius V. Neprieštaravimas geriems papročiams – viena iš prievolių galiojimo sąlygų // Teisės problemos. 1995, Nr. 1. P. 12-17.

moralės terminą (kita vertus, kai kuriuose įstatymuose, pvz. Prekių ženklų įstatyme, vartojama tiesiog moralės sąvoka). Tiesa, gerų papročių sąvoką galima aptikti ir šiuolaikinėje teismų praktikoje¹²⁹.

Atsižvelgiant į tai, kas pasakyta, įstatymų leidėjui siūlytina keisti CK 1.81 str. 1 d. formuluotę ir išdėstyti ją taip: „Viešajai tvarkai ar *moralei* prieštaraujantis sandoris yra niekinis ir negalioja“.

2.1. Geros moralės samprata Lietuvos teisės doktrinoje ir teismų praktikoje

Akivaizdu, kad teisės normos negali išsamiai apibrėžti, kas yra gera moralė ar geri papročiai, arba nustatyti išsamų sąrašą aplinkybių, kurios laikomos prieštaraujančiomis gerai moralei. Taip yra todėl, kad gera moralė – ne tik teisinė, bet ir moralinė kategorija, kuri kinta, keičiantis visuomenei¹³⁰. Todėl ir CK komentaras nepateikia konkretaus geros moralės apibrėžimo, o jos turinį pradeda aiškinti nuo to, kad „visuomenės pagrindą sudaro teisingumas“¹³¹. Teigiama, jog teisingumo reikalavimus turi atitikti Lietuvos Respublikos Seimo priimami įstatymai, Vyriausybės ir kitų valstybės institucijų išleidžiami kiti norminiai teisės aktai, teismų sprendimai, tačiau teisingumo sąvokos, kuri pati yra vertinamoji, šio straipsnio komentatoriai nepateikia. Teismų praktikoje akcentuojama, kad teisingumu turi būti grindžiami ir civilinių teisinių santykių dalyvių veiksmai, taigi ir sudaromi sandoriai¹³². CK komentare taip pat pabrėžiama, kad teisingumo kriterijus yra moralės normos, kurių tikslas – užtikrinti visų visuomenės narių interesų derinimą, apsaugoti ekonomiškai ir fiziškai silpnesnių visuomenės narių interesus, užkirsti kelią piktnaudžiauti teise (tokios pat nuomonės laikomasi ir teismų praktikoje¹³³), todėl vertinant sudarytus sandorius, reikia vadovautis ne tik teisės, bet ir geros moralės normomis. Tuo tikslu analizuotinas teisingumo, kaip CK 1.5 str. įtvirtinto imperatyvo civilinių teisinių santykių subjektams vadovautis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais, elemento turinys, negalima pamiršti ir teisės teorijoje gvildenamo teisės ir moralės santykio klausimo.

Teisingumas – tai universalus bendrasis teisės principas, reiškiantis moralinę žmogaus nuostatą ir kriterijų, pagal kurį vertinami visi asmenų poelgiai. Tokia išvada daroma, atsižvelgiant į Konstitucijos 109 str. suformuluotą nuostatą, jog teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai. Teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi. *Teisėjai, nagrinėdami bylas, klauso tik įstatymo*<...>. Nors CK komentare konkrečiai nenurodoma, kuria Konstitucijos 109 str. dalimi remiantis daroma išvada, kad teisingumas reiškia moralinę žmogaus nuostatą ir kriterijų,

¹²⁹ Panevėžio miesto apylinkės teismo 2008 m. birželio 9 d. sprendimas c.b. *B. Strikulio įmonė, G.S., R.S. v. R.S.*, Nr. 2-194-589/2008, kat. 30.5; 113.1; 116.4.

¹³⁰ Nekrošius V. Neprieštaravimas geriems papročiams – viena iš prievolių galiojimo sąlygų // *Teisės problemos*. 1995, Nr. 1. P. 12.

¹³¹ Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Vilnius, Justitia, 2001. P. 184.

¹³² Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 20 d. nutartis c.b. *B.P. v. V.J.*, Nr. 2A-507/2007, kat. 21.4.1.1, 21.4.1.2.

¹³³ Ten pat.

pagal kurį vertinami visi asmenų poelgiai, visgi autorė mano, kad V. Mikelėnas tokią išvadą padarė atsižvelgdamas į išryškintą Konstitucijos 109 str. dalį, o kartu išreiškė ir teisės teorijoje palaikomą poziciją, jog teisingumas nėra tapatinimas tik su tinkamu įstatymo pritaikymu. Kaip teisingai pabrėžia A. Vaišvila, jeigu teisė tapatinama su įstatymu, tai teisės praktikos požiūriu pirmumas suteikiamas ne teisingumui, o teisėtumui. Bet jeigu ne teisė taikoma prie įstatymo, o įstatymas prie teisės, tai pripažįstamas ne bet koks teisėtumas, o teisingumo teisėtumas¹³⁴. Teisingumo, kaip universalaus teisės principo, reikšmę ir svarbą ne kartą savo nutarimuose yra akcentavęs Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – Konstitucinis Teismas), pabrėžęs, jog „vienas pagrindinių teisės, kaip socialinio gyvenimo reguliavimo būdų, tikslų – teisingumas. Negalima pasiekti teisingumo tenkinant tik vienos grupės arba vieno asmens interesus ir kartu neigiant kitų interesus. Elgiantis vienašališkai, būtų ignoruojama humaniškoji teisės paskirtis, didėtų socialinių konfliktų galimybė“¹³⁵. Vadinasi, siekti teisingumo – tai siekti protingos skirtingų interesų pusiausvyros. Darytina išvada, kad moralės turinį sudaro tai, kas sudaro teisingumo principo turinį, taip pat ir tai, kas yra už šio principo ribų – sandorio turinys taip pat turi būti vertinamas pagal visuomenėje vyraujančią gėrio ir blogio, sąžiningumo ir nesąžiningumo ir kt. sampratą. To teisės normos nereguliuoja, tačiau moralės normos pirmąsias papildo. Teisė gali atlikti savo funkcijas ir tikslus tik tuomet, kai ji kartu atitinka ir visuomenėje vyraujančias moralines nuostatas. Moralės normos yra bendros daugumai normalios, teisinės valstybės visuomenės žmonių, nepaisant jų tautybės, rasės, religijos ir pan. Kaip prieštaraujančių gerai moralei sandorių pavyzdžius CK komentaro autoriai pateikia prekybą žmogaus organais ir audiniais, sandorius, susijusius su prostitucija ir pan.¹³⁶. K. Jovaišas, nors ir nepateikdamas naujų sandorių pavyzdžių, kurie galėtų būti laikomi prieštaraujančiais gerai moralei, mano, kad kintant tam tikroms aplinkybėms, geros moralės taikymo kriterijai taip pat gali kisti. Autorius teigia, kad, jeigu bus priimtas Bažnyčios smerkiamas, tačiau šeimų, kurios negali turėti vaikų, laukiamas Dirbtinio apvaisinimo įstatymas, tai neatmestina galimybė, kad komercinių sandorių objektu taps specifinė genetinė medžiaga – donorų sperma, kuri dabartiniu metu, kaip prieštaraujanti gerai moralei, nelaikoma tokiu objektu¹³⁷.

¹³⁴ Vaišvila A. Teisės teorija. Vadovėlis. Vilnius, Justitia, 2000. P. 48-49.

¹³⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. kovo 8 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos 1993 m. liepos 15 d. įstatymo "Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo "Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų" papildymo ir pakeitimo" 8 punkto, kuriuo iš naujo išdėstytas įstatymo "Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų" 12 straipsnio pirmosios dalies 3 punktas, ir Lietuvos Respublikos 1993 m. liepos 15 d. įstatymo "Dėl Lietuvos Respublikos žemės reformos įstatymo papildymo ir pakeitimo" 23 punkto, kuriuo iš naujo išdėstytas Lietuvos Respublikos žemės reformos įstatymo 16 straipsnio septintasis punktas, atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai // <http://www.lrkt.lt/dokumentai/1995/n510308a.htm>;

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo "Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų" 8 straipsnio antrosios dalies 4 punkto ir ketvirtosios dalies normos atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Valstybės žinios, 1995-12-29, Nr. 106-2381.

¹³⁶ Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Vilnius, Justitia, 2001. P. 185.

¹³⁷ Jovaišas K. Nuosavybės teisinis režimas // Teisės problemos, 2006. P. 7. Publikacija internete [http://www.teise.org/docs/research/Nuosavybės%20teisinis%20režimas\(OO\)\(pataisytas\).doc](http://www.teise.org/docs/research/Nuosavybės%20teisinis%20režimas(OO)(pataisytas).doc) (žiūrėta 2008-10-31).

Kadangi teisės doktrina akivaizdžiai neskiria pakankamai dėmesio sandorių, prieštaraujančių gerai moralei, negaliojimo problemoms aptarti, tam pasitelktina teismų praktika, nors ir teismai dažnai CK 1.81 str. taiko kaip vieną pagrindą – pripažindami sandorį negaliojančiu dėl to, kad jis prieštarauja viešajai tvarkai, kaip antrą pagrindą nurodo ir prieštaravimą gerai moralei¹³⁸. Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad CK 1.81 str. 1 d. numato du savarankiškus sandorių negaliojimo pagrindus, tarp kurių yra jungtukas „ar“. Tai reiškia, kad gali būti taikomas tiek vienas, tiek kitas atskirai, tuo tarpu abu kartu – tik tais atvejais, kai sandoris iš tiesų negalioja abiejų nurodytų kriterijų pagrindu. Galima sutikti, jog tokiais atvejais, kai, pavyzdžiui, sudaroma sutartis neatsižvelgiant į žinomus ankstesnius vienos šalies susitarimus su trečiuoju asmeniu, taip pažeidžiant išipareigojimus pagal sutartį, bei ignoruojant faktą, kad tretysis asmuo jau turi teismo pripažintą pirmumo teisę ne aukciono būdu sudaryti tokią sutartį su viena iš šalių¹³⁹ ar neišsprendus ieškovės pareiškimo dėl nuosavybės teisių į neužstatytą žemės plotą gražinimo klausimo, šis objektas atlygintinai perleidžiamas trečiajam asmeniui¹⁴⁰, sandoris negalioja abiem CK 1.81 str. 1 d. įtvirtintais pagrindais, tačiau ar protinga sandorį, kuris negalioja dėl to, kad „perkančiosios organizacijos viešųjų pirkimų komisijos sprendimas dėl atvirojo konkurso laimėtojo yra būtinoji sąlyga pirkimo sutarčiai, tačiau teismo sprendimu ši sąlyga panaikinta, o jos nesant sutartis negalėjo būti sudaryta“, pripažinti negaliojančiu trimis savarankiškais sandorių negaliojimo pagrindais: CK 1.80 str. 1 d., kaip prieštaraujantį imperatyvioms įstatymų normoms, kaip priešingą viešajai tvarkai ir gerai moralei? Jei esant tokiai teismų nustatytai sąlygai dar būtų galima laikyti tokį sandorį prieštaraujančiu kartu ir viešajai tvarkai, nes visgi ji suvokiama kaip pagrindiniai principai, kuriais grindžiama valstybės teisinė sistema¹⁴¹, tačiau dar ir geros moralės pagrindo pritaikymas yra akivaizdžiai perteklinis. Autorės manymu, tokioje situacijoje būtų visiškai pakakę CK 1.80 str. 1 d. nurodyto pagrindo, ir tokiu atveju nebūtina dar papildomai nurodyti CK 1.81 str. 1 d. įtvirtintų pagrindų, nes jie taikomi labiau tuomet, kai formalus, tiesiogiai įtvirtinto sandorių negaliojimo pagrindas, tarkim, esant susitarimui teikti prostitutcijos paslaugas arba susitarimui, kuriuo perleidžiamos teisės, kartą jau perleistos kitam asmeniui, teismas negali pritaikyti, tačiau akivaizdu, kad toks sandoris negali būti

¹³⁸ Žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 15 d. nutartis c.b. *A.V.Ašmantienė v. G.G.Petrauskas*, Nr. 3K-3-589/2004, kat. 15.2.1.2; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. birželio 5 d. nutartis c.b. *Utenos apskrities valstybinė mokesčių inspekcija v. V. Raugo individuali įmonė ir A. Trinkūnas*, Nr. 3K-3-831/2002, kat. 15.2.1.2 (šioje byloje LAT išplėstinė teisėjų kolegija tik paminėjo sutinkanti su pirmosios instancijos teismo išvadomis dėl 1.81 str. 1 d. taikymo, plačiau neargumentuodama); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 1 d. nutartis c.b. *UAB „Birių krovinių terminalas“ v. LK AB „Klaipėdos Smeltė“, VĮ Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcija*, Nr. 3K-7-231/2006, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 22.4; 50.8; 121.20 ir kt.

¹³⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 1 d. nutartis c.b. *UAB „Birių krovinių terminalas“ v. LK AB „Klaipėdos Smeltė“, VĮ Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcija*, Nr. 3K-7-231/2006, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 22.4; 50.8; 121.20 ir kt.

¹⁴⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 15 d. nutartis c.b. *A.V.Ašmantienė v. G.G.Petrauskas*, Nr. 3K-3-589/2004, kat. 15.2.1.2.

¹⁴¹ Papirtis L.V., Baranauskas E., Kiršienė J. ir kt. *Civilinė teisė, bendroji dalis, II tomas. Vadovėlis*. Vilnius, Mykolo Romerio universitetas, 2005. P. 37.

paliktas teisinėje sistemoje dėl moralės normų ar viešosios tvarkos neatitikimo. Būna tik apgailėstauti, kad CK 1.81 str. 1 d. įtvirtinta teisės norma teisės doktrinoje taip pat kartais traktuojama kaip nustatanti ne du, o vieną sandorių negaliojimo pagrindą¹⁴².

Teismai visgi neretai susiduria su sandorių neatitikimu geros moralės nuostatomis. Vienoje iš bylų LAT pripažino, kad „faktinis to paties banko suteikto kredito perkėlimas ir nemokios bendrovės turto perleidimas jos vienintelio akcininko ir vadovo naujai įkurtai įmonei negali būti laikomas normalia verslo praktika, nes tokio pobūdžio sandoriais nesąžiningai pažeidžiami kitų nemokios bendrovės kreditorių interesai ir piktnaudžiuojama teise“. Šioje byloje teismas taip pat rėmėsi principu *ex injuria ius non oritur* (iš neteisėtų veiksmų negali kilti teisėtų pasekmių)¹⁴³. Akivaizdu, kad bendrovės direktorius ir akcininkas, žinodamas jo vadovaujamos bendrovės tikslus ir sunkią finansinę padėtį ir sudarydamas ginčijamą sandorį, kuriuo bendrovė buvo priversta prie bankroto, elgėsi neprotingai, neteisėtai, galiausiai – amoraliai, nes bendrovę ir jos vadovą sieja fiduciariniai (didžiausio pasitikėjimo) santykiai¹⁴⁴, ir savo vadovaujamos įmonės privedimas prie bankroto niekaip negali atitikti nei fiduciarinių santykių pobūdžio, nei sąžiningos verslo praktikos reikalavimų. Netgi galima pastebėti tendenciją, kad kai Įmonių bankroto įstatymo¹⁴⁵ nustatyta tvarka paskirtas bankroto administratorius vykdo savo įstatyminius įgaliojimus ir ginčija sandorius, priešingus įmonės veiklos tikslams, sudarytus per 36 mėn. iki bankroto bylos iškėlimo, dažnai yra remiamasi viešosios tvarkos ar geros moralės kriterijais. Vienas iš įdomesnių atvejų, kurį Apeliacinis teismas pripažino neatitinkantį geros moralės kriterijaus, buvo toks, kai įmonė, kuri keletą metų nevykdė veiklos, ir, kaip vėliau nustatė pirmosios instancijos teismas, kuri nurodytu adresu neegzistavo daugiau nei penkerius metus, kuri faktiškai buvo nemoki, už didelius atlyginimus, siekdama gauti didesnes išmokas iš Garantinio fondo, įdarbino keletą darbuotojų, kurie niekada faktiškai toje bendrovėje nedirbo ir net nežinojo, kur ji yra¹⁴⁶. Pirmosios instancijos teismas, kurio sprendimą Apeliacinis teismas paliko nepakeistą, tokią situaciją laikė, be neatitikimo gerai moralei, prieštaraujančia pareigos gražinti skolas seniesiems kreditoriams įvykdymui, t.y. elementariam pareigos suvokimui, iš dalies ir teisingumui. Antroje byloje Apeliacinis teismas situaciją, kai faktiškai nemoki įmonė neatlygintinai didelės sumos reikalavimo teisę perleido vienam iš vėlesnės eilės kreditorių, taip pažeisdama kreditorių lygiateisiškumo principą, pripažino neatitinkant ne tik geros moralės, bet ir viešosios tvarkos kriterijų, taip pat sandorį pripažino negaliojančiu ir CK 1.80

¹⁴² Prancevičius A., Pumputienė R. Sandorių negaliojimo pagrindai ir pasekmės (1) // Juristas, 2005, Nr.4. P. 6.

¹⁴³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 28 d. nutartis c.b. *BUAB Klevas v. UAB „Baltasis skroblas“*, Nr. 3K-3-271/2007, kat. 21.4.2.1; 41 (S).

¹⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 31 d. nutartis c.b. *UAB „Vasmangas“ v. UAB „Valdo leidykla“*, Nr. 3K-3-567/2006, kat. 21.4.2.1; 21.5; 27.7; 45.11 (S); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. kovo 29 d. nutartis c.b. *Vilniaus miesto valdyba v. UAB „Sangreta“ ir kt.*, Nr. 3K-3-383/2000, kat. 45.

¹⁴⁵ Lietuvos Respublikos Įmonių bankroto įstatymas // Valstybės žinios, 2001, Nr. 31-1010.

¹⁴⁶ Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 25 d. nutartis c.b. *LŽŪB „Žemyna“ v. V.B., G. A., V.R.G., V.G., A.K., G.R., R. V., V.S. ir A. Š.*, Nr. 2A-158/2008, kat. 11.5.1, 21.4, 21.4.1 (S).

str. pagrindu¹⁴⁷. Apeliacinis teismas prieštaraujančia gerai moralei ir elementariam sąžiningumui pripažino ir tokią situaciją, kai keletą kartų padidinamas darbo užmokestis pagrindiniams bankrutuojančios bendrovės darbuotojams, kai įmonė jau yra bankroto būsenoje¹⁴⁸, taip siekiant gauti didesnes išeitines išmokas. Anot teismo, „darbo užmokesčio padidinimas, darbo sutarčių nutraukimas šalių susitarimu išmokant kompensacijas prieš bankroto bylos iškėlimą vertinamas kaip neatitinkantis geros moralės principams elgtis teisingai ir sąžiningai“. Šioje nutartyje vėlgi buvo išsakyta nuostata, kad geros moralės turinys sietinas ne tik su atliekamais veiksmais, bet ir su tikslais bei veiksų pasekmėmis. Teismas šioje byloje išskirtinai gražiai atskyrė ir suformulavo nesąžiningų darbuotojų siekiamus tikslus ir jiems pasiekti atliekamų veiksų pasekmes: teismas konstatavo, jog darbo užmokesčio padidinimas, susitarimai dėl dešimties mėnesių darbo užmokesčio kompensacijų buvo atlikti turint tikslą pasididinti finansinius reikalavimus, gauti didesnes socialines garantijas (pvz., pensijas) ir didesnes išmokas iš Garantinio fondo, o to pasekmė – atsakovai tapo pirmosios eilės kreditoriais pagal Įmonių bankroto įstatymą su finansiniais reikalavimais, kurių dydį nulėmė darbo užmokesčio padidinimas bei kompensacijų išmokėjimas. Tai puikus praktinis pavyzdys, kaip abstrakti LAT suformuota taisyklė sklandžiai taikoma praktikoje. Beje, tokių sutarčių sudarymas buvo pripažintas neatitinkantis ir viešosios tvarkos reikalavimų.

Gerai moralei prieštarauja ir tokia situacija, kai likviduojama bendrovė butą, kuriame gyveno ieškovė – nuomininkė – su nepilnamete dukra, t.y. vienintelį jų būstą, pardavė visiškai pašaliniam šio turto atžvilgiu asmeniui už labai mažą kainą ir nepasiūlė šio turto tokiomis pat sąlygomis įsigyti ieškovei, kuri turėjo tiek teisinį, tiek faktinį suinteresuotumą šiuo turtu. Teisėjų kolegija konstatavo, kad ta sandorio dalis, kurioje buvo pirkėju nurodytas kitas asmuo, dėl CK 6.495 str. reikalavimų pažeidimo ir CK 1.5 str. įtvirtintų principų nesilaikymo prieštarauja gerai moralei¹⁴⁹. Tuo pačiu pagrindu negaliojančiu buvo pripažintas sandoris kitoje byloje, kurioje dvi įmonės, pavadinkime jas įmone A (nuomininkas) ir įmonė B (nuomotojas), sudarė negyvenamųjų patalpų nuomos sutartį universaliajai bakalėjos ir maisto prekių parduotuvei. Įmonė B įsipareigojo nuomininkui šias patalpas suteikti septynerių metų laikotarpiui, tačiau sutartu laiku patalpų neperdavė, o, nuomininkui nežinant, sudarė tų pačių patalpų nuomos sutartį su trečiuoju asmeniui – įmone C. Dar vėliau nuomotojas tas pačias patalpas, neišpėjęs nuomininko, pardavė kitam asmeniui – įmonei D. Taip buvo pažeista šalių sutarties sąlyga, kad pirmenybės teisę pirkti patalpas turi nuomininkas. Taip pat svarbi aplinkybė buvo ta, kad įmonė B šį turtą išnuomoti ar parduoti galėjo tik pritarus visuotiniam akcininkų susirinkimui, nes jo vertė viršijo 1/20 dalies įstatinio kapitalo, tačiau joks susirinkimas nebuvo

¹⁴⁷ Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 20 d. nutartis c.b. BUAB „Utvilsta“ v. UAB „Gilius ir Ko“, Nr. 2A-323/2008, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 35.6.1; 37 (S).

¹⁴⁸ Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 17 d. nutartis c.b. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Vilniaus skyrius v. BUAB „Pragysta“ ir P.K., V.A., A.R., V.V., J.P., Nr. 2A-220/2008, kat. 21.4.1.2; 126.8 (S).

¹⁴⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 6 d. nutartis c.b. J. K. v. O.T., Nr. 3K-3-125/2007, kat. 30.3; 50.11.5; 92.

sušauktas. Tačiau ginčijamą sutartį rengė įmonių A ir B atstovai, ieškovo atstovas buvo advokatas – profesionalus teisininkas, todėl ieškovas negalėjo nežinoti, kad buvo privalomas visuotinio akcininkų susirinkimo pritarimas, be to, nuomos mokestis nustatytas dvigubai mažesnis nei vidutinė tokių patalpų nuomos rinkos kaina. Teismas pabrėžė, kad abiemis šalims buvo žinoma, jog akcininkai ketina pardavinėti akcijas, ieškomas išnuomojamų patalpų pirkėjas, nurodė, kad, ketinant parduoti įmonės turtą, akcininkų interesais paprastai nesudaroma sandorių, kurie apsunkintų daikto pirkimą-pardavimą, darytų neigiamą įtaką prekės kainai. Patalpos pagal sutartį privalėjo būti perduotos likus kelioms dienoms iki visuotinio akcininkų susirinkimo. Be to, įmonės B vardu veikęs asmuo, sudaręs ginčijamą sandorį, pardavęs savo akcijas, nutraukė darbo teisinius santykius su bendrove. Pirmosios instancijos teismas konstatavo, kad pasirašyta sutartis naudinga tik vienai šaliai – nesąžiningam ieškovui, o sandorį pripažinus negaliojančiu, išnyksta teisė reikalauti perduoti ieškovui valdyti prašomas patalpas ir jomis naudotis, taip pat reikalauti netesybų¹⁵⁰. Pirmosios instancijos teismo sprendimą apeliacinė instancija paliko nepakeistą, o kasaciniu skundu CK 1.81 str. pagrindo taikymas ginčijamas nebuvo.

Toliau analizuojant, kokios faktinės situacijos neatitinka geros moralės, reikia paminėti sutartį, kuria savivaldybė atsakovei pagal valstybinės žemės pirkimo-pardavimo sutartį pardavė žemės sklypą, į kurio dalį ieškovei jau anksčiau buvo pradėtos atkurti nuosavybės teisės. Tokia situacija, anot apeliacinės instancijos teismo pažeidžia ir viešąjį interesą – teisingą žemės reformos vykdymą valstybėje. LAT esmine aplinkybe, prieštaraujanti gerai moralei, laikė tai, kad žemės pirkimo-pardavimo sandoris buvo įvykdytas tuomet, kai jau anksčiau buvo pradėta nuosavybės teisių atkūrimo procedūra ieškovei į dar buvusį laisvą žemės sklypą¹⁵¹. Tuo pačiu teismo sprendimu kaip priešingas visuomenės interesams ir gerai moralei pripažintas ir atsakovų šio sklypo perleidimas trečiajam asmeniui. Gerai moralei prieštarauja ir tam tikro turto, kuris pardavėjui nepriklauso nuosavybės teise, perleidimas, ypač žinant, kas yra tikrasis turto savininkas¹⁵², svetimų bendro naudojimo patalpų (palėpės) pardavimas, neturint į ją visų teisių ir nepasibaigus teisminiams ginčams dėl tikrųjų jų savininkų¹⁵³, taip pat savininko vienam asmeniui išnuomotų patalpų išnuomavimas trečiajam asmeniui, neinformavus pradinio nuomininko¹⁵⁴. Teismas papildomai pažymėjo, kad civilinių teisinių santykių dalyvių veiksmai turi būti grindžiami ne tik teisingumu, sąžiningumu, bet

¹⁵⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 27 d. nutartis c.b. *UAB „Balstisches Haus“ v. UAB „Vilga“ ir UAB „Sermeta“*, Nr. 3K-3-221/2006, kat. 42.11.1; 42.11.5 (S).

¹⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 28 d. nutartis c.b. *G.L. v. Z.Ch., M. Ch., L.K., Vilniaus miesto savivaldybė, Vilniaus apskrities virštininko administracija ir kt.*, Nr. 3K-3-668/2005, kat. 30.5.

¹⁵² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. balandžio 27 d. nutartis c.b. *J. Tylertienė v. Č. Čejauskas, J. Čejauskienė, P. Simanavičius, VĮ „Registru centras“ ir kt.*, Nr. 3K-3-256/2004, kat. 15.2.1.1; 18.2; 18.4; 25.6.1; 25.7; 40.6; 44.

¹⁵³ Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. liepos 11 d. nutartis c.b. *J.S. v. B.K., H.K., G.K.*, Nr. 2A-292/2006, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 93.2.4; 94.2.1.

¹⁵⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. vasario 9 d. nutartis c.b. *L. Želvio visuomeninio maitinimo įmonė „Goda“ v. S. Birškaus prekybos įmonė ir A. Otsus*, Nr. 3K-3-88/2004, kat. 45.5.

ir geros moralės normomis, kurių tikslas – užtikrinti visų visuomenės narių interesų derinimą. Šalių sutartis nustatė, jog sutartis ar jos sąlygos gali būti pakeistos, papildytos ar sutartis nutraukta tik esant abiejų šalių rašytiniam sutikimui, taigi nuomotojas negalėjo keisti sutarties sąlygų ir ginčo patalpų išnuomoti, kol sutartis yra nenuginčyta ir galiojanti. Kai turtas antstolio parduodamas už kainą, aiškiai mažesnę nei tikroji rinkos vertė, toks sandoris taip pat prieštarauja analizuojamam kriterijui¹⁵⁵.

Gerai moralei priešingas yra ir asmenų susitarimas dėl grąžintinos žemės naudojimo, kuris buvo sudarytas nedalyvaujant vienai iš pretendenčių į žemės atkūrimą. Teismas konstatavo, kad susitarimo dalyviai elgėsi priešingai gerai moralei, nes, pasinaudodami ieškovės motinos būseną, neįtraukė jos į susitarimą ir nesiėmė jokių priemonių, kad būtų užtikrintos jos ir jos įpėdinių teisės ir teisėti interesai, t.y. minėti asmenys piktnaudžiavo savo teisėmis, o tai prieštarauja geros moralės principams¹⁵⁶. Geros moralės normų negali atitikti ir toks sandoris, kai atsakovai, įgiję iš senyvo amžiaus moters jos paskutinį nekilnojamąjį turtą, šiai tikintis, kad ji parduoda tik palėpę, šį turtą perleidžia trečiajam asmeniui, kuris visa tai nuperka nekilnojamojo turto net neapžiūrėjęs, nepasidomėjęs, koks žmogus tame name gyvena uzufukto teise ir ar sudaromas pirkimo-pardavimo sandoris nepažeis uzufuktoriaus interesų¹⁵⁷.

Tikrą veiksmų grandinę teismas turėjo išpainioti sprendamas byla, kurioje savivaldybė supainiojo viešus ir privačius interesus ir neteisėtai, ne įstatymo nustatyta tvarka pasinaudodama mainų institutu, pagerino sąlygas savo darbuotojams, nes ginčo patalpos, esančios Užupio mikrorajone, yra komerciškai patrauklioje vietoje. Tokius savivaldybės veiksmus teismas įvertino kaip neatitinkančius geros moralės nuostatų. Situacija buvo tokia, kad savivaldybė su privačiu asmeniu L. A. sudarė mainų sutartį: negyvenamosios patalpos komerciškai patrauklioje vietoje, Užupyje, buvo mainomos į du butus ne kokią reputaciją turinčiuose mikrorajonuose. Teismas nustatė, kad L.A. tų butų neturėjo net savivaldybei priėmus sprendimą vykdyti mainus, o šiuos butus jis įgijo tik po mėnesio. Kad jis buvo tik tarpininkas ir visiškai nesuinteresuotas mainomu turtu, rodo ir ta aplinkybė, kad L.A. gautas mainais negyvenamąsias patalpas čia pat pardavė miesto savivaldybės darbuotojai, kuri teisme paaiškino, kad negyvenamosios patalpos pirmame aukšte yra reikalingos nevaikštančiai jos motinai. Teismas nesutiko, kad ši mainų sutartis buvo naudinga tiek savivaldybei, tiek socialinio būsto laukiantiems asmenims, nes tikroji negyvenamųjų patalpų vertė buvo beveik 4 mln. Lt, o ne 128 tūkst., kaip nurodė savivaldybė. Vadinasi, jei savivaldybė būtų laikiusis įstatymo reikalavimų ir privatizavusi negyvenamąsias patalpas įstatymų nustatyta tvarka,

¹⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 19 d. nutartis c.b. *R.B. v. antstolis Mindaugas Dabkus, M.S., A.Ž. ir Vilniaus apskrities viršininko administracija*, Nr. 3K-3-293/2008, kat. 121; 19.2; 129.2 (S).

¹⁵⁶ Panevėžio miesto apylinkės teismo 2007 m. kovo 6 d. sprendimas c.b. *G.J. v. D.J., S.V., S.V., L.V., V.B.A., E.K., J.K., G.Č., I. H.*, Nr. 2-12-589/2007, kat. 21.4.1.2; 21.4.2.7; 30.5; 113.1; 116.4.

¹⁵⁷ Vilniaus apygardos teismo 2008 m. birželio 19 d. sprendimas c.b. *B.G. v. K.P., R.P., M.K.*, Nr. 2-593(623)/2008, kat. 21.4.1.2; 21.4.2.6; 41; 116.4 (S).

būtų gavusi ženkliai didesnę pinigų sumą, iš kurios ir būtų galėjusi tenkinti socialiai remtinų asmenų poreikius. Taigi tokiais savivaldybės veiksmais buvo pažeistas viešasis interesas, pirmenybę suteikiant privačiam interesui (pagerinti sąlygas savivaldybės darbuotojai), todėl mainų sandoris negali būti pripažintas teisingu geros moralės prasme¹⁵⁸.

Kita vertus, LAT yra konstatavęs, kad ne visuomet nesąžiningi šalies veiksmai gali suponuoti prieštaravimą geros moralės normoms. Pvz., LAT paliko nepakeistą Apeliacinio teismo sprendimą, kuriuo buvo pasakyta, kad negali būti pripažįstamas negaliojančiu sandoris CK 1.81 str. pagrindu tokiu atveju, jei draudėjas nepateikė išsamių savo veiklos duomenų ar pateikė tik jam palankius, kadangi draudikas turėjo galimybes išsireikalauti iš draudėjo visus jį dominančius duomenis apie įmonės finansinę būklę, tačiau pasitenkino draudėjo pateikta informacija¹⁵⁹.

Pastebėtina, kad LAT, kalbėdamas tiek apie viešosios tvarkos, tiek apie geros moralės sampratą, pripažino, kad geros moralės, kaip ir viešosios tvarkos, turinys yra įvairialypis¹⁶⁰, ir čia pat pabrėžė, jog „jis sietinas ne tik su veiksmais ar tikslais, bet ir jų pasekmėmis. Sprendžiant, ar sandoris prieštarauja gerai moralei, būtina įvertinti, kokie padariniai gali atsirasti ar atsiranda ne tik visuomenei, valstybei, bet ir atskiriems asmenims“¹⁶¹. Analogiško požiūrio laikosi ir Apeliacinis teismas¹⁶². Iš to, kas pateikta, galima daryti išvadą, kad iš esmės CK 1.81 str. abiejų pagrindų taikymas aiškinamas panašiai, aiškinimui taikomi tie patys kriterijai, o skiriasi tik faktinės aplinkybės, iš kurių vienos priskiriamos viešajai tvarkai prieštaraujančių sandorių grupei, kitos – priešingų gerai moralei. Analogiškai viešosios tvarkos ir geros moralės turinio įvairialypiškumas ir privalomai nagrinėtinas sandorio santykis su atsiradusiomis pasekmėmis valstybei, visuomenei ar atskiriems asmenims pripažįstamas ir žemesniųjų teismų praktikoje¹⁶³. Teisminėje praktikoje taip pat pripažinta, jog sandoriai, kuriais siekiama pažeisti kito asmens teises apeinant įstatymą, prieštarauja geros moralės kriterijui¹⁶⁴, o bendrąja prasme sandoriai, kurie negalioja dėl to, kad prieštarauja gerai moralei, yra tokie, kurių netoleruoja visuomenė, kai susitariama dėl visuomenės netoleruojamos

¹⁵⁸ Vilniaus apygardos teismo 2008 m. birželio 5 d. sprendimas c.b. *Lietuvos Respublikos Generalinis prokuroras v. J.Š., L.A., Vilniaus miesto savivaldybės taryba bei administracija ir kt.*, Nr. 2-1125-262/2008, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 21.6; 30.6; 41; 45.6; 46; 116.1.

¹⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. lapkričio 5 d. nutartis c.b. *UAB „Kelda“ v. UAB DK „Baltic Polis“, BUAB „Aukštaitijos statyba“*, Nr. 3K-3-1029/2003, kat. 67.

¹⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 16 d. nutartis c.b. *R. M. stomatologinė klinika v. UAB „Ratio“, AB „Snoras“, A. M., R. M.*, Nr. 3K-3-30/2006, kat. 21.4.1.2; 21.4.14; 22.5; 114.11; 126.5.

¹⁶¹ Ten pat.

¹⁶² Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 17 d. nutartis c.b. *Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Vilniaus skyrius v. BUAB „Pragysta“ ir P.K., V.A., A.R., V.V., J.P.*, Nr. 2A-220/2008, kat. 21.4.1.2; 126.8 (S).

¹⁶³ Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 2 d. nutartis c.b. *Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras v. Lietuvos profesinių sąjungų konfederacija*, Nr. 2A-74/2007, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 41; 95.7 (S). Šioje byloje Vilniaus apygardos teismo sprendimą Lietuvos Apeliacinis Teismas paliko nepakeistą.

¹⁶⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 15 d. nutartis c.b. *A.V.Ašmantienė v. G.G.Petrauskas*, Nr. 3K-3-589/2004, kat. 15.2.1.2.

veiklos¹⁶⁵. Vienoje iš bylų, teismas, sprenddamas bylą dėl to, kad, ieškovei atliekant išsinuomoto buto privatizavimo procesą, šiam nepasibaigus, UAB „Šilumnešis“, į kurio balansą tos patalpos buvo perduotos, generalinis direktorius ginčo patalpas keturis kartus mažesne nei rinkos kaina pardavė savo žmonos motinai, konstatavo, kad tokio sandorio sudarymas negali atitikti geros moralės nuostatų. Teisėjų kolegija dar atsižvelgė į tai, kad namas yra prestižinėje vietoje, į tai, kad UAB „Šilumnešis“ steigėja ir vienintelė akcininkė yra Vilniaus miesto savivaldybė, taip pat išvelgė čia viešojo intereso pažeidimą, ir atskirą nutartimi informavo Lietuvos Respublikos generalinę prokuratūrą, kad ši galėtų pareikšti ieškinį viešajam interesui apginti¹⁶⁶.

Sandoris, sudarytas tarp sutuoktinių (konkrečiu atveju – dovanojimo sutartis), kai vienas iš sutuoktinių slapta jau yra padavęs prašymą santuokai nutraukti, taip pat tam tikromis aplinkybėmis gali būti negaliojantis kaip prieštaraujantis geros moralės kriterijui. Nors konkrečiu atveju faktinės bylos aplinkybės neleido sutarties panaikinti, visgi Apeliacinis teismas pasisakė dėl CK 6.472 str. įtvirtinto geros moralės kriterijaus taikymo sąlygų. Teismas pareiškė, kad „iš šio straipsnio dispozicijos matyti, kad dovanojimo sutartis gali būti panaikinama tik esant išimtinėms, esmingai pažeidžiančioms moralės normas, aplinkybėms“¹⁶⁷.

Nors absoliuti dauguma teismus pasiekiančių ir šiame darbe nagrinėjamų gerai moralei prieštaraujančių sandorių yra dvišaliai ar daugiašaliai, gerai moralei (kaip ir viešajai tvarkai) gali prieštarauti ir vienašalis sandoris, pvz., neteisėtas palikimo atsisakymas. Konkrečiu atveju LAT konstatavo, kad „atsakovas, sudarydamas vienašalį sandorį, t.y. pareiškimu atsisakydamas priimti palikimą, atsiradusį po testatoriaus mirties, atliko veiksmus, kurie prieštarauja viešajai tvarkai ir gerai moralei (žemesnių instancijų teismai šį atsisakymą kvalifikavo tik kaip prieštaraujantį gerai moralei), nes, atsiradus palikimui ir palikimo sąskaita turėdamas realią galimybę įvykdyti tėvo prigimtine prievole vaikams ir teismo nuosprendžiu nustatytą prievolę ieškovei, nesąžiningai, piktnaudžiaudamas teise atsisakyti palikimo ir nepateikdamas iš esmės jokių garantijų, kad išlaikymo skola realiai ir protingais terminais galės būti sumokėta ateityje, atsisakė palikimo trečiojo asmens, kuriam jis neturi nei prigimtinių, nei teisinių prievolių, naudai“¹⁶⁸. Kaip teisingai pažymėjo apeliacinės instancijos teismas, vertinant formaliai, atsisakydamas nuo palikimo atsakovas nepažeidė paveldėjimo teisinius santykius reglamentuojančių teisės normų, tačiau vertinant sudarytus sandorius reikia vadovautis ne tik teisės, bet ir moralės normomis, teisingumo kriterijais. Konstatuota, jog šiuo atveju atsakovas siekė išvengti, kad į paveldėtą turtą būtų nukreiptas skolos išieškojimas, ir atliko

¹⁶⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. balandžio 14 d. nutartis c.b. Š. V. Kalmanovič v. V. Komanov, Nr.3K-3-478/2003, kat. 15.2.1.2; 31.5.

¹⁶⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 11 d. nutartis c.b. Z.Prichodko v. UAB "Šilumnešis", Nr. 3K-3-259/2005, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 30.3.

¹⁶⁷ Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. liepos 16 d. nutartis c.b. L.G. v. J. G., Nr. 2A-344/2007, kat. 24.4; 21.4.2.6; 24.2.7; 49.

¹⁶⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 19 d. nutartis c.b. Z.S. v. V.S. ir kt., Nr. 3K-3-98/2007, kat. 34.4.10; 34.5; 34.6; 78.2.1 (S).

veiksmus, kurių tikslas – nepaisyti įstatymo ir išvengti atsiskaitymo su kreditoriais, t.y. akivaizdžiai priešingas gerai moralei. Toliau ši byla bus analizuojama prie sandorio negaliojimo teisinių pasekmių.

Kaip matyti, teismai faktines aplinkybes patys kvalifikuoja kaip prieštaraujančias gerai moralei arba ne. Tačiau naujausioje Apeliacinio teismo praktikoje apeliacinio skundo reikalavimas buvo atmestas vien todėl, kad „apeliantas nenurodė, kokiems geros moralės principams prieštarauja minėta komiso sutartis <...>, todėl šis apelianto reikalavimas atmestinas kaip nepagrįstas“¹⁶⁹. Tokių minčių sutinkama ir vėlesnėje žemesniųjų instancijų teismų praktikoje (tai minėta kalbant apie viešąją tvarką). Žemesniųjų instancijų teismų sprendimuose galima aptikti ir dar vieną įdomią mintį, kad „sandoris pažeidžia gerą moralę, jei jis prieštarauja teisingam supratimui apie padorumą, sąžiningumą ir kitas visuomenėje saugomas dorovines vertybes, tačiau tos moralės normos turi būti įtvirtintos teisėje“¹⁷⁰. Negalima sutikti su tokia teismų pozicija, kadangi moralės sąvoka labai plati ir nesutampa su teisės sąvoka, tačiau persidengia. Nors nemažai teisės normų tiesiogiai įtvirtina tam tikras moralės nuostatas¹⁷¹, A. Vaišvila teigia, jog teisė yra siauresnė sąvoka negu moralė. Teisė yra tik ta moralės dalis, kuri paversta visuotinai privalomo elgesio taisykle ir garantuojama valstybės prievarta¹⁷². Tai, kas moralu, yra ir teisėta, tačiau nebūtinai tai, kas moralu, turi būti įtvirtinta teisėje, kadangi visų visuomeninių santykių sureguliuoti tiesiog neįmanoma. Būtent todėl civilinė teisė ir leidžia sudaryti įvairius sandorius, kurie nebūtinai numatyti įstatyme, tačiau jam neprieštarauja. Teoriškai galima skirti moralines vertybes, įtvirtintas teisės normose, ir tas, kurios tiesiogiai neįtvirtintos, tačiau būtų neteisinga manyti, kad pastarųjų teisė negina. Taigi geros moralės sąvoka apima visas vertybes, pripažįstamas konkretaus laikmečio visuomenėje, o įstatymai ne visada su konkrečiu laikmečiu spėja.

Pasitaiko ir daugiau netikslumų. Štai vienoje iš bylų Apeliacinis teismas pasisakė, jog „prieštaraujančiais viešajai tvarkai ir gerai moralei laikomi sandoriai, kuriuos sudaryti draudžia įstatymai, ir šie sandoriai pripažintini negaliojančiais pagal CK 1.80 str. nuostatas“. Tokių netikslumų, juo labiau apeliacinėje instancijoje, neturėtų būti, kadangi akivaizdu, jog CK 1.80 str. įtvirtina savarankišką sandorių negaliojimo pagrindą, jis yra atskirtas nuo CK 1.81 str., kuris įtvirtina dar du atskirus savarankiškus sandorių negaliojimo pagrindus. Sandoriai, kurie prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei, negali būti pripažinti negaliojančiais pagal CK 1.80 str. Tiesa, viešosios tvarkos ar geros moralės pagrindas gali būti nurodytas greta CK 1.80 str., kai sandorį tikslinga pripažinti negaliojančiu keliais pagrindais, bet tai nesudaro pagrindo teigti, kad CK 1.80 str. apima ir

¹⁶⁹ Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 11 d. nutartis c.b. *BUAB „Rolferas“ v. Panevėžio sporto klubas „Fergymus“*, Nr. 2A-138/2008, kat. 21.4.1.3.

¹⁷⁰ Klaipėdos apygardos teismo 2006 m. rugsėjo 4 d. sprendimas c.b. *J. B. v. A.T., R. Š.*, Nr. 2-517-524/2006, kat. 21.4.1.2; 21.4.1.4; 116.4.

¹⁷¹ Šedbaras S. Administracinė atsakomybė. Vadovėlis. Vilnius, Justitia, 2005. P. 63.

¹⁷² Vaišvila A. Teisės teorija. Vadovėlis. Vilnius, Justitia, 2004. P. 258.

CK 1.81 str. įtvirtintus kriterijus. Gali būti, kad toks požiūris buvo inspiruotas tarybinės teisės literatūroje išsakytos nuomonės, jog „bendru visiems negaliojantiems sandoriams požymiu įstatymas laiko jų neatitikimą įstatymų reikalavimų, tai šis požymis būdingas ir atskiroms sandorių rūšims“¹⁷³. Išsakyta mintis yra teisinga ir dabar, tačiau jokių atveju nesudaro pagrindo teigti, kad CK 1.80 str. apima ir CK 1.81 str. įtvirtintus kriterijus.

Toliau toje pačioje byloje kalbėta šiek tiek tiksliau ir pastebėta, jog „galimi atvejai, kai galiojantys įstatymai įsakmiai nedraudžia atlikti tam tikrų veiksmų (tokiu atveju būtų taikoma CK 1.80 str. – *aut. past.*), bet jeigu tokie veiksmai pažeidžia viešąją tvarką ar gerą moralę, tai dėl tokių veiksmų sudaryti sandoriai pripažįstami negaliojančiais pagal CK 1.81 str. nuostatas“. Su tuo nėra pagrindo nesutikti, akcentuojant, jog sandorį pripažinti negaliojančiu galima arba vienu iš aptartų pagrindų, arba remiantis ir CK 1.80, ir 1.81 str. įtvirtintais vienu ar net abiem pagrindais, jei tai yra būtina ir konkrečioje situacijoje teisinga. Visgi galiausiai buvo prieita, autorės nuomone, pagrįsta išvada – paliktas galioti pirmosios instancijos teismo sprendimas, kuriuo sandoris, įvykęs tarp Specialiojo fondo veikiančioms ir besisteigiančioms profesinėms sąjungoms remti (toliau – Fondas) ir Lietuvos profesinių sąjungų konfederacijos (toliau – Konfederacija), pripažintas negaliojančiu CK 1.80 str. pagrindu, kaip prieštaraujantis imperatyvioms įstatymų normoms. Konfederacijai buvo perduota nemažai UAB „Vilniaus koncertų ir sporto rūmai“ akcijų nuosavybės teise, o ji juos perleido trečiajam asmeniui. Šis sandoris pripažintas negaliojančiu tiek viešosios tvarkos, tiek geros moralės pagrindais. Apeliacinis teismas rėmėsi Konstitucinio Teismo nutarimu¹⁷⁴, kuriuo konstatuota, jog „iki Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo profesinių sąjungų valdytas turtas yra Lietuvos Respublikos nuosavybė“, ir padarė išvadą, jog Fondas ir Konfederacija turėjo suvokti, jog Fondas niekada nebuvo ir negalėjo būti jam perduoto laikinai valdyti bei naudoti UAB „Vilniaus koncertų ir sporto rūmai“ akcijų savininkas, o nebūdamas savininku, tų akcijų perleisti trečiajam asmeniui nuosavybės teise apskritai negalėjo. Pirmosios instancijos teismas konstatavo, jog šalims buvo žinoma apie šį Konstitucinio Teismo nutarimą, taip pat, kad Fondas nebuvo šių akcijų savininku, ir pripažino sandorį negaliojančiu CK 1.81 str. pagrindu, kaip prieštaraujantį viešajai tvarkai ir gerai moralei. Papildomai remtasi jau minėtu Konstitucinio Teismo nutarimu, kuriuo konstatuota, jog negalima teisinė situacija, toks teisinis reguliavimas, pagal kurį valstybei nuosavybės teise priklausantis turtas būtų valdomas, naudojamas, juo disponuojama taip, kad būtų tenkinami tik vienos socialinės grupės ar atskirų asmenų interesai ir poreikiai ir šis turtas netarnautų viešajam interesui, visuomenės poreikiams, tautos gerovei, o toks reguliavimas, jei Fondui valstybės turtas būtų perduodamas nuosavybės teise, prieštarautų Konstitucijai ir konstituciniam teisinės

¹⁷³ Vitkevičius P. Turto paėmimas valstybei pagal negaliojančius sandorius teisminėje praktikoje // Teisė, 1972, Nr. 3. P.18.

¹⁷⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. rugsėjo 30 d. nutarimas „Dėl teisės aktų, kuriais buvo sprendžiami iki Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimo Lietuvoje veikusių valstybinių profesinių sąjungų valdyto turto klausimai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios, 2000, Nr.93-4223.

valstybės principui. Atsižvelgiant į tai, kad daugelyje bylų, kuriose nagrinėjamas geros moralės kriterijus, taip pat ir CK komentare, akcentuojama, jog visuomenės pagrindą sudaro teisingumas¹⁷⁵, o nagrinėjamoje situacijoje jis būtų pažeistas, sandorio pripažinimas negaliojančiu abiem CK 1.81 str. įtvirtintais pagrindais atrodo gana logiškas, nors, atsižvelgiant į paplitusią praktiką, visuomet išlieka abejonių dėl to, ar teisėjai pakankamai įsigilina į šios teisės normos prasmę ir suvokia ją kaip du atskirus, nepriklausomus sandorių negaliojimo pagrindus. Nors Apeliacinio teismo teisėjų kolegijos anksčiau pateiktas aptariamų straipsnių atribojimo kriterijus yra pakankamai pagrįstas ir galėtų būti išieities tašku, sprendžiant klausimą, kurią iš dviejų (CK 1.80 ar 1.81 str.) nuostatų taikyti konkrečiu atveju, darbo autorė nepastebėjo, kad teismai labai noriai imtųsi spręsti šių straipsnių tarpusavio santykio klausimą, ir daug mieliau juos taiko abu kartu.

2.2. Geros moralės samprata užsienio valstybių teisės doktrinoje ir teismų praktikoje

Problemų, skiriant sandorius, prieštaraujančius viešajai tvarkai ar gerai moralei, nesunku aptikti ir užsienio teisės doktrinoje. Štai E. McKendrick, Oksfordo Teisės universiteto lektorius, bei M. Cremona, vyresnioji Londono universiteto mokslinės draugijos narė, pavadinę skyrių „Sandoriai, prieštaraujantys gerai moralei“, toliau pateikdami pavyzdžius, kalba apie tai, kaip sandoriai prieštarauja viešajai tvarkai¹⁷⁶. Pavyzdyje nagrinėjama situacija, kilusi byloje *Pears v. Brooks*¹⁷⁷, kurioje ieškovai išnuomojo karietą prostitutei (ji byloje laikoma atsakove). Šioji karieta ketino pritraukti sau kuo daugiau klientų, ir tokios aplinkybės abiem sandorio šalims buvo žinomos. Todėl, kai prostitutė neatlygino nuostolių už karietos sugadinimą, teismas netenkino ieškovų ieškinio dėl nuostolių atlyginimo ir pripažino sandorį negaliojančiu, pabrėždamas, jog neteisėtas sandoris negali sukelti jokių teisinių pasekmių. Teismas konkrečiai nepasisakė, sandoris prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei, tačiau atsižvelgiant į skyrių, kuriame pateikiamas pavyzdys, ir į autorių poziciją, galima daryti išvadą, kad toks sandoris galėtų būti negaliojantis geros moralės pagrindu, juolab, kad CK komentaro autoriai Lietuvoje prostituciją priskiria sandorių, negaliojančių dėl geros moralės pažeidimų, grupei. Panašiai galima spręsti ir dėl kitos bylos. Vyro išipareigojimas sumokėti moteriai už tai, kad ji taptų jo meiluže (*Franco v. Bolton*¹⁷⁸), ir šio išipareigojimo nevykdymas negali būti nagrinėjamas teisme atsietai nuo to, ar toks sandoris apskritai galioja. Be abejo, teismas sandorį pripažino niekiniu vien dėl to, kad sandoriai tarp sugyventinių, kurie nėra susituokę, yra negalimi (šie du žmonės įsigijo turto ir buvo vieno sandorio šalimi), bet, kaip teisingai pažymi knygos autoriai,

¹⁷⁵ Žr., pvz., Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 20 d. nutartis c.b. *B.P. v. V.J.*, Nr. 2A-507/2007, kat. 21.4.1.1, 21.4.1.2.

¹⁷⁶ McKendrick E., Cremona M. *Contract law*. Second edition. Basingstoke: Macmillan Press, 1994. P. 252.

¹⁷⁷ Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Lordų rūmų sprendimas byloje *Pears v. Brooks* (1866) LR 1 Ex 213.

¹⁷⁸ Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Lordų rūmų sprendimas byloje *Franco v. Bolton* (1797) 3 Ves 368.

dabar situacija yra žymiai pasikeitusi, pirmiausia dėl to, kad visuomenė ėmė toleruoti vyro ir moters gyvenimą nesusituokus¹⁷⁹. Tai įrodo ir sugyventinių instituto įtvirtinimas teisės normose, ir faktinis šio reiškinio paplitimas – o tai reiškia, kad visuomenė tokius santykius toleruoja.

Pažymėtina, kad tiek Lietuvos, tiek užsienio teismų praktikoje bei teisės doktrinoje pripažįstama, kad geros moralės turinys, kaip ir viešosios tvarkos, yra įvairialypis, o autorės nuomone, tas įvairialypiškumas pasireiškia būtent tuo, kad moralės samprata nėra statiška: kas amoralu gali būti tam tikrame visuomenės raidos etape, tas visiškai kitaip gali būti vertinama praėjus keletui dešimtmečių ar net šimtmečių. Tai pagrindžia ir užsienio teismų praktika byloje *Tinsley v. Miligan*¹⁸⁰, kurioje buvo sprendžiamas klausimas dėl dviejų išimylėjėlių bendrai įgyto nekilnojamojo turto, kuris buvo įregistruotas tik ieškovės vardu, taip siekiant gauti pašalpą iš Socialinės apsaugos ministerijos. Atsakovė, nors jos ir ieškovės ketinimai buvo bendri, apie tai vėliau šiai įstaigai pranešė. Pora susipyko, ieškovė dėl to išsikraustė ir pareiškė, kad turtas buvo tik jos, nes buvo įregistruotas jos vardu. Atsakovė įrodė, kad ji taip pat buvo prisidėjusi prie šio turto pirkimo, taigi jos priešiškinis dėl turto dalies priteisimo buvo patenkintas. Kaip matyti iš fabulos, teismas čia galėjo laikyti sandorį priešingu gerai moralei ir dėl to iškart pripažinti negaliojančiu, kaip minėtoje *Franco v. Bolton* byloje, tačiau dėl pasikeitusio visuomenės požiūrio į sugyventinius sandorio galiojimas net nebuvo kvestionuojamas, netgi ir dėl to, kad tai buvo netradicinė – moterų – pora. Tęsiant kalbą apie sugyventinius, šiais laikais net jei jie ir yra sudarę santuokas su kitais asmenimis, nei tarp jų sudaromi sandoriai, nei jų kaip vienos šalies sudaryti sandoriai daugiau nebepripažįstami negaliojančiais kaip prieštaraujantys gerai moralei¹⁸¹. Bendroji teisė kartu su nenutrūkstama teisės raida geros moralės turinio kitimą daro ypač akivaizdų. Kaip dar vieną pavyzdį galima pateikti tai, kad Anglijoje reikalavimai, kylantys iš lažybų, iki XIX a. buvo įgyvendinami net jeigu jų objektas, žiūrint iš šiuolaikinio taško, labai prieštaravo gerai moralei, nors 1771 m. sprendimo byloje lažybos, kurias turėjo laimėti tas, kurio tėvas gyvens ilgiau, jau buvo pripažintos negaliojančiomis. Ir tik XIX a. išleidus Įstatymą azartiniam žaidimams rengti (*angl. Gaming Act*), lažybos tapo negaliojančiomis¹⁸². Tokia geros moralės kaita ypač akivaizdi seksualinės moralės srityje. Pavyzdys kilęs iš Vokietijos teismų praktikos. Šios šalies teismai ilgą laiką pripažindavo, kad namo išnuomojimas kitam asmeniui, kuris jame įsteigia viešuosius namus, yra *ipso facto* amoralus: tokia nuomos sutartis būdavo automatiškai negaliojanti (niekinė). Šiandien Vokietijos teismai nebėra tokie kategoriški ir tokią nuomos sutartį laiko niekiniu sandoriu tik jei konkrečiai byla yra kažkuo išskirtinė – pvz., jei nuomininkas turi įrengti išnuomotame name viešnamį tik todėl, kad galėtų padengti savo

¹⁷⁹ McKendrick E., Cremona M. Contract law. Second edition. Basingstoke: Macmillan Press, 1994. P. 252.

¹⁸⁰ Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Lordų rūmų sprendimas byloje *Tinsley v. Miligan* [1993] 3 WLR 126.

¹⁸¹ Kotz H., Weir T., Flessner A. European Contract Law. Vol. 1: Formation, Validity, and Content of Contract; Contract and Third Parties. Oxford: Clarendon Press, 2002. P. 156.

¹⁸² Zweigert K., Kotz H. Lyginamosios teisės įvadas. Vilnius, Eugrimas, 2001. P. 321.

nuomos išlaidas. Šiais laikais ir pati prostitucija yra daug kur įteisinta, ir teismai dažnai nelaiko sandorių niekiniais vien todėl, kad namo savininkas žinojo, kad turtą išnuomoja tokias paslaugas teikiančioms moterims¹⁸³. Kita vertus, visur manoma, kad teismine tvarka prostitutė negali išsireikalauti jai pažadėto atlyginimo mokėjimo, jei toje šalyje prostitucija nelegali.

Panašių pasikeitimų geros moralės srityje galima aptikti ir daugiau. Štai vedusio vyro pinigines paramos teikimas savo meilužei šiandien laikomas normaliu reiškiniu, kas nebuvo toleruojama dar prieš pusę amžiaus, ir Europos teismai pripažįsta, kad toks lėšų teikimas yra neturintis juridinės galios tik jei jis siejasi su amoralių santykių pradžia, tęstinumu, atgaivinimu ar jų atlyginimu¹⁸⁴, o jei pinigai teikiami moteriai po ilgalaikių nesantuokinių ryšių, kaip padėka už buvusius santykius, paramą, priežiūrą, rūpestį, tai yra toleruojama (Vokietija, Šveicarija, Prancūzija). Tačiau susitarimas, kuriuo vienas partneris kitam nesantuokinių santykių žlugimo atveju pažada sumokėti tam tikrą pinigų sumą, gali prieštarauti gerai moralei, tačiau toks susitarimas nebus pripažįstamas negaliojančiu, jei nustatysime, kad jo tikslas – padengti nuostolius, kurie šaliai atsirado, pvz., atsisakius savo buto ar nutraukus profesinę karjerą¹⁸⁵.

Geros moralės kriterijų pažeidžia ir jau prie viešosios tvarkos minėti nekonkuravimo susitarimai. Pvz., kaip pažeidžiantis moralę laikytas toks susitarimas, kuriuo alaus darykla įsipareigojo dvidešimt penkerius metus baro savininkui tiekti alų, o šis po dešimties metų sutarties vykdymo atsisakė šią sutartį tęsti. Vokietijos teismai pripažino, jog toks susitarimas yra amoralus, tačiau plačiau nemotyvavo, kodėl, tik sumažino įsipareigojimų vykdymo terminą iki šešiolikos metų¹⁸⁶. Taip yra, todėl, kad, kaip minėta, dauguma valstybių gerą moralę laiko viešosios tvarkos porūšiu ir atvirkščiai, vartoja šias sąvokas kaip sinonimus ir todėl susidaro tokia teisinė situacija, kai beveik identiška situacija vienoje šalyje pripažįstama negaliojančia kitose šalyse tai viešosios tvarkos, tai geros moralės pagrindu. Tokia tendencija pastebima ir Lietuvoje, ypač bankroto bylose.

Kaip matome, amoralumo, geros moralės sąvokos šiandien yra kitoniško turinio ir tapo daug aktualesnės darbo santykių, konkuravimo srityse, tačiau šeimos teisinių santykių atžvilgiu visuomenė visame pasaulyje tapo pastebimai tolerantiškesnė. Jei prieš šimtmetį dvi moterys, kurias sieja šilti jausmai, negalėjo netgi sudaryti sandorio, tai šiandien jos dažnoje šalyje gali teisėtai įsivaikinti, ką jau kalbėti apie paprastą pirkimą-pardavimą.

¹⁸³ Kotz H., Weir T., Flessner A. *European Contract Law. Vol. 1: Formation, Validity, and Content of Contract; Contract and Third Parties.* Oxford: Clarendon Press, 2002. P. 156.

¹⁸⁴ Ten pat.

¹⁸⁵ Zweigert K., Kotz H. *Lyginamosios teisės įvadas.* Vilnius, Eugrimas, 2001. P. 322.

¹⁸⁶ Kotz H., Weir T., Flessner A. *European Contract Law. Vol. 1: Formation, Validity, and Content of Contract; Contract and Third Parties.* Oxford: Clarendon Press, 2002. P.160-161.

Bendrojoje teisėje, nors vieni autoriai ir išskiria gerai moralei prieštaraujančius sandorius į atskirą negaliojančių sandorių pogrupį¹⁸⁷, tačiau tai daro neužtikrintai, o kai kurie netgi nurodo, kad ši klasifikacija yra tik apytikslė. Pvz., yra skiriamos tokios negaliojančių sandorių grupės: sandoriai, neatitinkantys pozityviosios teisės normų; 2) sandoriai, prieštaraujantys gerai moralei ir geram elgesiui; 3) sandoriai, prieštaraujantys viešajai tvarkai. Tokią klasifikaciją, kalbėdamas apie Anglijos teisę, pateikia ir V. Mikelėnas¹⁸⁸. G. Treitel kritikuoja šį skirstymą ir mano, kad labai sunku įvardyti, ką laikyti sandoriais, kurie prieštarauja gerai moralei, be to, gera moralė iš dalies persidengia su viešosios tvarkos doktrina. Galima netgi teigti, kad autorius gerą moralę ir gerą elgesį laiko viešosios tvarkos porūšiu. G. Treitel teigia, jog viešoji tvarka yra bendras visų sandorių negaliojimo pagrindas, taigi trečioji sandorių grupė apimtų pirmąsias dvi. Darbo autorė nesutinka su išsakytomis mintimis, nes visiškai pagrįstai sandorį galima pripažinti negaliojančiu kiekvienu iš klasifikacijoje nurodytų pagrindų atskirai. Tai daro ir Anglijos teismai, tačiau aprašinėdami faktines aplinkybes per daug nesivargina skirti viešosios tvarkos ir geros moralės sąvokų, vartoja jas kaip sinonimus, o galiausiai išvadose prieina nuomonę, kad sandoris prieštarauja tik gerai moralei.

Anglijos teisėje aptikta dar viena sandorių klasifikacija yra pagal tai, kokia elgesio taisyklė pažeista. Pagal tai skiriamas įstatyminis neteisėtumas ir bendrasis (*common*) neteisėtumas¹⁸⁹. Įstatyminis neteisėtumas yra suprantamas kaip prieštaravimas pozityviosios teisės normoms. Tuo tarpu bendrojo neteisėtumo atveju teismai vadovaujasi viešosios tvarkos doktrina. Būtent pastarąją negaliojančių sandorių klasifikacija remiasi dauguma bendrosios teisės sistemų nagrinėjančių autorių, todėl visiškai suprantama, kodėl geros moralės samprata atskirai nepateikiama, o dažnai su viešąja tvarka netgi vartojama kaip sinonimai.

H. Kotz taip pat pažymi, kad ne visada lengva atskirti, kam – viešajai tvarkai ar gerai moralei – prieštarauja sandoris, nors ir akivaizdu, kad jis nesuderinamas su pagrindiniais teisiniais ir moraliniais visuomenėje vyraujančiais principais. Kartais sandorio pripažinimas negaliojančiu apskritai gali priklausyti tik nuo vidinių teisėjo įsitikinimų, nes teisės normų konkrečiam atvejui nėra. Pvz., darbuotojo pažadas nekonkuruoti su buvusiu darbdaviu penkerių metų laikotarpiu nuo išėjimo iš darbo gali būti pripažintas negaliojančiu arba ne, tai jau priklausytų nuo konkretaus teisėjo vertinimo. Viena vertus, toks įsipareigojimas gali būti paliktas galioti, kaip atliktas iš pagarbos darbdaviui ar kaip didesnę ekonominę galią turinčiai šaliai, bet taip pat toks sandoris gali negalioti dėl to, kad visuomenė turi interesą užtikrinti žmonėms darbo pasirinkimo teisę, kuri neturi būti suvaržyta neteisingu apribojimu. Kita vertus, nėra jokių aiškių principų, kuriais remiantis galėtume tokį susitarimą įvardyti kaip prieštaraujantį arba tik viešajai tvarkai, arba tik gerai moralei. Lietuvos

¹⁸⁷ Treitel G. *The Law of Contract*. London: Thomson/ Sweet & Maxwell, 2003. P. 429.

¹⁸⁸ Mikelėnas V. *Sutarčių teisė*. Vilnius, Justitia, 1996. P. 376.

¹⁸⁹ Treitel G. *The Law of Contract*. London: Thomson/ Sweet & Maxwell, 2003. P. 429; McKendrick E., Cremona M. *Contract law*. Second edition. Basingstoke: Macmillan Press, 1994. P. 248.

teisės doktrinoje, remiantis CK komentaro autorių išdėstytomis mintimis, toks susitarimas greičiausiai būtų (jei teismas konkrečiu atveju rinktųsi iš dviejų nagrinėjamų pagrindų) traktuojamas kaip priešingas viešajai tvarkai.

Analizuojant įvairių Europos valstybių teises sistemas, galima pastebėti, kad daugelio valstybių civiliniai kodeksai neskiria sandorių, prieštaraujančių viešajai tvarkai ir sandorių, prieštaraujančių gerai moralei. Taip yra Vokietijoje, Austrijoje, Švedijoje, Graikijoje. Dar daugiau – vokiečiai viešąją tvarką laiko geros moralės porūšiu¹⁹⁰, o tai visiškai priešinga pozicija, nei Prancūzijos teisėje, kur, minėta, doktrinoje teigiama, jog viešosios tvarkos samprata apima geros moralės kriterijų, nors įstatyme viešoji tvarka bei gera moralė įtvirtinti kaip du atskiri pagrindai. Įdomu pažymėti, kad Prancūzijos CK (ja pasekė ir Italija bei Ispanija) įtvirtinta originali „priežasties“ koncepcija (pranc. *cause ar causa*), reiškianti, kad teismas turi imti domėn ne tik tas priežastis, kurios paskatino šalis sudaryti tam tikrą sutartį ir kurias gali pateikti šalys savo paaiškinimuose ar kurios atsispindi sutartyje, bet taip pat atrasti tą slaptą (angl. *ulterior*) tikslą, kuris iš tikrųjų motyvavo šalis sudaryti sandorį. Kita vertus, pabrėžia H. Kotz, Prancūzijos teismai atsižvelgia į analogiškas aplinkybes, kaip, tarkim, ir Anglijos bei Vokietijos, todėl neteisinga teigti, kad „priežasties“ koncepcija siekiama kitokių tikslų ar gaunami skirtingi rezultatai¹⁹¹.

H. Kotz taip pat nesugebėjo visiškai iškristalizuoti viešosios tvarkos ir geros moralės sąvokų bei jų atskirti. Teigdami, kad savo veikale jas laikys atskirais pagrindais¹⁹², jie sandorius suklasifikuoja į tris grupes: 1) sandoriai, kurie prieštarauja bendriesiems šeimos gyvenimo ir seksualinio moralumo principams; 2) sandoriai, kurie nesąžiningai apriboja asmens civilines (arba pilietines) ar ekonomines laisves; 3) atvejai, kai sandorio sudarymas arba jo vykdymas pažeidžia teisinius draudimus¹⁹³. Šioje klasifikacijoje nepavartotos nei viešosios tvarkos, nei geros moralės sąvokos, o pirmoji sandorių grupė analizuoti pradėdama nuo to, koks yra viešosios tvarkos turinys. Po to iškart seka pavyzdys, kokios aplinkybės teismo buvo pripažintos amoraliomis. Toliau visame skyriuje kalbama tai apie viešąją tvarką, tai apie amoralumą (geros moralės sąvoka minima retai ir jos apibrėžimas netgi nepateiktas), todėl galima teigti, kad daugelyje valstybių skirtingas požiūris į tai, ar viešoji tvarka ir gera moralė yra atskiros kategorijos, ar viena apima kitą ir kuri kurią, trukdo mokslininkams suformuluoti kokią nors aiškesnę klasifikaciją, kuri tiktų daugeliui valstybių. Matyt, šie autoriai bandė rasti požiūrio į šiuos du pagrindus kompromisą, bet visgi turime konstatuoti, kad Europoje daugiau valstybių gerą moralę laiko viešosios tvarkos porūšiu, negu savarankišku pagrindu su savarankiškais sandorių pripažinimo negaliojančiais kriterijais.

¹⁹⁰ Kotz H., Weir T., Flessner A. *European Contract Law. Vol. 1: Formation, Validity, and Content of Contract; Contract and Third Parties*. Oxford: Clarendon Press, 2002. P. 155.

¹⁹¹ Ten pat.

¹⁹² Ten pat. P. 154.

¹⁹³ Ten pat. P. 155.

Kitoje to paties autoriaus (H. Kotz) knygoje, kalbant apie viešąją tvarką bei gerą moralę, išskiriamos tik dvi grupės sandorių: 1) sandoriai, kurie prieštarauja bendriesiems šeimos gyvenimo ir seksualinio moralumo principams; 2) sandoriai, kurie nesąžiningai apriboja asmens civilines (arba pilietines) ar ekonomines laisves¹⁹⁴. Čia autorius jau pats pripažįsta, kad į klausimą, kokios sutarties sąlygos daro ją negaliojančia dėl prieštaravimo gerai moralei ar viešajai tvarkai, ne visur atsakoma vienodai, nes apie tai kalbant yra svarbūs skirtingi nacionaliniai supratimai apie moralę ir papročius ir dažnai – istoriškai paveldėti kriterijai. Su tokia H. Kotz mintimi nėra pagrindo nesutikti, tačiau pabrėžtina, kad pagal Lietuvos teisę tai būtų neišsami faktinių aplinkybių, prieštaraujančių gerai moralei, klasifikacija, ir ji niekaip neapimtų viešosios tvarkos.

Šiame darbe jau analizuotos kitos dvi (autorių C. Elliot ir F. Quin bei I. Brown) viešajai tvarkai prieštaraujančių sandorių klasifikacijos taip pat apima ir tas aplinkybes, kurios kai kuriose šalyse išskiriamos kaip amoralus elgesys. Šiose abiejose klasifikacijose pirmaisiais punktais žymimi sandoriai, skatinantys prostituciją, pažeidžiantys sutuoktinių ar šeimos teisės principus ir pan., o būtent tokios aplinkybės dažniausiai teismų pripažįstamos kaip priešingos gerai moralei. Taip yra tiek Lietuvoje¹⁹⁵, tiek užsienyje. Šių aplinkybių visuma įgalina teigti, kad geros moralės kriterijus Europoje neturi tiek savarankiškumo ir nėra toks platus, koks yra viešosios tvarkos.

Anglų autoriai E. McKendrick ir M. Cremona tarytum išsklaido visas abejones, pateikdami tokį išaiškinimą: „Sandoriai, kurie prieštarauja viešajai tvarkai, apima sandorius, kurie prieštarauja gerai moralei, sandorius, kurie neatitinka normalaus šeimos gyvenimo, susitarimus padaryti nusikaltimą ar deliktą, sandorius, priešingus teisingumui, viešiesiems ryšiams, ir sandorius, kurie varžo prekybos laisvę“¹⁹⁶.

Grįžtant prie kontinentinės Europos, konkrečiai – prie Vokietijos, kur, minėta, gera moralė apima viešosios tvarkos sąvoką, visgi paminėtinos tam tikros teismų praktikos suformuluotos taisyklės, kurių, autorės nuomone, būtų tikslinga laikytis ir Lietuvos Respublikos teismams. Vokietijos teisinė praktika verta dėmesio dar ir todėl, kad šioje šalyje net iki 1900-ųjų metų galiojo romėnų civilinė teisė, o Vokietijos CK tais pačiais metais perėmė geros moralės išlygą¹⁹⁷. Taigi Vokietijos teisėje geros moralės kriterijus gyvuoja dar ilgiau nei bendrojoje teisėje, kadangi iš esmės jo nereikėjo iš naujo įtvirtinti priėmus naująjį CK (tuo tarpu bendrojoje teisėje šia išlyga plačiai remiamasi tik nuo XIX a.), o Vokietijos teisė, kaip kontinentinė, yra artimesnė Lietuvos teisei sistemai ir todėl geriau joje pritaikoma.

Taigi, jei geros moralės sąvoka yra vartojama kaip teisinė kategorija, vadinasi, teigia V. Nekrošius, turi būti ir tam tikri, ją apibrėžiantys teisiniai požymiai. Tokius požymius pagal

¹⁹⁴ Zweigert K., Kotz H. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius, Eugrimas, 2001. P. 321.

¹⁹⁵ Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Vilnius, Justitia, 2001. P. 185.

¹⁹⁶ McKendrick E., Cremona M. *Contract law*. Second edition. Basingstoke: Macmillan Press, 1994. P. 263.

¹⁹⁷ Nekrošius V. Neprieštaravimas geriems papročiams – viena iš prievolių galiojimo sąlygų // *Teisės problemos*. 1995, Nr. 1. P. 13.

Vokietijos doktriną ir teismų praktiką autorius skiria į tris grupes, iš kurių bent vieną pažeidus, sandoris gali būti pripažintas negaliojančiu¹⁹⁸:

1. Turi būti užfiksuotas *pats nusižengimo gerai moralei faktas*. Tai nereiškia, kad asmuo būtinai turi suvokti, kad jis nusižengia konkretiems moralės reikalavimams. Imkime jau minėtą pavyzdį, kad alaus darykla įpareigoja restorano savininką 30 metų iš jos padidinta kaina pirkti alų. Ši sutartis prieštarauja gerai moralei, nes apriboja restorano savininko ekonominio pasirinkimo laisvę. Net ir tuo atveju, kai šalys mano, jog sutartis yra teisėta, ji vis tiek prieštarauja gerai moralei, nes šalys žino sąlygas, kurioms esant šis prieštaravimas atsiranda.

2. Sandoris pripažįstamas niekiniu, *kai abi šalys, jį sudarydamos, iš esmės elgėsi pažeisdamos geros moralės reikalavimus*. Jei viena sutarties šalis turi amoralių ketinimų, o kita apie juos nieko nežino ir pats sandoris yra teisėtas, jis negali būti pripažintas negaliojančiu. Pvz., pirkėjas, norėdamas nušauti žmogų, įsigyja šautuvą, tačiau ketinimai pardavėjui nebuvo atskleisti, o visi leidimai parduoti ir įsigyti ginklą buvo gauti. Tokiu atveju pirkėjo ketinimai yra už sudaryto sandorio ribų.

3. *Prieštaravimas gerai moralei turi būti jau sudarant sandorį*. Vėlesnis moralinių pažiūrų pasikeitimas neturi jokios įtakos tokio susitarimo galiojimui.

Pažymėtina, kad šie kriterijai gali būti taikomi ir kalbant apie viešosios tvarkos išlygą.

Be to, V. Nekrošius pateikia ir artimiausią lietuviškos teisės mokyklai sandorių, prieštaraujančių gerai moralei, klasifikaciją pagal Vokietijos teisę¹⁹⁹: 1) sandoriai, kurie gerai moralei prieštarauja dėl savo turinio, kadangi jais įsipareigojama tokiems veiksams, kuriems nepritaria visa visuomenė (pvz., sumokėjimas už vaiko pagrobimą); 2) „slopinamosios“ sutartys, kuriomis pernelyg apribojama kitos sutarties asmeninė ar ekonominė laisvė; 3) pernelyg didelis naudojimasis monopoline padėtimi; 4) pernelyg griežtos sąlygos, priimtos siekiant užtikrinti prievolės įvykdymą, prieštarauja geriems papročiams, jei tuo yra nuskriaudžiamas kreditorius; 5) prievolės gali prieštarauti gerai moralei ir tuo atveju, kai neatitinka toje visuomenėje galiojančių šeimyninio gyvenimo taisyklių. Tačiau vis dėl to ši klasifikacija pagal Lietuvos teismų praktiką būtų teisinga, autorės manymu, tuo atveju, jei trečiasis punktas būtų perkeltas į viešosios tvarkos reguliavimo sritį.

Apžvelgus Lietuvos ir užsienio valstybių doktriną bei teismų praktiką geros moralės aspektu, darytina išvada, kad geros moralės santykis su viešąja tvarka neapibrėžtas, o formuluoti kokias nors vieningas išvadas sunku dėl skirtingose valstybėse formuojamo nevienodo supratimo apie viešosios tvarkos ir geros moralės kriterijų santykį, ypač bandant atskirti faktines aplinkybes, kurias kiekviena iš nagrinėjamų dviejų išlygų apima. Tačiau, bet kuriuo atveju, Lietuvos teisės doktrinoje geros moralės klausimas mažai analizuotas, todėl teismai turėtų atsižvelgti į užsienio šalių teisės normų taikymo praktiką ir teisės doktriną. Tikslinga būtų teisėjams surengti seminarus ar papildomus

¹⁹⁸ Ten pat. P. 14-15.

¹⁹⁹ Ten pat. P. 15.

mokymus, kurie pagal užsienio valstybių teisinę praktiką padėtų deramai skirti CK 1.80 ir CK 1.81 str. taikymo ribas, taip pat suprasti CK 1.81 str. taikymo tikslą. Teisėjai turėtų suvokti, kad viešoji tvarka bei gera moralė yra vertinamieji kriterijai, todėl tuo atveju, kai yra tik pažeidžiamos imperatyvios teisės normos, nereikia papildomai nurodyti ir CK 1.81 str. Šis straipsnis kaip papildomas pagrindas gali būti nurodomas išimtiniais, tikrai to reikalaujančiais atvejais, o kitais atvejais jo taikymas yra savarankiškas. Toliau matysime, kad ir pritaikius CK 1.81 str., kaip negaliojimo pagrindą, dažniausiai taikoma dvišalė restitucija. Kyla klausimas, ar visada taip turėtų būti, jei CK 1.81 str. nustato CK 1.80 str. išimtis ir teisiųjų pasekmių prasme pastarąjį straipsnį detalizuoja.

III DALIS TEISINĖS PASEKMĖS SANDORIO, PRIEŠTARAUJANČIO VIEŠAJAI TVARKAI AR GERAI MORALEI, ŠALIMS

Šalys, sudariusios sandorį, kuris prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei, minėta, negalės teismine tvarka reikalauti priverstinio jo įvykdymo: teismas atsisakys ginti tokios šalies interesus ir konstatuos sandorio negaliojimą. Teismui eliminuojant tam tikrą sandorį iš civilinės apyvartos, dažniausiai neigiamų padarinių kyla sutarties šalims, nes pirmiausia būtent šalys yra suinteresuotos sandorio įvykdymu, būtent joms atsiranda tiesioginių materialinių teisiųjų padarinių. Panaikinus sandorį, nukenčia ir tretieji asmenys, kurie yra įgiję tam tikrą turta galbūt ir ištisos sutarčių grandinės pagrindu, tačiau pažymėtina, kad teisinės pasekmės tretiesiems asmenims, pripažinus sandorį negaliojančiu CK 1.81 str. pagrindu, ypatumų neturi. Specifinės pasekmės numatytos būtent viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujančio sandorio šalims, todėl tik jos toliau ir bus nagrinėjamos.

Pažymėtina, kad prieš pripažįstant sandorį negaliojančiu *ab initio*, teismas privalo išsiaiškinti visas aplinkybes, turinčias reikšmės sandorio anuliuojimui, o sandorio pripažinimas negaliojančiu turėtų būti traktuojamas kaip priemonė *ultima ratio*. Atsižvelgiant į tai, kad LAT yra suformavęs sandorių instituto negaliojimo paskirtį, o būtent: pirma, siekti, kad civiliniuose santykiuose būtų užtikrintas teisėtumas, antra – užtikrinti civilinių teisiųjų santykių stabilumą, įgytų teisiųjų ilgaamžiškumą ir jų gerbimą²⁰⁰, nors su antrąja LAT išskirta paskirtimi ir ne visiškai sutinkama teisės doktrinoje²⁰¹, darytina išvada, kad teisėtumo tikslo negalima vertinti atsietai nuo padarinių, kuriuos sukelia sandorio pripažinimas negaliojančiu. Šioje vietoje pagrįstai reikėtų sutikti su A. Dambrauskaite, teigiančia, jog pagrindinis sandorių negaliojimo instituto normų tikslas visgi yra išsaugoti teisėtumą. Sunku būtų pripažinti, kad teisės normos, kurios pirmiausia skirtos sandorių

²⁰⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 2 d. nutartis c.b. *UAB „Init“ v. UAB „Parabolė“*, Nr. 3K-3-905/2000, kat. 42; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. sausio 14 d. nutartis c.b. *N. Šumlinskienė v. K. Šumlinskas*, Nr. 3K-3-37/2004, kat. 25.7; 15.2.1.3; 65; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. rugsėjo 5 d. nutartis *J. Zybartienė v. S. Vaitkus*, Nr. 3K-3-745/2001, kat. 15.2.2.6; 44; 46.

²⁰¹ Dambrauskaitė A. Sandorių pripažinimo negaliojančiais teisinės pasekmės – Lietuvos ir Prancūzijos teisės lyginamieji aspektai. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius, 2006. P. 21.

panaikinimui, susiklosčiusios teisinės situacijos sugriovimui, gali padėti užtikrinti stabilumą civiliniuose teisiniuose santykiuose²⁰². Tačiau civilinės apyvartos sistema visgi turi būti „valoma“ nuo neteisėtų sandorių, tikintis, kad tai atliks ir prevencinę funkciją – sulaikys asmenis nuo neteisėtų sandorių sudarymo. Būtent tai ir garantuotų tam tikrą civilinės apyvartos stabilumą. Tačiau tokiam tikslui pasiekti reikalingos ne tik teismų pastangos, bet ir visuomenės sąmoningumas.

V. Mikelėnas sandorių negaliojimo institute išvelgia dar platesnę – trejopą šio instituto paskirtį. Profesorius teigia, jog sandorių negaliojimo institutu siekiama šių tikslų:

1. Užtikrinti civilinių teisinių santykių stabilumą ir apsaugoti sąžiningų civilinės apyvartos dalyvių teisėtus lūkesčius. Sąžiningumo principui visuomet turi būti teikiama pirmenybė²⁰³;
2. Apginti sąžiningos sandorio šalies bei kitų asmenų teises ir teisėtus interesus (t.y. privatų interesą) nuo neteisėtų veiksmų sudarant sandorį, pvz., nuo prievartos, apgaulės ir pan. Pripažįstant sandorį negaliojančiu tokiais atvejais ginamas privatus interesas ir civilinės apyvartos (viešasis interesas) aukojamas pirmajam. Žinoma, teismas turėtų stengtis rasti protingą civilinės apyvartos stabilumo ir asmens teisių ir teisėtų interesų apsaugos konflikto sprendimą, labiausiai atitinkantį šių dviejų – viešo ir privataus – interesų pusiausvyrą.
3. Apginti viešąjį interesą. Šis interesas pažeidžiamas sudarant sandorius, prieštaraujančius imperatyvioms įstatymo normoms, taip pat prieštaraujančius viešajai tvarkai, gerai moralei, sudarant tariamus ar apsimestinius, kitaip sakant – niekinius sandorius²⁰⁴. Tokiais atvejais susitarimas nepripažįstamas sutartimi dėl susitarimo turinio trūkumų, t.y. dėl materialinių teisinių priežasčių²⁰⁵.

Tačiau kas yra negaliojantis sandoris? Jei, remiantis A. Prancevičiaus ir R. Pumputienės bei kai kurių kitų autorių nuomone, laikysime, kad tokių sandorių apskritai nebuvo²⁰⁶, tai kuo remiantis mes taikysime restituciją, kurią numato CK 1.81 str. 3 d.? Tiksliau reikėtų laikyti V. Pakalniškio formuluotę, kuris teigia, kad teisine prasme niekinis sandoris yra bereikšmis²⁰⁷. Tai reiškia, kad iš tokio sandorio šalims nekyla teisių ir pareigų, jo negalima vykdyti, toks sandoris teisės nėra ginamas, bet visgi jis sukelia pasekmes, tik ne tokias, kurių siekė šalys, o tas, kurias numato įstatymas. Problema, kuo reikėtų laikyti negaliojantį sandorį, yra nagrinėjęs V. Mikelėnas. Akivaizdu, kad negalima niekinio sandorio laikyti apskritai nebuvus, nes tuomet pasekmės – restitucija ar kitos – neturėtų iš kur kilti. Kyla tik klausimas, ar tinkamas terminas „negaliojantis sandoris“, kadangi sandoriais pripažįstami tik teisėti veiksmai. Niekinio sandorio sudarymas nėra ir negalėtų būti laikomas teisėtu veiksmu, o tarybinės teisės doktrinoje visuomenės interesams prieštaraujančio

²⁰² Ten pat.

²⁰³ Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Vilnius, Justitia, 1996. P. 419.

²⁰⁴ Mikelėnas V. Sandorių negaliojimo instituto taikymas teismų praktikoje (1) // Justitia, 2006, Nr. 4 (62). P. 6-7.

²⁰⁵ Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Vilnius, Justitia, 1996. P. 368.

²⁰⁶ Prancevičius A., Pumputienė R. Sandorių negaliojimo pagrindai ir pasekmės (1) // Juristas, 2005, Nr.4. P.7; Dambrauskienė G., Marcijonas A., Monkevičius E. ir kt. Lietuvos teisės pagrindai. Vilnius, Justitia, 2004. P. 191.

²⁰⁷ Pakalniškis V. Oficiali V. Pakalniškio asmeninė svetainė <http://www3.mruni.lt/~vypaka/>

sandorio sudarymas buvo kategoriškai laikomas teisės pažeidimu²⁰⁸. Manytume, jog teisybė yra V. Mikelėnas, teigdamas, jog negaliojantis sandoris yra tik juridinis faktas (nes sukuria įstatyme numatytus teisinius padarinius), tačiau tai nėra sandoris, o gali būti kvalifikuojamas kaip neteisėtas veiksmas, sakykime, deliktas (pvz., susitarimas pasiekti tikslą, priešingą viešajai tvarkai ar gerai moralei), kurio pagrindu atsirastų deliktinės civilinės atsakomybės santykis. Negaliojantis sandoris gali ir nebūti kvalifikuojamas kaip neteisėtas veiksmas, tačiau teisė ir kai kuriais tokiais atvejais neleidžia atsirasti padariniams, kurių tuo sandoriu siekiama, šiuokart gindama privatų interesą (pvz., dėl suklydimo sudarytas sandoris kaip veiksmas yra teisėtas, tačiau įstatymas šiuo atveju prioritetą teikia vidinei valiai, ir, siekdamas apginti suklydusią šalį, tokį sandorį leidžia pripažinti negaliojančiu)²⁰⁹.

Taigi negaliojantis sandoris – tai asmens ar asmenų veiksmas (veiksmas), nesukuriantis teisinių padarinių, kurių siekė šalys, tačiau jis sukelia įstatyme numatytus padarinius, susijusius su tokio sandorio negaliojimu.

3.1. Restitucija kaip bendroji sandorių negaliojimo pasekmė CK 1.81 str. kontekste

Restitucija yra civilinės teisės institutas, susijęs tiek su prievolėmis, tiek su daiktine teise, kilęs dar iš Romos teisės laikų. Tiesa, ši teisė tais atvejais, kai sandoris prieštaravo viešajai tvarkai ar gerai moralei, neigė restituciją ir palikdavo šalis tokioje turtinėje padėtyje, kokioje jos buvo sandorį pripažįstant negaliojančiu. Tačiau ilgainiui buvo suprasta, kad restitucija, kaip sutarties įvykdymo anuliavimas, parodo atitinkamą visuomenės reakciją į tokius sandorius. Problemų kildavo ypač tuomet, kai, netaikant restitucijos, viena šalis likdavo nepagrįstai geresnėje padėtyje nei kita. Taigi PECL komentaro autoriai pagrįstai restitucijos teisės normų paskirtį suvokia ir kaip kelio nepagrįstam praturtėjimui užkirtimą²¹⁰.

Palaiapsniui, toliau laikantis nuomonės, kad nė viena iš šalių pagal niekinį sandorį negali reikalauti įvykdymo, suvokta, kad jei jis įvykdytas, turi būti taikoma restitucija. Atskirai Romos teisėje (Digestuose) buvo nagrinėjami atvejai, kai sandoris sudaromas abiem šalims turint amoralų tikslą. Buvo laikomasi nuostatos, kad ieškinio negali pareikšti asmuo, kuris papirko teisėją ar liudytoją²¹¹ ar „nutildė“ pinigais asmenį, kuris jį pagavo *in flagrante delicto*²¹², taip pat tas, kuris sumokėjo už amoralias paslaugas²¹³. Žymus Romos teisės mokslininkas Papinianus yra pasakęs, kad „joks restitucinio pobūdžio ieškinys dėl sumokėtų pinigų negali būti patenkintas, jei abi šalys – mokėtojas ir gavėjas – turėjo amoralų tikslą, ir, esant vienodai šalių kaltei, pinigus gavusio asmens

²⁰⁸ Vitkevičius P. Turto paėmimas valstybei pagal negaliojančius sandorius teisminėje praktikoje // Teisė, 1972, Nr. 3. P.15.

²⁰⁹ Mikelėnas V. Sandorių negaliojimo instituto taikymas teismų praktikoje (1) // Justitia, 2006, Nr. 4 (62). P.8.

²¹⁰ Lando O., Clive E., Prum A., Zimmerman R. Principles of European Contract Law. Part III. London: Kluwer Law International, 2003. P. 224.

²¹¹ Paulianus D. 12.5.3. Cituota pagal: Ten pat.

²¹² Ulpianus D. 12.5.4. Cituota pagal: Ten pat.

²¹³ Ulpianus D.12.5.4.3. Cituota pagal: Ten pat.

padėtis yra pranašesnė²¹⁴. Ši taisyklė yra išlikusi iki šių dienų, ir ne vien tik piniginių sumų atžvilgiu. Daugelyje šalių ji, nors ir ne pažodžiui, buvo įtvirtinta įstatymuose (Vokietijoje, Austrijoje, Šveicarijoje), o kai kuriose vis dar vystosi kaip teismų praktikos rezultatas.

Lietuvoje šios taisyklės esmė išreikšta CK 1.81 str. 2 d.: jeigu sandoris negalioja dėl jo prieštaravimo viešajai tvarkai ar gerai moralei, dvišalė restitucija netaikoma, kai abi šalys žinojo ar turėjo žinoti, jog sandoris prieštarauja nurodytiems kriterijams.

Restitucija (lot. *restitutio* – gražinimas į ankstesnę padėtį) yra civilinių teisių gynybos būdas, kai šaliai gražinama tai, ką ji yra perdavusi kitai šaliai, o iš nepagrįstai įgijusios šalies išieškoma tai, ką ji nepagrįstai gavo. Vadinasi, restitucija yra šalių gražinimas į *status quo*. CK komentaro autoriai taip pat teigia, kad restitucija – tai *status quo* atkūrimas, ir pateikia nuorodą į CK 1.138 str. 2 d., kur numatytas vienas iš civilinių teisių gynimo būdų – „atkurdamas *iki teisės pažeidimo* buvusią padėtį“. Vadinasi, CK komentaro autoriai negaliojančio sandorio sudarymą, taip pat kaip ir tarybinės teisės literatūroje, laiko teisės pažeidimu. Teismų praktikoje sandorių pripažinimas negaliojančiais taip pat įvardijamas kaip sunkūs ar net labai sunkūs įstatymo pažeidimo padariniai²¹⁵. Turbūt reikėtų su tuo sutikti net ir tuo atveju, kai abi šalys sudarydamos sandorį nežinojo, jog sandoris prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei (nors ir sunku sugalvoti pavyzdį, kaip moralus, padorus, protingas asmuo turėtų kitokius nei dauguma visuomenės žmonių moralinius dorovinius įsitikinimus), nes įstatymo nežinojimas neatleidžia nuo atsakomybės. Tuo labiau negalima teisintis moralės normų nežinojimu ar nesuvokimu. Tokios pozicijos laikosi ir V. Nekrošius²¹⁶. Kaip jau minėta, geros moralės normos bendros daugumai žmonių, nepaisant jų tautybės, rasės ir pan., apie moralės normas valstybės institucijos nėra įpareigosotos papildomai informuoti asmenis, pagaliau tai atrodytų neprotingai. Preziuruojama, jog asmuo, sudarydamas sandorį, yra sąžiningas. Sąžiningumas objektyviau požiūriu yra protingumas, kuris reiškia moralinį imperatyvą elgtis taip, kaip norėtum, kad su tavimi būtų elgiamasi. Pagaliau tai reiškia, kad asmens veiksmus konkrečioje situacijoje būtina vertinti pagal atidaus, apdairaus, rūpestingo, t.y. racionalaus, protingo asmens (*bonus pater familias*) elgesio adekvačioje situacijoje etaloną.

Pripažinus sandorį negaliojančiu, svarbu nustatyti, ar jis buvo iš dalies arba visiškai įvykdytas. Tokiu atveju visos pasekmės turi išnykti dėl sandorių pripažinimo negaliojančiais grįžtamosios galios – retroaktyvumo²¹⁷. Šiuo atveju jis pasireikštų anksčiau sudaryto sandorio išnykimu.

Pagal klasikinę sandorių negaliojimo teoriją, pripažinta negaliojančia sutartis nustoja galios absoliučiai visa ir visa savo apimtimi, ji negali sukelti jokių teisinių pasekmių nei ateityje, nei

²¹⁴ Papinianus D. 12.7.5. Cituota pagal: Ten pat.

²¹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 2 d. nutartis c.b. UAB „Init“ v. UAB „Parabolė“, Nr. 3K-3-905/2000, kat. 42.

²¹⁶ Nekrošius V. Neprieštaravimas geriems papročiams – viena iš prievolių galiojimo sąlygų // Teisės problemos. 1995, Nr. 1. P. 13.

²¹⁷ Dambrauskaitė A. Sandorių pripažinimo negaliojančiais teisinės pasekmės – Lietuvos ir Prancūzijos teisės lyginamieji aspektai. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius, 2006. P. 47.

praeityje. Tačiau, kaip teisingai pastebi V. Mikelėnas ir A. Dambrauskaitė, retroaktyvumo principas nėra absoliutus. Viso sandorio panaikinimas, visų pirma gali būti neteisingas ar neprotingas šalių atžvilgiu. Dėl šios priežasties įstatymai ir teismų praktika numato galimybę tam tikrais atvejais pripažinti sandorį negaliojančiu tik iš dalies ir taikyti dalinę restituciją. Be to, visų pasekmių išsaugojimas tam tikromis sąlygomis gali būti netgi būtinas. A. Dambrauskaitė pažymi, kad vienas iš atvejų, kai restitucija netaikoma²¹⁸ – tai atvejai, kai restitucija yra draudžiama dėl asmens, kuris kreipiasi į teismą, elgesio, nesuderinamo su moralės normomis. Šiuo atveju priimamas sprendimas dėl sandorio pripažinimo negaliojančiu, tačiau restitucija netaikoma ir tokiu būdu išlaikomas *status quo*. Apskritai kalbant, ribojant sandorių pripažinimo negaliojančiais grįžtamosios galios principą santykiuose tarp sandorio šalių, siekiama užtikrinti arba konkrečių asmenų, kuriems reikalinga papildoma apsauga, arba visos visuomenės interesus²¹⁹.

Visas sandorių negaliojimo pasekmes priimta skirstyti į turtines ir neturtines²²⁰. Bendriausia neturtine pasekme civilinės teisės teorijoje priimta laikyti CK 1.80 str. 1 d. įtvirtintą nuostatą, jog imperatyvioms įstatymo normoms prieštaraujantis sandoris yra niekinis ir negalioja. Šis straipsnis iš dalies atitinka 1964 m. CK 47 str., kuris visiškai pagrįstai buvo laikomas bendra giminine negaliojančių sandorių sąvoka, o sandoriai, įtvirtinti 1964 m. CK 48 str. (dabar – CK 1.81 str.) – atskira tos giminės rūšimi²²¹, kadangi įstatymų leidėjas, išskirdamas tokius sandorius į atskirą straipsnį, laiko juos žalingesniais visuomenei ir numato griežtesnes sankcijas, nors jau pats sandorių pripažinimas negaliojančiais gali būti laikomas sankcija²²².

Svarbu pabrėžti, kad jeigu negaliojantis sandoris sudarytas, bet nė vienas iš sandorio dalyvių jo nevykdė, laikoma, kad sandorio nebuvo ir jokių teisinių pasekmių neatsiranda. Tik tuo atveju, jei negaliojantį sandorį viena ar abi šalys bent iš dalies įvykdo, atsiranda sandorių negaliojimo turtinės pasekmės. Vadinasi, čia galėtume sutikti su A. Dambrauskaitės išdėstytomis mintimis ir išvesti bendrąjį sandorių negaliojimo instituto tikslą – t.y. pašalinti tas turtines pasekmes, kurios jau kilo vykdant sandorį. Neturtinis bendrasis ir pagrindinis tikslas – priverstinai užbaigti prievolinį teisinį santykį tarp šalių ir pakeisti jį restitucijos teisiniu santykiu²²³, kadangi tokia pareiga sudariusioms niekinį sandorį šalims numatyta imperatyviomis įstatymo normomis (CK 6.145 str. 1 d., CK 1.80 str. 2 d. ir kt.).

CK 1.80 str. 2 d. įtvirtina restitucijos galimybę: kai sandoris negalioja, viena jo šalis privalo gražinti kitai sandorio šaliai visa, ką yra gavusi pagal sandorį (restitucija), o kai negalima gražinti to,

²¹⁸ Ten pat. P. 63.

²¹⁹ Ten pat. P. 133.

²²⁰ Dambrauskaitė A. Restitucijos taikymo sandorių pripažinimo negaliojančiais bylose problemos. *Jurisprudencija*, 2003. T. 37 (29). P. 83.

²²¹ Vitkevičius P. Turto paėmimas valstybei pagal negaliojančius sandorius teisminėje praktikoje // *Teisė*, 1972, Nr. 3. P.18.

²²² Dambrauskaitė A. Sandorių pripažinimo negaliojančiais teisinės pasekmės – Lietuvos ir Prancūzijos teisės lyginamieji aspektai. *Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S)*. Vilnius, 2006. P. 22.

²²³ Ten pat. P. 53-54.

ką yra gavusi, natūra, - atlyginti to vertę pinigais, *jeigu įstatymas nenumato kitokių sandorio negaliojimo pasekmių*. Šio straipsnio trečioji dalis – blanketinė norma – nukreipia detalesnės restitucijos analizės ieškoti CK šeštojoje knygoje.

CK 1.81 str. 2 dalis, logiškai pratęsdama 1.80 str. 2 d. įtvirtintą nuostatą ir ją detalizuodama, nustato, kad jeigu sandoris negalioja dėl to, kad prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei, šio kodekso 1.80 str. 2 d. dalis netaikoma. Taip yra tuo atveju, kai abi sandorio šalys žinojo ar turėjo žinoti, jog sandoris prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei. Trečioji dalis daro išlygą: vienašalė ar dvišalė restitucija galima, jeigu jos taikymas neprieštarauja imperatyvioms įstatymų normoms ar gerai moralei, t.y. kai nebuvo pasiektas viešajai tvarkai ar geros moralės normoms prieštaraujančio sandorio tikslas, o viešosios teisės normos nenustato tokio sandorio šalims turtinių sankcijų.

Išanalizavus straipsnį, matyti, kad jame įtvirtintos trys galimybės:

1. Dvišalė restitucija, t.y. abiejų sandorio šalių turtinės padėties grąžinimas į pradinę būseną;
2. Vienašalė restitucija, t.y. vienos sandorio šalies grąžinimas į pradinę turtinę padėtį;
3. Atvejis, kai restitucija apskritai netaikoma – kai abi šalys žinojo ar turėjo žinoti, jog sandoris prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei.

Toks skirstymas egzistavo ir 1964 m. CK, ir teisės doktrinoje²²⁴. Viena vertus, 1964 m. CK, galiojusiam iki 2001 m. liepos 1 d., įstatymo normoje restitucijos sąvoka nebuvo įtvirtinta, tačiau tiek teisės doktrinoje, tiek teismų praktikoje restitucijos terminas buvo vartojamas negaliojančių sandorių teisinėms pasekmėms įvardyti. 1964 m. CK komentare buvo nurodyta, kad CK 47 str. 2 d. numato bendras sandorio negaliojimo pasekmes, pasireiškiančias vadinamąja abišale restitucija, kai pagal negaliojančią sandorį šalys grąžinamos į pirminę būklę²²⁵. Tiesa, kaip jau minėta, tada civilinė teisė dar numatė jai nebūdingą konfiskacinę sankciją ir todėl vienašalės restitucijos atveju antrosios šalies gautas ar priklausantis gauti turtas būdavo paaimamas į valstybės pajamas, o tuomet, kai restitucija būdavo negalima, iš abiejų sandorio šalių buvo išieškoma tai, ką jos gavo ar turėjo gauti pagal sandorį, į valstybės pajamas. Tuo tarpu dabar teisės doktrinoje laikomasi nuomonės, kad civilinė teisė yra privatinė teisė ir dėl to jos normos neturi būti baudžiamosios²²⁶. Tačiau visiškai neaišku, ką įstatymų leidėjas turėjo galvoje į CK 1.81 str. 3 d. įrašydamas, jei „viešosios teisės normos nenustato tokio sandorio šalims turtinių sankcijų“, ypač kai CK 1.80 str. 2 d. komentare išaiškinta, jog neteisėtų sandorių objektus (daiktus, pinigus) galima konfiskuoti pagal administracinės ar baudžiamosios teisės nuostatas²²⁷. Ar tai reiškia, kad konfiskacinės nuostatos iš civilinės teisės sferos buvo perkeltos į administracinės ar baudžiamosios teisės sferą? Ir ką tuomet daryti su įvykdymu, kai restitucija netaikoma? Konfiskacinės sankcijos atsisakymas civilinėje teisėje

²²⁴ Vitkevičius P., Vėlyvis S., Mikelėnas V. ir kt. Civilinė teisė. Vadovėlis. Kaunas, Vajusta, 1997. P. 196.

²²⁵ LTSR Civilinio kodekso komentaras // J. Žeruolis ir kt. Vilnius, Mintis, 1976. P. 39.

²²⁶ Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Vilnius, Justitia, 2001. P. 183.

²²⁷ Ten pat.

– teisingas ir sveikintinas žingsnis, tačiau tuomet buvo tikslinga galiojančiame CK įtvirtinti bent blanketines, nukreipiamąsias normas į kitų teisės šakų teisės aktus, o ne palikti teisės taikytojus nežinioje. Apie tai – toliau.

Išimtiniais atvejais teismas ne tik gali pakeisti restitucijos būdą, bet ir apskritai jos netaikyti, jei dėl to vienos iš šalių padėtis nepagrįstai ir nesąžiningai pablogėtų, o kitos atitinkamai pagerėtų.

Galiausiai pažymėtina tai, kad restitucija kaip negaliojančio sandorio pasekmė taikoma tik jei įstatymai nenumato kitokių padarinių.

Svarbu pabrėžti tai, kad pagal LAT suformuotą teisės aiškinimo ir taikymo taisyklę teismai, tenkindami ieškinius dėl sandorių pripažinimo negaliojančiais, privalo taikyti įstatyme numatytas sandorio negaliojimo pasekmes (abišalę ar vienašalę restituciją). Šie teismo veiksmai neatskiriami nuo teismo sprendimo dėl sandorio pripažinimo negaliojančiu net tuomet, kai šalys savo ieškininiuose pareiškimuose to neprašė²²⁸. Teismai nuosekliai laikosi šios pozicijos ir nurodo, kad, pripažinus sandorį negaliojančiu, taikytina restitucija nepriklausomai nuo to, ar šalys prašė ją taikyti, ar ne, ir sprendžia šį klausimą *ex officio*²²⁹.

3.1.1. Restitucijos netaikymas, kai sandoris prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei

Pradedant analizuoti atvejus, kai restitucija pagal CK 1.81 str. 2 d. netaikoma, galima paminėti vieną situaciją, kai ieškovas prašė apsiriboti tik niekinio sandorio konstatavimu, paaiškindamas, kad sandoris jau įvykdytas, paslaugos suteiktos, ir tai pašalina galimybę taikyti restituciją. Pirmosios instancijos teismas su tokiu argumentu sutiko, papildomai nurodydamas, jog ieškovas įgyja teisę reikalauti kitokio pobūdžio teisinių pasekmių nustatymo, pvz., nuostolių atlyginimo, kurių dydžio klausimas sprendžiamas atskiru ieškiniu. LAT iš esmės tik atkartojė šį teismo sprendimą, pabrėždamas, kad teismas pagrįstai netaikė restitucijos remdamasis CK 6.145 str. 2 d., kuri teigia, jog išimtiniais atvejais teismas gali pakeisti restitucijos būdą ar apskritai jos netaikyti, jeigu dėl jos taikymo vienos iš šalių padėtis nepagrįstai ir nesąžiningai pablogėtų, o kitos atitinkamai pagerėtų. Kadangi sandoris įvykdytas ir remonto paslaugos suteiktos, restitucija netaikoma²³⁰. Tačiau visiškai neaišku, kodėl, pripažinus sandorį negaliojančiu CK 1.81 str. ir CK 1.80 str. pagrindais, restituciją atsisakyta taikyti pagal bendrąsias jos normas, o ne pagal anksčiau minėtus straipsnius, konkrečiai – CK 1.81 str. Tuo, kad vienos šalies padėtis nepagrįstai ir nesąžiningai pablogėtų, o kitos atitinkamai pagerėtų, LAT rėmėsi dar vienoje byloje, kurioje buvo du atsakovai ir teismas pripažino, kad jų sudarytam

²²⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 11 d. nutartis c.b. A. Ščerbavičius v. A. Rancevas ir kt., Nr. 3K-3-987/2000, kat. 42.

²²⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. lapkričio 15 d. nutartis c.b. N. ir A. Kutyrivai v. D.Potašovas, Nr.3K-7-874/2001, kat. 15.2.2.3; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. birželio 17 d. nutartis c.b. Palangos miesto savivaldybė v. UAB „Aumera“, Nr. 3K-3-804/2002, kat. 15.2.1.1, 21.2.1.

²³⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 3 d. nutartis c.b. UAB „Autokurtas“ v. Lietuvos kariuomenė, Nr. 3K-7-4/2006, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 24.1; 24.4; 69; 114.8.2.

sandoriui, ginant ieškovo teises ir teisėtus interesus, yra pagrindas taikyti CK 1.81 str. Teismas sprendė, jog taikant restituciją, turtas atsakovui Uosto direkcijai gražintinas, tačiau pastarasis neįpareigotinas gražinti nuomos mokesčio LKAB „Smeltė“, kadangi ginčo žemės sklypas faktiškai buvo LKAB „Smeltė“ žinioje ir ji turėjo galimybę šiuo žemės sklypu naudotis²³¹, todėl šios įmonės padėtis atitinkamai pagerėtų (CK 6.145 str. 2 d.). Ši byla įdomi ir tuo, kad yra priimta balsų dauguma. Teisėjas, nesutikęs su dauguma, raštu išdėstė atskirąją nuomonę.

Teismai dažniausiai teisingai taiko restituciją draudžiančias CK 1.81 str. 2 d. nuostatas, kai abi šalys yra nesąžiningos, ir jos netaiko. Pvz., teismas sprendė situaciją, kurioje, neišsprendus ieškovės pareiškimo dėl nuosavybės teisių į neužstatytą žemės plotą gražinimo klausimo, Birštono miesto savivaldybė neteisėtai patvirtino detalųjį planą ir perleido tą sklypą trečiajam asmeniui. Teismas konstatavo, jog Birštono miesto savivaldybė žinojo, jog dėl šio sklypo jau aštuonerius metus vyksta ginčas, to negalėjo nežinoti ir kaimynė, kuri tą sklypą įsigijo. LAT konstatavo, jog abi šalys žinojo, jog sandoris prieštarauja gerai moralei, ir todėl žemesniųjų instancijų teismai pagrįstai neaptarė negaliojimo pasekmių, nes tokiu atveju restitucija netaikoma²³². Analogiškos pasekmės susiklostė ir kitoje byloje, kur teismas konstatavo, jog atsakovai siekė išvengti mokesčių valstybei ir tai pasiekė, todėl CK 1.81 str. 3 d. netaikytina²³³.

Restituciją draudžianti CK 1.81 str. 2 d. buvo pritaikyta ir sudarant svetimo turto pirkimo pardavimo sutartį, kai tiek pirkėjui, tiek pardavėjui buvo žinoma, kas yra tikrasis pirkimo-pardavimo sutarties dalyko savininkas, t.y. iš esmės jiems buvo žinoma, kad toks sutarties turinys prieštarauja gerai moralei. Esant tokioms aplinkybėms, abi sutarties šalys pripažintos nesąžiningomis ir restitucija netaikytina²³⁴. Kita vertus, vien tik pasisakyti, kad restitucija netaikoma, nepakanka, nes tokiu atveju išeina, kad nesąžiningas pirkėjas bet koku atveju neįgyja teisės į ne savininko jam perleistą turtą, tačiau jo sumokėti pinigai nesąžiningam pardavėjui lieka. Anksčiau galiojusių konfiskacinių teisės normų dabar galiojančiame CK nebeliko. Ką daryti su tokių sandorių įvykdymu, nei teisės normose, nei teismų praktikoje, nei teisės doktrinoje nepasakyta, o tai yra akivaizdi teisės spraga. Susiklosčiusi teisinė padėtis šiuo aspektu bus analizuojama tolesnėje darbo dalyje.

Tuo atveju, kai šalys siekia išvengti imperatyvių teisės normų, užtikrinančių konkurencijos principo išnuomojant valstybinę žemę aukciono būdu, taikymo, ir todėl neteisėtai sudaro sąlygas privačiam juridiniam asmeniui naudotis valstybinės žemės sklypo dalimi, suprasdamos, kad,

²³¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 1 d. nutartis c.b. *UAB „Birių krovinių terminalas“ v. LK AB „Klaipėdos Smeltė“*, *VĮ Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcija*, Nr. 3K-7-231/2006, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 22.4; 50.8; 121.20.

²³² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 15 d. nutartis c.b. *A.V.Ašmantienė v. G.G.Petrauskas*, Nr. 3K-3-589/2004, kat. 15.2.1.2.

²³³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. birželio 5 d. nutartis c.b. *Utenos apskrities valstybinė mokesčių inspekcija v. V. Raugo individuali įmonė ir A. Trinkūnas*, Nr. 3K-3-831/2002, kat. 15.2.1.2.

²³⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. balandžio 27 d. nutartis c.b. *J. Tylertienė v. Č. Čejauskas, J. Čejauskienė, P. Simanavičius, VĮ „Registru centras“ ir kt.*, Nr. 3K-3-256/2004, kat. 15.2.1.1; 18.2; 18.4; 25.6.1; 25.7; 40.6; 44.

privačiam juridiniam asmeniui norint išsinuomoti valstybinę žemę, būtini valstybės ir valdymo institucijų sutikimai ir sprendimai, be kurių negalima pradėti statybos, restitucija taip pat netaikoma. Kadangi sąlygos naudotis valstybinės žemės sklypo dalimi atsirado pasirašius jungtinės veiklos sutartį, ši pripažinta negaliojančia, tačiau restitucija netaikoma buvo dėl kelių priežasčių - ne tik dėl numatytų CK 1.81 str. 2 d., kai šalys yra nesąžiningos, tačiau teismas atsižvelgė ir į ekonominių restitucijos taikymo pagrįstumą. Teismas konstatavo, kad, pirma, apskrities viršininko administracija pritarė ir iš esmės leido privačiam juridiniam asmeniui statyti statinį ant valstybinės žemės, į kurią jis neturėjo jokios teisės, taip neatlikdama valstybinės žemės naudojimo ir statybų priežiūros. Nugriovus tokį statinį, asmeniui, kurio pastatas sujungtas su privataus juridinio asmens pastatu, atsirastų teisė reikalauti, kad Lietuvos Respublika atlygintų jos pareigūnų neteisėtais veiksmais padarytą žalą, kuri gali siekti dešimtis milijonų litų. Antra, neįrodyta, jog techniškai įmanoma nugriauti didžiąją pastato dalį taip, kad techniškai ir architektūrine prasme liktų nenukentėjusi likusi mažesnioji pastato dalis, atsižvelgiant į tai, kad privačiam juridiniam asmeniui, kuris neturėjo teisės statyti, priklausančios patalpos yra pirmame aukšte. Didelės vertės pastato dalies nugriovimas prieštarautų CK 1.5 str. įtvirtintam protingumo principui²³⁵. Taigi šįkart teismas apžvelgė visus įmanomus restitucijos taikymo/ netaikymo variantus ir jų pasekmes, ir tokia argumentacija yra sveikintinas žingsnis formuojant teismų praktiką CK 1.81 str. pasekmių taikymo prasme.

Dažnai pasitaiko atvejų, kai teismas išsprendžia sandorio negaliojimo klausimą ir dėl restitucijos taikymo ar netaikymo apskritai nepasisako. Vienoje iš bylų, kur valstybės tarnautojui buvo padovanota turtinė teisė, teismas pripažino tokį sandorį prieštaraujančiu viešajai tvarkai, nes sandoriai, sudaryti valstybės tarnautojų, jiems pasinaudojant savo tarnybine padėtimi, kenkia valstybės tarnybai, griauna visuomenės pasitikėjimą valdžia, tačiau dėl restitucijos kažkodėl nutylėjo. LAT konstatavo, kad „pripažinus šią sutartį negaliojančia *ab initio* kaip niekinę, išnyko priimtų administracinių aktų (kurių pagrindu valstybės tarnautojui atkurta nuosavybės teisė – *aut. past.*) teisinis pagrindas. Dėl to šie aktai naikintini kaip neturintys teisinio pagrindo²³⁶. Galima daryti išvadą, kad, galbūt kaip ir aukščiau vienoje iš minėtų bylų teismas laikė, jog buvo pasiektas viešajai tvarkai prieštaraujančio sandorio tikslas (CK 1.81 str. 3 d.) Kita vertus, logiška, jog panaikinus administracinius aktus, turtinė teisė grįžo ją padovanojusiam asmeniui, nes sandoris laikomas neįvykusiu. Tačiau, autorės manymu, teismo sprendime būtina viską tiksliai konstatuoti.

Nieko dėl restitucijos taikymo nebuvo pasisakyta ir Apeliacinio teismo byloje, nusprendus, kad bendrojo naudojimo patalpų (palėpės) pardavimas, neturint jokių teisių į jas, prieštarauja gerai

²³⁵ Klaipėdos apygardos teismo 2008 m. balandžio 28 d. sprendimas c.b. *Lietuvos Respublikos Generalinis prokuroras v. Klaipėdos universitetas, UAB „Baltisches Haus“, Klaipėdos miesto savivaldybės administracija ir kt.*, Nr. 2-89-125/2008, kat. 21.4.1.1.; 21.4.1.2.; 31.1.; 71.; 50.8.; 99.5.; 116.4 (S).

²³⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 16 d. nutartis c.b. *Klaipėdos apygardos vyriausiojo prokuroro pavaduotojas v. S.Tamolis*, Nr. 3K-3-181/2005, kat. 21.4.1.1.; 21.4.1.2.; 24.1.

moralei. Apeliacinės instancijos teismas nieko nepasisakė dėl pasekmių taikymo²³⁷, tačiau paliko galioti pirmosios instancijos teismo sprendimą. Pastarasis apsiribojo pasisakymu, kad šalys yra nesąžiningos. Galime tik spėlioti, ar tai, kad šalys nesąžiningos, reiškia, jog restitucija pagal CK 1.81 str. 2 d. yra netaikoma. Bet kuriuo atveju, toks teismo sprendimas yra nepakankamai motyvuotas, ir iš jo visiškai neaišku, kokios pasekmės kilo neteisėto sandorio šalims. Tokia teismų praktika negali būti toleruojama ir todėl turi būti keistina, juo labiau, kad LAT praktikoje ne kartą yra pasisakyta, jog reikalavimas dėl restitucijos nėra savarankiškas ir atskirai gali būti nepareikštas, dėl to ši klausimą būtina išspręsti sandorį pripažinus negaliojančiu²³⁸.

Anglijos teisėje laikomasi analogiškos nuostatos – restitucija netaikoma, kai abi šalys nesąžiningos, t.y. žinojo ar turėjo žinoti apie viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujančio sandorio tikslą, tačiau jei viena šalis sąžininga, o kita ne, sąžiningoji šalis nepatiria neigiamų turinių praradimų. Vienoje iš bylų, kur ieškovai žinojo, jog sudaro sandorį, priešingą viešajai tvarkai ar gerai moralei, bet prašė iš tokio sandorio atsiradusių nuostolių atlyginimo, teismas netenkino ieškovų ieškinio ir pripažino sandorį negaliojančiu, pabrėždamas, jog neteisėtas sandoris negali sukelti jokių teisinių pasekmių²³⁹. Panašiai galima spręsti ir dėl kitos bylos. Vyro įsipareigojimas sumokėti moteriai už tai, kad ji taptų jo meiluže ir šio įsipareigojimo nevykdymas negali būti nagrinėjamas teisme atsietai nuo to, ar toks sandoris apskritai galioja. Be abejo, teismas sandorį pripažino niekiniu vien dėl to, kad sandoriai tarp sugyventinių, kurie nėra susituokę, yra negalimi²⁴⁰.

Bendrosios teisės doktrinoje išskiriamos kelios aplinkybės, kodėl negalima taikyti restitucijos, kuomet sandoris prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei. Visų pirma todėl, kad teismas negali padėti šaliai, kurios tikslas – įvykdyti viešajai tvarkai prieštaraujantį sandorį. Antra, jei nesąžiningiems asmenims būtų suteikta teisinė apsauga, būtų suterštas teismų vardas ir susilpnėtų pasitikėjimas jais. Trečia, tai yra pavyzdys visuomenei (laikykime tai prevencine funkcija), kad ji atsisakytų nuo tokių sandorių sudarymo²⁴¹. Tačiau M. Cremona pabrėžia, jog tai niekada negalioja tai šaliai, kuri sandorį sudarė būdama sąžininga ir tokia buvo viso sandorio galiojimo metu. Autorė taip pat kelia problemą, kad teismams tenka labai sunki užduotis: iš vienos pusės – atgrasyti asmenis nuo minėtų sandorių sudarymo, o iš kitos – užtikrinti sutarčių laisvės principą ir užkirsti kelią

²³⁷ Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. liepos 11 d. nutartis c.b. *J.S. v. B.K., H.K., G.K.*, Nr. 2A-292/2006, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 93.2.4; 94.2.1.

²³⁸ Žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 3 d. nutartis c.b. *UAB "Autokurtas" v. Lietuvos kariuomenė*, Nr. 3K-7-4/2006, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 24.1; 24.4; 69; 114.8.2; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 15 d. nutartis c.b. *T.N.S. v. J.N., G.N., V.M., VĮ Registrų centro Kauno filialas*, Nr. 3K-3-328/2006, kat. 20.3.10; 41; 114.6; 114.9.2; 121.13 (S).

²³⁹ Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Lordų rūmų sprendimas byloje *Pears v. Brooks* (1866) LR 1 Ex 213.

²⁴⁰ Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Lordų rūmų sprendimas byloje *Franco v. Bolton* (1797) 3 Ves 368.

²⁴¹ McKendrick E., Cremona M. *Contract law*. Second edition. Basingstoke: Macmillan Press, 1994. P. 247.

nepagrįstam praturtėjimui²⁴². Neabejotina, kad panašias problemas kasdien sprendžia ir Lietuvos teismai.

3.1.2. Dvišalės restitucijos taikymas, kai sandoris prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei

Dvišalė restitucija teismų praktikoje taikoma be didesnių nesklaidumų, nors kartais ir ne visiškai aišku, kuria konkrečiai teisės norma teismai remiasi. Išsamiai LAT išnagrinėta situacija, kur UAB „Klevas“ direktorius ir akcininkas, kuris tuo pat metu buvo UAB „Baltasis skroblas“ vadovas ir vienintelis akcininkas, žinodamas apie UAB „Klevas“ veiklos tikslus ir sunkią finansinę padėtį, pardavė didelę dalį turto savo vadovaujamai naujai įkurtai įmonei ir tuo UAB „Klevas“ buvo privesta prie bankroto. LAT pažymėjo, kad teismas restitucijos gali netaikyti tik išimtiniais atvejais, kurie nurodyti CK 6.145 str. 2d., o šiuo atveju restituciją taikyti būtina, nes tokių neigiamų pasekmių neatsirastų. Buvo paliktas galioti Kauno apygardos teismo sprendimas, kuris numatė dvišalės restitucijos taikymą pagal CK 1.81 str. 3 d. LAT papildomai pažymėjo, kad iš neteisėtų veiksmų negali atsirasti teisėtų pasekmių (*ex injuria ius non oritur*) ir kad nesąžiningu pripažintam atsakovui negalima netaikyti restitucijos remiantis tuo, kad jo padėtis nesąžiningai pablogės. Kadangi dalis nesąžiningų atsakovo veiksmų buvo atlikta jau po bylos iškėlimo teisme, teismas konstatavo, jog atsakovas dar siekia apsunkinti ir restitucijos taikymą. Ginant nesąžiningo asmens interesus, būtų pažeisti teisingumo ir protingumo principai CK (1.5 str.). Restitucija turi būti atliekama natūra, nes tai nesukels nepatogumų šalims²⁴³. Papildomai pažymėta, kad restitucijos taikymas natūra atitiks sąžiningumo, teisingumo ir protingumo principus.

Tai viena išsamiausių dvišalės restitucijos taikymo pagal CK 1.81 str. 3 d. bylų, nes teismas išsamiai ir motyvuotai pasisakė dėl kiekvienos aplinkybės ir apsvarstė visus galimus restitucijos taikymo variantus.

Dvišalė restitucija tinkamai buvo pritaikyta byloje, kurioje spręstas sutarties negaliojimo klausimas dėl to, kad atsakovas vienintelį savo turtą, į kurį galėjo būti nukreiptas išieškojimas ir priteisti alimentai vaikams, perleido nesąžiningam trečiajam asmeniui, be to, tuo metu, kada antstolis jo darbovietai pateikė vykdomąjį raštą, siekiant išieškoti vaikams priklausančias sumas. Tiek atsakovas, tiek tretysis asmuo žinojo faktinę situaciją, be to, turtas buvo parduotas už 10 kartų mažesnę nei rinkos kainą, todėl teismas darė išvadą, kad ir tretysis asmuo siekė atsakovui padėti išvengti prievolės vaikams įvykdymo, todėl taikė dvišalę restituciją ir atsakovui grąžintam turtui nustatė priverstinį įkeitimą (hipoteką)²⁴⁴. Toks teismo sprendimas yra logiškas ir pagrįstas, nes nenustačius grąžinamam turtui papildomų apribojimų, ieškovas galėtų išieškojimo iš jo vengti kitais

²⁴² Ten pat. P. 248.

²⁴³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 28 d. nutartis c.b. BUAB „Klevas“ v. UAB „Baltasis skroblas“, Nr. 3K-3-271/2007, kat. 21.4.2.1; 41.

²⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 3 d. nutartis c.b. I. C. v. V.M. ir V.B., Nr. 3K-3-535/2007, kat. 35.6.

būdais. Dvišalė restitucija teisingai buvo pritaikyta ir kitoje situacijoje, kurioje teismai pripažino pirkimo-pardavimo sutartį negaliojančia dėl to, kad buvo pažeistos valstybių ir savivaldybių turto privatizavimo viešojo aukciono būdu nuostatos. Teismas konstatavo, jog pagal CK 1.81 str. 3 d. vienašalė ar dvišalė restitucija galima, jei ji neprieštarauja imperatyvioms įstatymo ar geros moralės normoms, kai nebuvo pasiektas sandorio tikslas, o viešosios teisės normos nenustato tokio sandorio šalims turtinių sankcijų. Šioje byloje viešo aukciono tikslą buvo bandoma pasiekti nuginčijant Privatizavimo komisijos nutarimą, kuris atitinka galiojančius norminius teisės aktus, todėl LAT paliko nepakeistą pirmosios instancijos teismo sprendimą, kuriuo buvo taikyta dvišalė restitucija²⁴⁵. Tačiau šioje vietoje kyla klausimas, ar, esant pažeistoms imperatyvioms įstatymo normoms, nebūtų tikslingiau sandorį pripažinti negaliojančiu CK 1.80 str. pagrindu, kadangi tiek pagal faktinę situaciją, tiek pagal taikytas pasekmes tam pačiam tikslui pasiekti būtų pakakę CK 1.80 str., kuris labiau atitiktų tikrąsias tokio sandorio panaikinimo priežastis.

Vienoje nagrinėjamoje situacijoje tik kasacinės instancijos teismas sandorį pripažino negaliojančiu CK 1.81 str. pagrindu, ir, nors neįvardijo, viešajai tvarkai ar gerai moralei toks sandoris prieštarauja, taikė CK 1.81 str. 3 d. pasekmes – dvišalę restituciją. Faktinės aplinkybės buvo tokios, kad UAB „Labek“ nuomojosi valstybinės žemės sklypą, kurį vėliau buvo nutarta paimti visuomenės poreikiams. Sutartis buvo nutraukta prieš terminą, o bendrovei ne aukciono tvarka buvo parduotas kitas valstybinės žemės sklypas ir dar vienas toks sklypas išnuomotas taip pat ne aukciono būdu. Vilniaus apskrities viršininko administracija kreipėsi į teismą ir paaiškino, kad minėta bendrovė neturėjo teisės į lygiavertį žemės sklypą kitoje vietoje. LAT su tuo sutiko ir pažymėjo, kad ne aukciono būdu nauja valstybinė žemė parduodama tik išimtiniais atvejais, o laisvą valstybinės žemės sklypą, įsiterpusį tarp privačių žemės sklypų, galėjo įsigyti tik greta esančių registruotų Nekilnojamojo turto registre sklypų savininkai, bet ne nuomininkai. Kurį laiką teisės normos tokią galimybę buvo suteikusios ir nuomininkams, tačiau net ir tokiu atveju sklypo įsigijimas neteisėtas, nes UAB „Labek“ nebuvo Nekilnojamojo turto registre nurodytas kaip atitinkamo valstybinės žemės sklypo nuomininkas, kadangi nuomos sutartis dar apskritai nebuvo sudaryta. Taigi pirkimo-pardavimo sutartis panaikinta ir taikyta dvišalė restitucija²⁴⁶. Vėlgi kyla klausimas, ar nebuvo tikslingiau pirkimo-pardavimo sutartį pripažinti negaliojančia CK 1.80 str. pagrindu, nes akivaizdu, kad buvo pažeistos imperatyvios teisės normos. Manytina, kad viešosios tvarkos kategorija yra platesnė sąvoka ir apima visus pagrindinius principus, kuriais grindžiama valstybės teisinė sistema, tačiau tuo atveju, kai akivaizdžiai pažeidžiamos teisės normos ir sandoris negalioja vien tik dėl to, visiškai pakanka CK 1.80 str., kuris bendraja taisykle įtvirtina dvišalę restituciją. CK 1.81 str. neturi

²⁴⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 6 d. nutartis c.b. *D.Z. v. Alytaus miesto savivaldybė*, Nr. 3K-3-133/2006, kat. 45.10; 124.2.7; 124.4 (S).

²⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 30 d. nutartis c.b. *Vilniaus apskrities viršininko administracija ir J.Š. v. Vilniaus miesto savivaldybė, UAB „Labek“ ir kt.*, Nr. 3K-3-1/2006, kat. 30.5; 50.8 (S).

būti taikomas, kai pažeidžiamos tik imperatyvios teisės normos. Atkreiptinas dėmesys, kad daugeliu atvejų, kada, autorės nuomone, netinkamai pritaikomas CK 1.81 str. ar jis nurodomas greta CK 1.80 str. kaip perteklinis, teismai taiko dvišalę restituciją. Tuo tarpu CK 1.81 str. specifika pasireiškia didžiaja dalimi per pasekmes – vienašalės restitucijos taikymą ar apskritai netaikymą, o tai, matyti, teisėjų dar nėra pakankamai gerai įsisąmoninta.

Sandoris, kuriuo savivaldybė pardavė atsakovei žemės sklypą, į kurio dalį jau buvo pradėta nuosavybės teisių atkūrimo procedūra ieškovei, buvo pripažintas negaliojančiu kaip neatitinkantis geros moralės normų. Antrasis sandoris, kuriuo atsakovai perleido trečiajam asmeniui tą patį sklypą, taip pat pripažintas negaliojančiu dėl priešingumo visuomenės interesams ir prieštaravimo gerai moralei (1964 m. CK 48 str., CK 1.81 str., 1.95 str. 1d.). Teismai taikė dvišalę restituciją, kadangi sklypo pirkėja buvo pripažinta nesąžininga įgijėja – ji teismo posėdžio metu pripažino, jog žinojo apie vykstančius teisminius ginčus, tačiau nesiėmė jokių priemonių įsitikinti, ar tie ginčai yra pasibaigę²⁴⁷. Panaši situacija susiklostė Klaipėdos viršininko administracijai atkūrus nuosavybės teisę pareiškėjams į dalį kaimyninio žemės sklypo, kuris vėliau buvo neatlygintinai perleistas – padovanotas. Abu šie sandoriai pripažinti negaliojančiais 1964 m. CK 48 str., CK 1.80 ir 1.81 str. pagrindais. Teismas konstatavo, kad tokiu atveju, jei pareiškėjų tėvo žemės dalis užimta statomu keliu, tai tokia žemė yra valstybės išperkama, bet ne kompensuojama kito savininko nuosavybe, į kurią buvo teisėtų pretendentų²⁴⁸.

Abišalė restitucija taikoma ir šalims piktnaudžiaujant teise. Konkrečiu atveju atsakovė, sužinojusi apie ruošimąsi jos žemės sklypą paimti visuomenės poreikiams (apie tai ji buvo oficialiai informuota raštu), skubiai pardavė šį turtą savo giminaičiams už neprotingai didelę kainą. Pirkimo-pardavimo sutartyje buvo nurodyta, jog pardavėja garantuoja, kad dėl šios žemės nėra jokių valstybės institucijų pranešimų apie ketinimą apriboti nuosavybės teises į šį žemės sklypą. Teismas konstatavo, kad abiems pirkimo-pardavimo sandorio šalims buvo žinoma tikroji faktinė situacija, o pats sandoris sudarytas piktnaudžiaujant teise. Nors nebuvo pasisakyta, kuriuo konkrečiu pagrindu sandoris pripažįstamas negaliojančiu ir pagal kokias teisės normas taikoma restitucija, galima daryti išvadą, jog ši faktinė padėtis buvo kvalifikuota kaip neatitinkanti viešosios tvarkos kriterijaus. Teismas pažymėjo, jog bendraatsakovė, parduodama žemės sklypą atsakovams, piktnaudžiavo savo, kaip žemės savininkės, teisėmis; pažymėjo, kad tokiais veiksmais buvo pažeistas visos visuomenės interesas, žala padaryta visiems visuomenės nariams, ir taikė dvišalę restituciją²⁴⁹. Tokios pat

²⁴⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 28 d. nutartis c.b. *G.L. v. Z.Ch., M. Ch., L.K., Vilniaus miesto savivaldybė, Vilniaus apskrities viršininko administracija ir kt.*, Nr. 3K-3-668/2005, kat. 30.5.

²⁴⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 17 d. nutartis c.b. *R. B. Beržinienė, P.J. Dirvonskienė v. Klaipėdos apskrities viršininko administracija, S. Okuličienė, E. Okuličiūtė, E. Okuličius, R. Okuličius*, Nr. 3K-3-613/2004, kat. 25.2; 105.

²⁴⁹ Kauno rajono apylinkės teismo 2005 m. lapkričio 17 d. sprendimas c.b. *Klaipėdos miesto apylinkės vyriausiasis prokuroras v. M. S., K.S., I.R.L. ir kt.*, Nr. 2-330-485/2005, kat. 20.3.8; 21.4.1.2; 30.5; 116.1; 113.9.

pasekmės kyla ir šalims sudarius pirkimo-pardavimo sutartį, kai atsakovai, įgiję iš senyvo amžiaus moters jos paskutinį nekilnojamąjį turtą, šiai tikintis, kad ji parduoda tik palėpę, šį turtą perleidžia trečiajam asmeniui, kuris visa tai nuperka nekilnojamojo turto net neapžiūrėjęs, nepasidomėjęs, koks žmogus tame name gyvena uzufukto teise ir ar sudaromas pirkimo-pardavimo sandoris nepažeis uzufuktoriaus interesų. Dėl visų išvardytų priežasčių teismas pripažino, kad ši sutartis prieštarauja gerai moralei, o pirmąjį sandorį pripažino negaliojančiu kaip sudarytą suklydimo įtakoje (CK 1.90 str.). Teismas taip pat pažymėjo, kad apribojimų išreikalauti turtą iš nesąžiningų įgijėjų įstatymai nenumato²⁵⁰.

Vilniaus miesto savivaldybei supainiojus viešuosius ir privačius interesus ir mainų sandoriu sudarius galimybę per tretįjį asmenį savivaldybės darbuotojai daug žemesne nei rinkos kaina įsigyti komercines patalpas komerciškai patrauklioje vietoje, buvo taikyta abipusė restitucija. Tačiau, kadangi buvo pažeistas viešasis interesas ir dėl to gali nukentėti sąžiningi nuomininkai, teismas dėl šių asmenų teisinės apsaugos pasisakė plačiau. Vilniaus miesto savivaldybė, išmainiusi 4 mln. vertės komercines patalpas į du žymiai pigesnius butus ir jau vykstant teisiniams procesams dėl neskaidraus mainų sandorio, užuot susilaikiusi nuo bet kokių veiksmų turto, kuris turi būti grąžintas, atžvilgiu, sudarė šių butų neterminuotos nuomos sutartis. Kadangi, pritaikius restituciją, savivaldybė nebeliko butų savininke, o jų savininku tapo tretysis asmuo L.A. (antroji nesąžininga mainų sandorio šalis), teismas pasirėmė LAT praktika, jog institucija, nevykdanti jai priskirtos funkcijos ar vykdanti ją netinkamai, turi būti atsakinga už atsiradusias tokių veiksmų pasekmes. Tokiu būdu Vilniaus miesto savivaldybės taryba bei administracija, esant grėsmei, kad tretieji asmenys gali būti iškeldinti iš L.A. priklausančių patalpų, privalėtų prisiimti atsakomybę dėl savo veiksmų ir aprūpinti šiuos asmenis kitu socialiniu būstu²⁵¹.

Verta atskirai paminėti situaciją, kuri susiklostė LAT nagrinėjant bylą dėl vienašalio sandorio – atsisakymo priimti palikimą – negaliojimo. Šiuo atveju atsakovas, siekdamas išvengti alimentų savo vaikams mokėjimo, atsisakė palikimo trečiojo asmens, kuriam nei sutartinių, nei prigimtinių prievolių neturi, naudai, remdamasis vien tuo, kad tai atitinka testatoriaus valią, tuo tarpu į palikimą įėjo ir visas jo turėtas turtas, kuris anksčiau buvo perleistas testatoriui ir testamentu vėl paliktas atsakovui. Šiuo konkrečiu atveju LAT atsižvelgė į tai, kad tam tikra dalis turto jau paties testatoriaus buvo palikta trečiajam asmeniui, ir teismas, net nesvarstydamas šio trečiojo asmens nesąžiningumo, juolab kad sandoris nebuvo atlygintinis, pripažino atsakovo atsisakymą priimti palikimą

²⁵⁰ Vilniaus apygardos teismo 2008 m. birželio 19 d. sprendimas c.b. *B.G. v. K.P., R.P., M.K.*, Nr. 2-593(623)/2008, kat. 21.4.1.2; 21.4.2.6; 41; 116.4 (S).

²⁵¹ Vilniaus apygardos teismo 2008 m. birželio 5 d. sprendimas c.b. *Lietuvos Respublikos Generalinis prokuroras v. J.Š., L.A., Vilniaus miesto savivaldybės taryba bei administracija ir kt.*, Nr. 2-1125-262/2008, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 21.6; 30.6; 41; 45.6; 46; 116.1.

negaliojančiu *ab initio*, ir nukreipė išieškojimą ieškovės ir jų bendrų vaikų naudai į atsakovui paliktą ir trečiojo asmens valdomą turtą²⁵².

Įdomi situacija susiklosto tais atvejais, kai ieškovas yra bankrutuojanti įmonė. Nors dažnai abi šalys – tiek faktiškai ar net jau teisiškai nemoki įmonė, tiek antroji šalis – būna nesąžiningos, ir pagal bendrąją taisyklę restitucija neturėtų būti taikoma, tačiau tokiais atvejais bankrutuojančios įmonės administratorius Įmonių bankroto įstatymo nustatyta tvarka ar CK 6.66 str. ginčija sandorius. Vienoje iš bylų, kurioje faktiškai nemoki įmonė perleido reikalavimą į tretįjį asmenį vienam iš pirmenybės teisės neturinčių kreditorių „Gilius ir Ko“, ir abi šalys buvo nesąžiningos, teismas tenkino administratoriaus ieškinį, pripažino reikalavimo teisės perleidimo sandorį negaliojančiu CK 1.81 str. ir 1.80 str. pagrindu, ir taikė restituciją: iš trečiojo asmens gautą 80 000 Lt sumą iš UAB „Gilius ir Ko“ priteisė bankrutuojančios įmonės naudai, o kreditoriui išaiškino teisę būti įtrauktam į kreditorinių reikalavimų sąrašą bankroto byloje²⁵³. Teismas nepasisakė, kuria norma remiantis pritaikyta restitucija, tačiau logiška, kad jei būtų buvę remiamasi vien CK 1.81 str., kai šalis nesąžiningos, restitucijai būtų užkirsta galimybė, todėl teismas sumaniai pripažino sandorį negaliojančiu iškart dviem pagrindais.

Kai ieškovas yra bankrutuojanti įmonė, jis neretai ginčija sandorius dėl darbuotojams neteisėtai išmokėto per didelio darbo užmokesčio ar išeitinių kompensacijų. Tokiu atveju teismas taip pat turi išspręsti tokio sandorio teisinių pasekmių klausimą, tačiau tai nebūna restitucijos taikymas tikrąja šio žodžio prasme, nes dažniausiai pinigai dar nebūna sumokėti ir šalys yra pradinėje, t.y. nepakitusioje, padėtyje, tad teismas gali sumažinti tik reikalavimo teisę. Pvz., vienoje iš tokių bylų Apeliacinis teismas darbo sutartyse nustatytą išeitinę dešimties mėnesių darbo užmokesčio kompensaciją sumažino iki dviejų mėnesių vidutinio darbo užmokesčio dydžio, remdamasis tuo, kad tokios didelės kompensacijos išmokėjimas prieštarautų teisingumo, sąžiningumo ir geros moralės normoms²⁵⁴.

Aptarus dvišalės restitucijos taikymo atvejus, galima konstatuoti, kad dėl teismų dažnai kartu taikomų CK 1.80 str. ir CK 1.81 str. sunku atskirti, kada restitucija taikoma pagal CK 1.81 str. 3 d., o kada – pagal bendrąją CK 1.80 str. 2 d. teisės normą. Teismai ne tik nesivargina atskirti, ar sandoris negalioja dėl prieštaravimo viešajai tvarkai, ar gerai moralei, bet ir apskritai pritaiko restituciją, nenurodydami konkretaus straipsnio. Kaip vieną iš daugelio pavyzdžių galima paminėti situaciją, kurioje atsakovas, sudarydamas žemės sklypo pirkimo-pardavimo sutartį, nesusisiekė su turto savininkais, o tarėsi tik su jų atstovu, pateikusiu tariamo atstovaujamojo asmens dokumentus bei tvirtinusių, kad parduoda senelio žemę, nors ir įgaliojime, ir žemės pirkimo-pardavimo sutartyje

²⁵² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 19 d. nutartis c.b. Z.S. v. V.S. ir kt., Nr. 3K-3-98/2007, kat. 34.4.10; 34.5; 34.6; 78.2.1 (S).

²⁵³ Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 20 d. nutartis c.b. BUAB „Utvilsta“ v. UAB „Gilius ir Ko“, Nr. 2A-323/2008, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 35.6.1; 37 (S).

²⁵⁴ Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 17 d. nutartis c.b. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Vilniaus skyrius v. BUAB „Pragysta“ ir P.K., V.A., A.R., V.V., J.P., Nr. 2A-220/2008, kat. 21.4.1.2; 126.8 (S).

žemės savininkais buvo nurodyti du asmenys. Atsakovas pats teisme nurodė, jog žinojo, kad pirkti, o paskui parduoti žemę jam pasiūlė ne kartą teistas asmuo, o jis, neturėdamas, reikiamos sumos lėšų, nežinodamas visų aplinkybių apie žemės sklypo priklausomybę, sutiko pirkti turtą ne iš savininkų, o iš jam visai nepažįstamo asmens, neįsitikinęs, ar atstovas tikrai įgaliotas, ar pirkimas-pardavimas atitinka žemės savininkų valią. Sutiko, kad sutartyje būtų įrašyti neteisingi duomenys, kad sandoris notariškai būtų tvirtinamas kitame mieste, žodžiu notarei sumelavęs, kad jame ir gyvena. Taip sudaryta pirkimo-pardavimo sutartis akivaizdžiai prieštarauja bent jau geros moralės kriterijui, tačiau teismas nekonkretizavo, tik nurodė, kad tiek įgaliojimas, tiek sudaryta sutartis negalioja dėl prieštaravimo imperatyvioms įstatymo normoms (CK 1.80 str.), viešajai tvarkai ar gerai moralei (CK 1.81 str.)²⁵⁵. Taikant restituciją, remtasi CK 6.145 str. 1 d., tačiau epizodiškai nurodytas ir CK 1.80 str. 2 d. Galima daryti išvadą, kad pastaruoju straipsniu ir remtasi, taikant įstatymo numatytas pasekmes niekinio sandorio šalims, tačiau teismo sprendimas turi būti motyvuotas ir pagrįstas, o tam tikrų CK straipsnių nurodymas ar perrašymas, nepritaikant jų konkrečioms aplinkybėms, negali būti pripažįstamas tinkama procesinio teismo dokumento motyvacija.

3.1.3. Vienašalės restitucijos taikymas, kai sandoris prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei

Vienašalė restitucija taikoma dažniausiai tada, kai viena iš sandorio šalių buvo nesąžininga, o kita sąžininga. Spręsdamas bylą dėl profesinių sąjungų valdyto turto, kuris nuosavybės teise priklauso valstybei Konstitucinio Teismo nutarimo pagrindu, tačiau Fondo buvo perleistas Konfederacijai, o ši jį perleido trečiajam asmeniui – UAB „Nora aurorae“, LAT konstatavo, kad pirmoji sutartis yra niekinė ir negalioja nuo pat jos sudarymo momento pagal CK 1.80 str. 1 d., kaip prieštaraujanti imperatyvioms įstatymų normoms (Konstitucijai ir CK 4.48 str. 1 d.), o antroji sudaryta turint priešingą visuomenės interesams tikslą ir negalioja pagal CK 1.81 str., nes prieštarauja viešajai tvarkai ir gerai moralei. Teismai sprendė, jog Konfederacija buvo nesąžininga – žinodama, kad Fondo valdomas turtas priklauso valstybei, t.y. žinodama apie Konstitucinio Teismo nutarimą šiuo klausimu, ji sudarė atlygintiną sandorį su UAB „Nora aurorae“ turint žinomai priešingą visuomenės interesams tikslą – gauti pajamas valstybės sąskaita. UAB „Nora aurorae“ sąžiningumas nebuvo nuginčytas, be to, Konstitucinio Teismo nutarimas tiesiogiai nelietė šio ūkio subjekto, ir teismas taikė vienašalę restituciją – įpareigojo Konfederaciją grąžinti Lietuvos valstybei 500 000 Lt, o iš sąžiningo trečiojo asmens priteisė Lietuvos valstybei 5 700 000 Lt už gautas akcijas, paliekant pastarajai įmonei turtą nuosavybės teise. Tokiu būdu, konstatavo LAT, valstybės interesus yra

²⁵⁵ Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 20 d. nutartis c.b. *B.P. v. V.J.*, Nr. 2A-507/2007, kat. 21.4.1.1, 21.4.1.2.

apgintas ir viešasis interesas nenukentėjo²⁵⁶. Vienašalė restitucija buvo sėkmingai pritaikyta dar vienoje byloje, kurioje BAB „Lietuvos kuras“ subnuomojo kitai firmai jam nepriklausančią valstybinę žemę, negavęs iš atitinkamų apskričių viršininko administracijų sutikimo, kas pagal įstatymus buvo būtina. Teismas taikė vienašalę restituciją ir įpareigojo subnuomininką UAB „Gazolita“ grąžinti valstybei turtą, o savo įrengimus ir statinius išmontuoti ir pasilikti sau²⁵⁷. Apie nuompinigių nutartyje nieko nekalbama, nes, kaip matyti iš situacijos, subnuomotojas subnuomoti apskritai neturėjo teisės, taigi ir gauti nuompinigių – taip pat.

Vienašalė restitucija taikoma ir tada, kai dvišalės restitucijos taikymas negalimas dėl to, kad viena iš sandorio šalių yra likviduota, ir grąžinti to, ką ji yra gavusi pagal sandorį, nėra galimybės²⁵⁸. Kadangi konkrečioje situacijoje vienintelis ieškovės ir jos nepilnametės dukros gyvenamasis nuomojamas būstas, priklausęs likviduotai įmonei, buvo parduotas pašaliniam trečiajam asmeniui, nepasiūlius pirkti nuomojamo buto ieškovei tokiomis pačiomis sąlygomis, be to, už 75 kartus mažesnę kainą negu vidutinė jo rinkos vertė, teismas pakeitė restitucijos būdą ir perkėlė ieškovei visas pirkėjo teises sandoryje, o iš ieškovės priteisė atsakovui tai, ką jis sumokėjo pagal sandorį likviduotai įmonei. LAT taip pat pažymėjo, kad ta aplinkybė, kad apie buto įsigijimą pirkėjas ieškovei pranešė tik po pardavusios turtą įmonės likvidavimo, rodo, kad buvo siekiama apsunkinti galimą restitucijos taikymą.

E. McKendrick ir M. Cremona taip pat laikosi pozicijos, kad, net jei restitucija netaikoma, sąžiningai šaliai privalo būti atlyginta – nuostolių ar bet kokia kita alternatyvia forma²⁵⁹, ir išskiria tris išimtis, kurios, manytina, turėtų egzistuoti ir Lietuvos teisėje. Šias išimtis išskiria ir G. Treitel, ir PECL komentaro autoriai. Mokslininkai teigia, jog sąžiningai šaliai priklausančio turto atgavimas, kompensavimas (*angl. – recovery*), kas, darbo autorės manymu, galėtų būti laikoma vienašale restitucija, turi būti taikomas tokiais atvejais:

1. Kai nėra vienodos abiejų šalių kaltės, t.y., kai nėra situacijos *in pari delicto*. Tai gali būti situacija, kai kalta tik viena šalis, o kita tokį sandorį sudarė per klaidą, apgaulę ar spaudimą, pasinaudojant jos sunkia padėtimi, nepatyrimu ar bejėgiškumu. Pastarosios šalies atžvilgiu turi būti taikoma vienašalė restitucija. Pvz., Vokietijos teismai neigia restitucijos galimybę tik tokiu atveju, jei ieškovo elgesys buvo tyčinis ir sąmoningai prieštaravo viešajai tvarkai ar gerai moralei, bet ne tuo atveju, kai, tarkime, šalis sudarė

²⁵⁶ Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 2 d. nutartis c.b. *Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras v. Lietuvos profesinių sąjungų konfederacija*, Nr. 2A-74/2007, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 41; 95.7 (S).

²⁵⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 8 d. nutartis c.b. *BAB „Lietuvos kuras“ v. UAB „Gazolita“*, Nr. 3K-3-176/2006, kat. 21.4.1.1; 118.4.

²⁵⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 6 d. nutartis c.b. *J. K. v. O.T.*, Nr. 3K-3-125/2007, kat. 30.3; 50.11.5; 92.

²⁵⁹ McKendrick E., Cremona M. *Contract law*. Second edition. Basingstoke: Macmillan Press, 1994. P. 258.

draudžiamą sandorį būdama kritinėje situacijoje ir „esant tokiems sunkumams nenoromis išreiškė pritarimą ekonomiškai stipresnės šalies primestoms sąlygoms“²⁶⁰;

2. Ieškovas gali atgauti savo turtą, susijusį su neteisėtu susitarimu, jei jis laiku atsisako viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujančio sandorio. Toks sandoris neturi būti visiškai įvykdytas. Ši taisyklė dar vadinama *locus poenitentia*. Ji skatina ieškovą atsisakyti nuo smerktino sandorio. Kaip pažymi dauguma autorių, ši taisyklė nėra lengvai pritaikoma praktikoje dėl to, kad sunku nustatyti, koku mastu sandoris turi būti likęs neįvykdytas ir ar pakankama jo dalis likusi neįvykdyta, kadangi atsakovas gali būti toliau nesuinteresuotas vykdyti sandorio arba jam įgyvendinti išsipareigojimus trukdo nenumatytos ekstremalios aplinkybės;
3. Ieškovas taip pat gali atgauti savo pinigus ar nuosavybę, susijusius su neteisėtu sandoriu, jei jis įrodo savo teisę į pinigus ar kitą turtą nesiejant jų su neteisėta sandorio prigimtimi²⁶¹. Pvz., tai įmanoma, jei ieškovas įkeitė, išnuomojo ar užstatė savo nuosavybę, ar pardavė ją neprarasdamas titulo, jis gali reikšti ieškinį tuo pagrindu, kad atsakovas pardavė tą turtą ar naudojo jį netinkamu būdu be tikrojo savininko leidimo.

Kaip teisingai pažymi dauguma autorių, visada turi būti skiriama daugiau dėmesio ne tam, ar ieškovas gali įrodyti savo nuosavybės teisę, ar ne, bet labiau tai aplinkybei, ar ieškinio patenkinimas, ar atmetimas atliks didesnę prevencinę funkciją ir paskatins visuomenę susilaikyti nuo tokių sandorių sudarymo.

Pabrėžtina, kad tai taikoma ir viešajai tvarkai, ir gerai moralei prieštaraujantiems sandoriams, nes šios dvi kategorijos bendrojoje teisėje aiškiai nėra skiriamos.

Prancūzijos teisėje taip pat pripažįstama bendroji taisyklė, kad tuo atveju, kai sandoris prieštarauja imperatyvioms įstatymo normoms, restitucija yra leidžiama, tik jokia būdu ne tada, kai sandoris yra amoralus. Visgi H. Kotz, remdamasis Prancūzijos teismų praktika, išskiria tris aplinkybes, kurioms esant restitucija leidžiama ir tuo atveju, kai sandoris prieštarauja gerai moralei:

1. Jei viena šalis piktnaudžiavo kitos šalies jai suteiktu pasitikėjimu;
2. Jei viena iš šalių nežinojo, kad pažeidžia teisę;
3. Arba jei buvo pažeista tik techninio pobūdžio teisės norma, ir ji nėra viena iš tų, kurios „dėl savo esminės reikšmės ar ilgo gyvavimo tapo visuotinės sąmonės dalimi ir dėl to jų žinojimas preziumuojamas“.

PECL autoriai viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujančių sandorių negaliojimo atveju suteikia vienai šaliai iš kitos teisę, šalia restitucijos, išsiieškoti ir nuostolius (o jei restitucija negalima, – tik juos). PECL 15:105 str. tikslas yra „gražinti prašančiąją šalį į turtinę padėtį,

²⁶⁰ Kotz H., Weir T., Flessner A. *European Contract Law. Vol. 1: Formation, Validity, and Content of Contract; Contract and Third Parties*. Oxford: Clarendon Press, 2002. P. 167.

²⁶¹ McKendrick E., Cremona M. *Contract law. Second edition*. Basingstoke: Macmillan Press, 1994. P. 260.

artimiausią tai, kuri būtų buvusi, jei sandoris nebūtų buvęs sudarytas, su sąlyga, kad kita šalis žinojo ar turėjo žinoti apie tokio sandorio neteisėtumą. Tačiau jei apie tai žinojo ar turėjo žinoti ir nuostolių atlyginimo prašanti šalis, nuostoliai *gali būti neatlyginami*²⁶². Matyti, kad principai iš tiesų yra labai liberalūs, ir kartais gali būti apginta netgi ta šalis, kurios negalima laikyti sąžininga. Tai palikta teismų diskrecijai.

3.2. Restitucijos taikymas, pripažinus sandorį negaliojančiu dėl prieštaravimo viešajai tvarkai ar gerai moralei, užsienio valstybėse: trumpa apžvalga

Atkreiptinas dėmesys, kad daugumoje Europos valstybių restitucija, kaip ir nuostolių atlyginimas, yra netaikoma viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujančio sandorio šalims pagal tose šalyse galiojančius civilinius kodeksus (Austrija, Šveicarija, Italija). Prancūzijoje ir Belgijoje tokia taisyklė buvo išvystyta teismų. Šių šalių teismų praktika visų pirma rėmėsi taip pat iš Romos teisės kilusiais dviem pagrindiniais principais: *pirma*, ieškovas niekada negali remtis savo paties padarytu teisės pažeidimu, ir, *antra*, tais atvejais, kai abi tokio sandorio šalys yra nesąžiningos, restitucija netaikoma²⁶². PECL principų komentaro autoriai pažymi, kad Prancūzijoje restitucijos netaikymas didžiąja dalimi yra teismų diskrecijoje, ir atsisakymas taikyti restituciją darbe analizuojamiems sandoriams greičiau išimtis, nei taisyklė.

Įdomi teisinė padėtis, pripažįstant sandorį negaliojančiu dėl prieštaravimo viešajai tvarkai ar gerai moralei, susiklosto Ispanijoje. Restitucijos klausimas šioje šalyje priklauso, ar sandoris negalioja dėl to, kad padarytas kriminalinis nusikaltimas, ir ar neteisėtas sandorio tikslas gali būti priskiriamas abiem jo šalims. Kai neteisėtumas pasireiškia kriminaliniu nusikaltimu, priskirtu abiem sandorio šalims, jos negali viena kitai pareikšti ieškinių, o sandorio dalykas traktuojamas kaip nusikaltimo įrankis. Taigi šioje šalyje bent iš dalies sprendžiamas klausimas, ką daryti su tokių sandorių įvykdymu, nes mūsų CK šio klausimo nereglamentuoja, o duoda abstrakčią nuorodą į viešąją teisę: „<...> jei viešosios teisės normos nenustato tokio sandorio šalims turtinių sankcijų“.

Tuo tarpu, jei tik viena šalis kalta dėl tokio nusikaltimo padarymo, o antroji ne, tuomet pagal Ispanijos teisę pirmoji šalis neturi teisės susigrąžinti tai, ką pagal tokį neteisėtą sandorį įvykdė, bet nekaltoji pusė gali atgauti visa, ką yra įvykdžiusi, ir negali būti verčiama toliau vykdyti tokio sandorio²⁶³. Taip ginami sąžiningos šalies interesai. Tuo atveju, jei neteisėtumas pasireiškia ne kriminaliniu nusikaltimu, taikomos tokios taisyklės: jei kaltos abi šalys, restitucija netaikoma, kaip ir daugelyje Europos valstybių, o jei kalta tik viena, nekaltajai šaliai taikomos pasekmės kaip ir tuo atveju, jei ji nekalta dėl kriminalinio nusikaltimo padarymo.

²⁶² Lando O., Clive E., Prum A., Zimmerman R. Principles of European Contract Law. Part III. London: Kluwer Law International, 2003. P. 224.

²⁶³ Ten pat.

Panašios restitucijos taikymo taisyklės ir kitose valstybėse: pagal Graikijos CK sandorių, prieštaraujančių viešajai tvarkai ar gerai moralei, negaliojimo atveju restitucija pagal bendrą taisyklę yra taikoma, išskyrus atvejus, kai šalis sudaryti sandorį paskatino neteisėtas, amoralus tikslas. Danijoje restitucija negalima, kai abi šalys veikė neteisėtai ar amoraliai, tačiau ginama nekaltoji šalis, kuriai restitucija yra taikoma. Tuo tarpu Portugalijoje visais atvejais taikomos bendrosios restitucijos taisyklės ir jokių išimčių analizuojamų sandorių atveju šios šalies teisėje nenumatyta.

Anglijos teisės doktrinoje suformuluota taisyklė, kad, taikydamas restituciją tais atvejais, kai sandoris prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei, teismas turi ne tik apsvarstyti faktiškai kylančias pasekmes, bet ir iškelti sau klausimą, ar konkrečiu atveju restitucijos netaikymas sulaikys visuomenę nuo panašių sandorių sudarymo²⁶⁴.

Restitucijos institutui, kai sandoriai prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei, PECL principų bei komentaro autoriai yra skyrę nemažai dėmesio. PECL 15:104 str. įtvirtina nuostatą, atitinkančią CK 6.222 str., kad, jei sandoris pripažįstamas negaliojančiu šiuo pagrindu (PECL vartojama pagrindinių principų sąvoka), kiekviena šalis *gali* reikalauti restitucijos dėl to, ką ji įvykdė kitai šaliai, su sąlyga, kad ši tuo pat metu perduos viską, ką gavo iš antrosios. Restituciją pagal PECL galima atsisakyti taikyti tai šaliai, kuri žinojo ar turėjo žinoti apie tokio sandorio neteisėtumą. Šios nuostatos nėra tokios imperatyvios kaip įtvirtintos CK 1.81 str. 2-3 d., kadangi pagal PECL teismas nesąžiningai šaliai gali, o ne privalo netaikyti restitucijos, o pagal Lietuvos CK nesąžininga šalis jokiais atvejais neatgaus to, ką ji įvykdė pagal tokį neteisėtą sandorį. CK 1.81 str. imperatyviai įtvirtina, kad restitucija netaikoma, jei šalys žinojo ar turėjo žinoti, jog sandoris prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei. Vienašalė ar dvišalė restitucija galima, jei jos taikymas neprieštarauja imperatyvioms įstatymų normoms ar gerai moralei, t.y. kai nebuvo pasiektas viešajai tvarkai ar geros moralės normoms prieštaraujančio sandorio tikslas, o viešosios teisės normos nenustato tokio sandorio šalims turtinių sankcijų.

Spręsdamas, ar taikyti restituciją, teismas pagal PECL turėtų atsižvelgti į tokias aplinkybes: 1) pažeistos teisės normos tikslą; 2) į tai, kokią kategoriją asmenų ta teisės norma gina; 3) į kitas sankcijas, kurios gali būti pritaikytos konkrečios taisyklės pažeidimo atveju; 4) pažeidimo reikšmę; 5) ar pažeidimas buvo tyčinis, iš anksto apgalvotas; 6) į ryšį tarp sandorio ir teisės normos pažeidimo. Manytume, jog Lietuvos teismai savo praktikoje galėtų sėkmingai vadovautis šiomis gairėmis, tačiau kol kas PECL taikymas nėra platus – analizuotoje teismų praktikoje šiais principais nesiremta nė karto.

Apibendrinant galima teigti, kad teismų praktika dėl restitucijos taikymo, pripažinus sandorius negaliojančiais dėl prieštaravimo viešajai tvarkai ar gerai moralei, yra gana prieštaringa. Netoleruotina situacija, kada teismai pripažįsta sandorį negaliojančiu iškart dviem (CK 1.80 str. ir

²⁶⁴ Kotz H., Weir T., Flessner A. European Contract Law. Vol. 1: Formation, Validity, and Content of Contract; Contract and Third Parties. Oxford: Clarendon Press, 2002. P. 166.

CK 1.81 str.) pagrindais, tačiau nepasisako, pagal kurį straipsnį taiko restituciją. Dar labiau nepateisinama situacija, kai dėl restitucijos apskritai nepasisakoma, nors tokia teismo pareiga suformuota kasacinio teismo praktikoje. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad teismai dažniausiai taiko dvišalę restituciją, nors pagal CK 1.81 str. prasmę ir užsienio teismų praktiką tai turėtų būti daugiau išimtis nei taisyklė. Iš tokių teismų veiksmų bei iš to, kad jie greta nurodo ir CK 1.80 str. įtvirtintą pagrindą, galima daryti išvadą, kad arba teisėjai nėra įsisąmoninę šių dviejų straipsnių santykio ir juos kartu (dažnai – be reikalo) nurodo dėl nežinojimo, arba taip elgiasi dėl to, kad nėra aišku, ką daryti su tokių sandorių įvykdymu, jei teismas nusprendžia restitucijos netaikyti. Tai bandysime paanalizuoti tolesniame šio darbo poskyryje.

3.3. Santykis su viešąja teise: viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujančių sandorių įvykdymo gražinimo klausimas

Pripažindamos sutarčių laisvės principą, visos teisinės sistemos vis dėlto numato, kad sandoriai, prieštaraujantys įstatymams, viešajai tvarkai ar gerai moralei, yra negaliojantys. Lietuvos CK visiškai aiškiai įtvirtina nuostatą, kad jeigu sandoris negalioja dėl jo prieštaravimo viešajai tvarkai ar gerai moralei, dvišalė restitucija netaikoma, kai abi šalys žinojo ar turėjo žinoti, jog sandoris prieštarauja nurodytiems kriterijams.

Kokiais argumentais grindžiamas valstybės atsisakymas suteikti teisinę apsaugą asmenims, jau įvykdžiusiems viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujančius sandorius ir prašantiems atkurti padėtį, buvusią iki tokių sandorių įvykdymo? Galima pasiremti bendro pobūdžio teisės principu, pamėgtu LAT, teigiančiu, kad iš neteisės nekyla teisė. Tokiu atveju, sudaręs sandorį, kuris prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei, asmuo pažeidžia ne tik moralės, bet, visų pirma, ir bendro pobūdžio teisinės normas, teisės principus, pareigą elgtis atidžiai, apdairiai ir rūpestingai. Žiūrint iš tokių pozicijų, visiškai suprantama, kodėl 1964 m. CK 48 str. 2 d. buvo įtvirtintos taisyklės, užtikrinančios, kad pagal tokius negaliojančius sandorius gautas turtas nepaliekamas nė vienai iš sandorio šalių, o perduodamas valstybei kaip tam tikra konfiskacinė sankcija. 1964 m. CK 48 str. 2 d. skelbė: „Jeigu sandoris negalioja dėl pagrindo, numatyto šio straipsnio pirmojoje dalyje, tai, esant abiejų šalių tyčiais, - kai sandorį yra įvykdžiusios abi šalys, - išieškoma į valstybės pajamas visa, ką jos yra gavusios pagal sandorį, o kai sandorį yra įvykdžiusi viena šalis, iš antrosios šalies išieškoma į valstybės pajamas visa, ką ji yra gavusi, ir visa, kas priklausė pirmajai šaliai gauti iš jos kaip atlyginimas už tai, ką ji yra gavusi; o esant tik vienos iš šalių tyčiais, visa, ką ta šalis yra gavusi pagal sandorį, turi būti gražinama antrajai šaliai, o tai, ką pastaroji yra gavusi arba kas priklausė jai gauti kaip atlyginimas už tai, ką ji yra įvykdžiusi, išieškoma į valstybės pajamas“²⁶⁵. Štai, pvz., pagal tuometinę valstybinę santvarką priešingas visuomenės interesams buvo atvejis, kada motina savo

²⁶⁵ Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 1964, Nr.19-138 (negalioja).

vardu nupirko sūnui dalį antro namo. Kadangi pardavėja nežinojo, kad perkamas jau antras namas (tuomet šeima galėjo turėti tik vieną gyvenamąjį būstą, - *aut. past.*), namo dalis gražinta jai, o sumokėti pinigai buvo išieškoti iš valstybės pajamas. Tiesa, šis sprendimas vėliau TSR Aukščiausiojo Teismo prezidiumo buvo panaikintas, nes nebuvo įrodyta pirkėjos tyčinė kaltės forma, o tai buvo būtina sąlyga taikyti 1964 m. CK 48 str. Kitas įdomus pavyzdys. Situacija buvo tokia, kad Klaipėdos rajono „Pionieriaus kolūkis“ iš nežinomų asmenų įsigijo traso, virvių, dyzelino, benzino, iš viso už 353 rublius. Sandoris buvo pripažintas negaliojančiu pagal 1964 m. CK 48 str., kaip priešingas valstybės ir visuomenės interesams, kadangi „piliečiams nėra prasmės įsigyti tiek gamybinės paskirties produktų, kad dalį jų tektų net parduoti“. Teismas atkreipė dėmesį į tai, kad nežinomi asmenys šias prekes galėjo pagrobti spekuliacijos tikslu. Iš kolūkio buvo išieškota 353 rublių suma, nes prekės jau buvo suvartotos²⁶⁶.

Kodėl visgi buvo įtvirtinta konfiskacinė sankcija anksčiau galiojusiam kodekse? Žiūrint iš planinės ekonomikos pozicijų, atrodo, viskas paprasta – tokia nuostata buvo inspiruota tiesiogiai socialistinės santvarkos esmės. Tačiau, žvelgiant iš nūdienos perspektyvos, tokia konfiskacija nebuvo visiškai neigiamas reiškinys: netaikant restitucijos, viena iš šalių galėtų nepagrįstai praturtėti, ypač jei ji pati savo sutartinio įsipareigojimo dar nėra įvykdžiusi. Kita vertus, tokio pobūdžio sankcijos viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujančio sandorio šalims yra tarsi bausmė už moralės ar teisės normų pažeidimą. Ji pasireiškia restitucijos netaikymu, o būtent tuo, kad asmuo praranda teisę atgauti atliktą įvykdymą.

Anksčiau išreiškėme poziciją, kad įstatymų leidėjas 1964 m. CK 48 str. numatytus sandorius laikė socialiai žalingesniais visuomenei, nei 1964 m. CK 47 str. pagrindu naikinamus sandorius. Dabar, manome, situacija analogiška, kadangi Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjas dvišalės restitucijos draudimą įtvirtino tik viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujančių sandorių atžvilgiu, o negaliojant sandoriui dėl to, kad pažeistos imperatyvios įstatymo normos, dvišalė restitucija leidžiama.

Minėta, kad dabartiniame CK nebeliko civilinei teisei nebūdingos funkcijos – negaliojančio sandorio šalių turto išieškojimo iš valstybės pajamas, t.y. iš esmės jo konfiskavimo. Kadangi civilinė teisė yra privatinės teisės dalis ir jos normos negali būti baudžiamosios, dabar galiojantis CK nenumato konfiskacinių sankcijų, o neteisėtų sandorių objektus galima konfiskuoti pagal administracinės ar baudžiamosios teisės nuostatas²⁶⁷.

Svarbu pažymėti PECL komentaro autorių nuomonę dėl to, ar tuo atveju, kai šalims yra numatyta atsakomybė pagal viešąją teisę, dar reikia ir pripažinti sandorį negaliojančiu. Šie autoriai mano, kad visiškai pakanka taikyti sankcijas, numatytas baudžiamojoje ar administracinėje teisėje,

²⁶⁶ Vitkevičius P. Turto paėmimas valstybei pagal negaliojančius sandorius teisminėje praktikoje // Teisė, 1972, Nr. 3. P. 16-18.

²⁶⁷ Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Vilnius, Justitia, 2001.P. 183.

kad asmenys susilaikytų nuo viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujančių sandorių sudarymo, be papildomo veiksmo – sandorio pripažinimo negaliojančiu. Teigiama, kad viešoji teisė gali geriau atlikti prevencinį – atgrasymo tikslą, nei privatinė²⁶⁸, nes tai nėra jos pagrindinė paskirtis.

Natūralu, kad civilinė teisė nesiekia nustatyti atsakomybės priemonių už pažeistą viešąją tvarką ar gerą moralę – tai viešosios teisės šakų uždavinys. Tarkime, kad asmuo prekiauja narkotikais. Nenuostabu, jog toks sandoris negalės būti galiojantis, be to, užtrauks viešąją atsakomybę pagal baudžiamosios teisės normas. Tačiau gali pasitaikyti ir kitokių situacijų, kai sudaromas sandoris dėl ribotos civilinės apyvartos objektų, tarkim, ginklų. Sandoris dėl ginklų gali būti sudaromas, ir jis nepažeis įstatymo reikalavimų, jei bus parduotas asmeniui, turinčiam leidimą laikyti ir naudotis šaunamuoju ginklu. Tokiu atveju, net jei ginklas būtų panaudotas neteisėtam tikslui, pvz., smurtiniam nusikaltimui, sandoris galios, nes neteisėti veiksmai yra už pirkimo-pardavimo sandorio ribų. Tačiau jei ginklas buvo parduotas asmeniui, neturinčiam teisės tokį ginklą įsigyti, be to, žinant asmens ketinimus, susijusius su neteisėtu panaudojimu, civiliniai įstatymai dėl sandorių pripažinimo negaliojančiais ir viešosios teisės įstatymai susikirs. Jų taikymą tikslinga atriboti pagal tai, kad civilinės teisės, o tiksliau – CK 1.81 str. tikslas tokiose situacijose – pašalinti tokių sandorių visų pirma *turtines* pasekmes. Civilinė teisinė sankcija niekuomet nenukreipta į asmenį, o tik į turtą, būtent dėl to asmeninės sankcijos numatytos viešosios teisės įstatymuose.

Kitas aspektas, susijęs su restitucijos netaikymu viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujančio sandorio šalims, yra tas, kad dažnai restitucijos pritaikyti neįmanoma dėl sandorio pobūdžio. Kaip teisingai pastebi K. Jovaišas, kalbėdamas apie restitucijos taikymo neįmanomumą prostitucijos paslaugų teikimo sferoje, „netgi prie geriausių norų tokio sandorio šalys negali įvykdyti įstatymo reikalavimų. Klientas greičiau gali suvaryti atgal į tūbelę išspaustą ir jau panaudotą dantų pastą, negu grąžinti „natūra“ prostitutei tai, ką yra gavęs. To, ko negalima grąžinti natūra, jis negali atlyginti ir pinigais, nes tai reikštų dvigubo apmokėjimo tarifo taikymą. Prostitutė – priešingai, grąžinti tai, ką ji gavo, gali, tačiau jos atžvilgiu tai būtų diskriminacija, nes profesionaliai teikiamos seksualinės paslaugos neturi nieko bendra su komunistinės šeštadienio talkos ar paramos skurstantiems Afrikos vaikams akcija“²⁶⁹. Nors autorius apie tai kalba vaizdingai ir netradiciškai, pagrindinė išsakyta mintis – visiškai aiški.

Klasikinis restitucijos netaikymo pavyzdys LAT buvo nagrinėtas 2002 m., kurioje fizinis asmuo pardavė, o individuali įmonė įsigijo lengvąjį automobilį už 90 000 Lt, nors jo rinkos vertė pardavimo metu buvo 15786 Lt. Jei fizinis asmuo nebūtų sudaręs sandorio, jis būtų turėjęs sumokėti didelę sumą pajamų mokesčio, o individuali įmonė siekė padidinti sąnaudas ilgalaikio turto nusidėvėjimo verte ir

²⁶⁸ Lando O., Clive E., Prum A., Zimmerman R. Principles of European Contract Law. Part III. London: Kluwer Law International, 2003. P. 217.

²⁶⁹ Jovaišas K. Nuosavybės teisinis režimas // Teisės problemos, 2006. P. 7. Publikacija internete [http://www.teise.org/docs/research/Nuosavybės%20teisinis%20režimas\(OO\)\(pataisytas\).doc](http://www.teise.org/docs/research/Nuosavybės%20teisinis%20režimas(OO)(pataisytas).doc) (žiūrėta 2008-10-31)

tuo sumažinti apmokestinamąsias pajamas, nepagrįstai sumažinant fizinių asmenų pajamų mokestį 21600 Lt. Šioje byloje apeliacinės instancijos teismas pripažino sandorį negaliojančiu pagal CK 1.81 str. ir netaikė restitucijos, nes laikė, kad šalys sandorį sudarė siekdamos išvengti mokesčių valstybei ir šį tikslą pasiekė. Teismas netaikė sandorio negaliojimo pasekmių sandorio šalims, nes pasekmės numatytos viešosios teisės normose (tuo metu galiojusiame Fizinių asmenų pajamų mokesčio laikinajame įstatyme ir kt.), kurių laikymąsi užtikrina Valstybinė mokesčių inspekcija. LAT sprendimą paliko nepakeistą²⁷⁰. Tai vienas iš nedaugelio restitucijos netaikymo pagal CK 1.81 str. 2 d. (konkretūs atvejai buvo aptarti ankstesnėje darbo dalyje) atvejų, tačiau bene vienintelis, kai teismas konkrečiai įvardijo viešosios teisės aktus, kuriuose numatyta atsakomybė už tam tikrus veiksmus, kurie sudarė sandorio dalyką.

Kalbant apie restituciją ir viešosios teisės aktuose įtvirtintą atsakomybę, kyla klausimas, ar asmeniui gali būti taikoma civilinė teisinė sankcija ir, tarkime, baudžiamoji ar administracinė atsakomybė greta? Civilinis kodeksas tokio draudimo neįtvirtina. Jame pasakyta tik tiek, kad dvišalės ar vienašalės restitucijos taikymui būtina sąlyga yra nepasiektas viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujančio sandorio tikslas, o viešosios teisės normos neturi numatyti tokio sandorio šalims *turtinių* sankcijų. Vadinasi, asmenines teises sankcijas, kurios dominuoja baudžiamojoje ir yra ne išimtis administracinėje teisėje, galima taikyti greta. Kita vertus, teisės teorijoje yra pripažįstama, kad principas „niekas neturi būti baudžiamas už tą pačią veiką du kartus“ apima draudimą asmeniui du kartus taikyti tos pačios teisės šakos normas²⁷¹, tačiau laikomasi nuostatos, kad greta civilinės atsakomybės galime taikyti tiek baudžiamąją, tiek materialinę atsakomybę ir kt., jei tik tai neprieštarauja teisingumo principui. V. Piesliakas rašo: „Dviguba baudžiamoji ir civilinė atsakomybė už tą pačią veiką neprieštarauja *non bis in idem* principui, todėl Lietuvos įstatymai numato dvigubos baudžiamosios (ar administracinės) ir civilinės atsakomybės galimybę. Dviguba baudžiamoji atsakomybė gali būti realizuojama dvejopai: 1) vienu metu ir vienu teisės taikymo aktu – nuosprendžiu arba 2) keliais teisės taikymo aktais – iš pradžių teismo nuosprendžiu, vėliau teismo sprendimu civilinėje byloje“²⁷². Pabrėžtina, kad restitucija nėra laikoma civiline atsakomybe, o savarankišku prievoliniu pažeistų teisių gynimo būdu, tačiau jei yra galimas civilinės ir kitų atsakomybės rūšių taikymas, tuo labiau turėtų būti galimas ir restitucijos bei kitų, pvz., baudžiamosios, administracinės, finansų, teisės šakų normų numatytos atsakomybės lygiagretus taikymas. Taigi kokia susiklosto situacija tuomet, kai asmenims yra taikoma restitucija, kad ir vienašalė, o paskui kuris nors iš asmenų yra nubaudžiamas pagal viešosios teisės normas? Ar tai reiškia, kad teismas, prieš taikydamas restituciją, turi apsvarstyti šalių sudarytą sandorį visų

²⁷⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. birželio 5 d. nutartis c.b. *Utenos apskrities valstybinė mokesčių inspekcija v. V. Raugo individuali įmonė ir A. Trinkūnas*, Nr. 3K-3-831/2002, kat. 15.2.1.2.

²⁷¹ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius, Justitia, 1995. P. 28.

²⁷² Piesliakas V. Dvigubos atsakomybės problema Lietuvos teisėje // *Jurisprudencija*, 2001. T. 23(15). P. 107.

įmanomų teisės šakų kontekste ir tik nuodugniai įsitikinęs, kad šalims negresia viešosios teisės normos turtinės sankcijos, ją taikyti? Manytume, kad nors teismas ir turėtų apsvarstyti sandorį tam tikrų viešosios teisės normų taikymo kontekste, visgi jis nagrinėja civilinę bylą, ir turėtų spręsti dėl sandorio negaliojimo ir civilinių teisinių pasekmių. Pastebėjus kitų teisės aktų pažeidimo požymių, teismas turėtų pasinaudoti CPK įtvirtinta priemone – atskirą nutartimi, ir ją informuoti atitinkamus subjektus apie padarytą teisės pažeidimą. CPK 299 str. imperatyvia forma įtvirtinta pareiga teismui, nagrinėjančiam civilinę bylą ir padariusiam išvadą, kad asmenys pažeidė įstatymus ar kitas teisės normas, priimti atskirą nutartį ir nusiųsti ją atitinkamoms institucijoms ar pareigūnams, taip informuojant juos apie pažeidimus. CPK 300 str. teismui nurodo, kad, jei nagrinėjant bylą paaiškėja byloje dalyvaujančio asmens ar kito asmens veiksmuose nusikaltimo požymių, teismas apie tai praneša prokurorui. Belieka tik apgailestauti, kad iš visų darbe nagrinėtų bylų atskirosios nutarties institutu teismas pasinaudojo tik kartą²⁷³. Tuo atveju, jei sureagavę į tokią atskirą nutartį, kompetentingi subjektai ar teismas, nagrinėdamas baudžiamąją ar administracinę bylą, asmeniui pritaikytų viešosios teisės sankcijas, o jo atžvilgiu jau būtų įvykdyta restitucija, tai turėtų būti pateisinama, nes principas, jog niekas negali būti atsakingas už tą pačią veiką du kartus, nebūtų pažeistas, kadangi skirtingų teisės šakų teisės normomis yra siekiama skirtingų tikslų. Neretai restitucijos taikymas – t.y. šalių gražinimas į pradinę turtinę padėtį – iš tiesų būtų per menka sankcija asmeniui, kuris, tarkime, siekė išvengti įstatyminės prievolės įvykdymo, apgauti, nusikalsti ar pan. Tuo tarpu sąžiningai šaliai, kuri neteisėtą sandorį sudarė dėl nežinojimo, neišmanymo ar neišprusimo, viešoji atsakomybė turėtų būti taikoma tik išimtiniais atvejais.

Tačiau aptartoji problema dabartinėje Lietuvos teisėje nėra tokia opi. Didžiausias klausimas, kaip elgtis teismui, kyla tuo atveju, kai šalims restitucija pagal CK 1.81 str. 2 d. yra netaikoma. Teko rasti tik vieną jau šiame poskyryje minėtą nutartį, kuria bent kažkiek šią problemą bandyta spręsti: kadangi CK nieko nekalba apie tai, ką daryti su turtu, kai šalys negražinamos į pradinę padėtį, teismai apie tai taip pat nepasisako. Tokiu atveju, labiausiai tikėtina, turtas lieka nesąžiningiems asmenims. Panaši situacija susiklosto ir vienašalės restitucijos pagal CK 1.81 str. 3 d. taikymo atveju, kai tai, ką įvykdė nesąžininga šalis, paliekama sąžiningai šaliai, ir ji dar atgauna savo įvykdymą. Šiuo atveju įvykdoma ne restitucija, o asmeniui teisiškai suteikiama galimybė nepagrįstai praturtėti. Jei dar pastarąjį atvejį kokiais nors moraliniais sumetimais ar ginant sąžiningą šalį galima pateisinti, tai pirmosios situacijos, kai, netaikant restitucijos, nesąžiningi asmenys lieka tokioje pat padėtyje, kaip ir normaliai įvykdžius sandorį, pateisinti neįmanoma. Būtina skubiai ieškoti priemonių spręsti susidariusią situaciją.

Be jau minėtos rekomendacijos teismams efektyviau naudotis atskirosios nutarties institutu, civilinių bylų skyriuje dirbančius teisėjus reikėtų skatinti labiau domėtis tam tikromis viešosios teisės

²⁷³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 11 d. nutartis c.b. *Z.Prichodko v. UAB "Šilumnešis"*, Nr. 3K-3-259/2005, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 30.3.

normomis, kurios susiję su labiausiai paplitusiais CK 1.81 str. pagrindu pripažįstamais negaliojančiais sandoriais, taip pat su tų teisės normų taikymo praktika. Kaip matėme, dažniausiai tokie sandoriai susiję su mokesčių mokėjimo vengimu ar jų sumažinimu, kreditorių teisių pažeidimais, disponavimu svetimu turtu ir pan. Dauguma šių veikų atitinka Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse²⁷⁴ (toliau – BK) ar Lietuvos Respublikos Administracinių teisės pažeidimų kodekse²⁷⁵ (toliau – ATPK) numatytas veikas, todėl darbe bus aptartos tik svarbiausios šių pagrindinių viešosios teisės įstatymų, nuostatos.

Analizuojant ATPK, ko gero, aktualiausias ir svarbiausias nagrinėjama tema yra XII skirsnis „Administraciniai teisės pažeidimai prekybos, finansų, apskaitos ir statistikos srityje“. Tarkime, sprendamas dėl sandorių, kurių tikslas – mokėtinų mokesčių vengimas ar jų sumažinimas, teismas turėtų atkreipti dėmesį į ATPK 163 (8) str., reglamentuojantį kasos aparatus aptarnaujančios įmonės specialisto neteisėtus kasos aparatų sumuojančių skaitiklių rodmenų sumažinimą, ATPK 163 (10) str., kalbantį apie kasos aparatų eksploatavimą be kontrolinių juostų arba kasos žurnalų neišsaugojimą, ATPK 163 (13) str. dėl prekių, nepaženklinėtų teisės aktų nustatyta tvarka, pardavimo vidaus rinkoje, taip pat dėl neteisingos informacijos apie prekę pateikimo. Kadangi keletas sandorių, pripažintų negaliojančiais dėl prieštaravimo viešajai tvarkai ar gerai moralei, buvo susiję su neteisėtai įvykdytais viešaisiais pirkimais, svarbus ir ATPK 171 (3) str., reglamentuojantis viešųjų pirkimų tvarkos pažeidimus. Labai svarbios, bene esminės yra ATPK 172 (1) str. nuostatos dėl ataskaitų ir dokumentų apie savo (fizinio asmens), įmonės, įstaigos, organizacijos pajamas, turtą, pelną ir mokesčius pateikimo tvarkos pažeidimo ir mokesčių vengimo, ATPK 173 (3) str. dėl Valstybinės mokesčių inspekcijos vadovų ir kitų pareigūnų nurodymų nevykdymo, ATPK 173 (1) str. dėl apskaitos taisyklių pažeidimo, ATPK 173 (11) str. dėl gyventojų pajamų mokesčio mokėjimo tvarkos pažeidimo ir pan. Atsižvelgiant į tai, kad kaip prieštaraujanti viešajai tvarkai ir gerai moralei buvo pripažinta situacija, kada asmuo be atitinkamų institucijų leidimo vertėsi iš esmės bankine veikla, suteikdamas kreditą už nepaprastai dideles palūkanas²⁷⁶, teismams būtų svarbios ir ATPK 172 str., baudžiančio už komercinės ar ūkinės veiklos tvarkos pažeidimą, ATPK 173 str., reglamentuojančio neteisėtą vertimąsi komercine, ūkine, finansine ar profesine veikla bei ATPK 173 (7) str., kalbančio apie skolintų lėšų įmonėse kaupimo tvarkos pažeidimą, nuostatos. Svarstant hipotetinę situaciją, kad alkoholinių gėrimų pardavimas nepilnamečiams, ypač neturint licencijos, prieštarautų gerai moralei, atkreiptinas dėmesys, kad teismai tokiais atvejais pažeidėjui, sudariusiam tokio pobūdžio sandorį, galėtų pritaikyti ir ATPK 164 str. „Prekybos alkoholiniais gėrimais taisyklių pažeidimas“.

²⁷⁴ Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.

²⁷⁵ Lietuvos Respublikos Administracinių teisės pažeidimų kodeksas // Valstybės žinios, 1985, Nr. 1-1.

²⁷⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. gegužės 4 d. nutartis c.b. E. Petrauskas v. S. Mickevičienė, Nr. 3K-3-257/2005, kat. 35.3.6 (paliktas galioti apeliacinės instancijos sprendimas).

Kadangi darbe kalbame apie sandorių negaliojimą, pasakytina, kad tiesiogiai šis terminas ATPK paminėtas vos tris kartus – ATPK 46 str., reglamentuojančiame savavališką žemės gelmių naudojimą ir sandorių, tiesiogine ar netiesiogine forma pažeidžiančių žemės gelmių valstybinės nuosavybės teisę, pasekmes, ATPK 46 (1) str., baudžiančiame už sandorių, pažeidžiančių Lietuvos valstybinio archyvų fondo dokumentų valstybinės nuosavybės teisę, sudarymą, bei ATPK 49 str., kuriuo draudžiamas savavališkas teisės naudotis gyvūnijos objektais perleidimas, taip pat kitų sandorių, tiesiogine ar netiesiogine forma pažeidžiančių gyvūnijos valstybinės nuosavybės teisę, sudarymas, bei savavališkas gyvūnijos objektų, kurių naudojimui būtinas leidimas, naudojimas. Pastebėtina, pirmieji du straipsniai buvo koreguoti 2000 m., vadinasi, šių teisės normų taikymas yra reikalingas. Juo labiau, kad įstatymų leidėjas niekuomet negali iš anksto numatyti visų visuomenės netoleruotinių ir dėl to baustinių veikų, tad natūralu, kad įstatymas papildomas vis naujais straipsniais, reglamentuojant veikas, su kuriomis susiduriama praktikoje. ATPK 46 (1) str. šis teisės aktas buvo papildytas tik jam galiojant jau gerą dešimtmetį – 1995 m.

Matyti, kad šiuose straipsniuose numatytos turtinės sankcijos, tačiau juose nieko nepasakyta apie sandorių negaliojimą, kuris turi būti sprendžiamas vadovaujantis CK įtvirtintais sandorių negaliojimo pagrindais. Neabejotina, kad tokie sandoriai teismų galėtų būti pripažinti prieštaraujančiais viešajai tvarkai ar gerai moralei CK 1.81 str. pagrindu. Matome, kad net ir taikant turtines sankcijas, negalima laikyti, kad tokiu atveju reikia pažodžiui vadovautis CK 1.81 str. 3 d. įtvirtinta galimybe restituciją taikyti tik tada, kai nebuvo pasiektas tokio sandorio tikslas, o viešosios teisės normos šalims nenumato turtinių sankcijų. Taip yra todėl, kad turtinės sankcijos, numatytos ATPK, siekia visiškai kitokio tikslo – nubausti kaltą asmenį, o ne grąžinti šalis į pradinę turtinę padėtį.

BK sandorių terminas pavartotas tik du kartus. Tai natūralu, kadangi sandorių negaliojimo reguliavimas nėra baudžiamosios teisės uždavinys. Jos tikslas – nubausti kaltą asmenį už atitinkamas įstatyme numatytas nusikalstamas veikas. Pastebėtina, jog iš esmės pagal BK baustinių veikų sąrašas sutampa su išvardytomis ATPK veikomis, tačiau atsakomybė už jas skirtinga. Pvz., BK taip pat baudžia už neteisėtą vertimąsi ūkine, komercine, finansine ar profesine veikla (BK 202 str.), apgaulingą pareiškimą apie įmonės veiklą (BK 205 str.), mokesčių nesumokėjimą (BK 219 str.), neteisingų duomenų apie pajamas, turtą ar pelną pateikimą (BK 220 str.), apgaulingą (BK 222 str.) bei aplaidų (BK 223 str.) apskaitos tvarkymą, dokumento suklastojimą ar suklastoto dokumento panaudojimą ar realizavimą (BK 300 str.) ir pan. BK taip pat baudžia už papirkimą (BK 227 str.), kyšininkavimą (BK 225 str.), piktnaudžiavimą tarnybine padėtimi (BK 228 str.). Prisimintina, kad LAT bet kokią valstybės tarnautojo dovanos priėmimą ar piktnaudžiavimą tarnybine padėtimi laiko

prieštaraujančiomis viešajai tvarkai aplinkybėmis²⁷⁷. Atsižvelgiant į esamą reglamentaciją, teismai, sprenddami dėl panašių sandorių negaliojimo, turėtų atsižvelgti į nurodytas BK normas.

BK detaliau nei ATPK reglamentuoja atsakomybę už kreditorių teisių pažeidimus. O tokių bylų įvairių instancijų teismų praktikoje, matėme, tikrai nemažai. Pastebėję nusikalstamos veikos požymių, teismai turėtų aktyviau naudotis atskirosios nutarties institutu ir informuoti apie tai kompetentingas institucijas. Nors ATPK apie kreditorių teisių pažeidimą kalba tik viename – ATPK 50 (6) str., BK reglamentuoja kreditinį sukčiavimą, kredito, paskolos ar tikslinės paramos panaudojimą ne pagal paskirtį, skolininko nesąžiningumą, tyčinį bankrotą (BK 206-209 str.).

Daug veikų BK įtvirtina kaip nusikalstamas, dėl kurių sudarytus sandorius teisės doktrina ir teismų praktika priskiria geros moralės sričiai. Tai prekyba žmonėmis (BK 147 str.) ar kitoks neteisėtas žmogaus veiksmų laisvės suvaržymas (BK 148 str.), vaiko pirkimas ar pardavimas (BK 157 str.), privertimas lytiškai santykiauti (BK 151 str.), pelnymasis iš kito asmens prostitucijos, įtraukimas į prostituciją (BK 307-308 str.). Pastebėtina, kad pastarosios dvi veikos patalpintos į XLIV skyrių, kuris vadinasi „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai dorovei“. Greta jų, baudžiama už disponavimą pornografinio turinio dalykais (BK 309 str.) ir žiaurų elgesį su gyvūnais (BK 310 str.). Atskirai baudžiama už vaiko išnaudojimą pornografijai (BK 162 str.). Matyti, kad BK reglamentacija iš esmės atitinka doktrinos ir teismų praktikos suformuluotą geros moralės kriterijaus turinį. Tačiau veikų, įtvirtintų BK, dėl kurių sudaryti sandoriai pažeidžia gerą moralę, yra ir daugiau: vengimas išlaikyti vaiką (BK 164 str.), aprašyto ar areštuoto turto arba turto, kuriam nustatytas laikinas nuosavybės teisės apribojimas, perleidimas, paslėpimas, sunaikinimas ar sugadinimas (BK 246 str.) (panašios į pastarąsias aplinkybės, siekiant išvengti įstatyminės prievolės išlaikyti vaiką, teismo buvo nustatytos keliose bylose ir pripažintos neatitinkančiomis geros moralės kriterijų²⁷⁸). Autorės manymu, neatitinkantys geros moralės normų ir kartu užraukiantys baudžiamąją atsakomybę būtų sandoriai, sudaryti dėl neteisėto informacijos rinkimo apie asmens privatų gyvenimą, taip pat dėl šios informacijos atskleidimo ir panaudojimo (BK 167-168 str.). Neretai tam tikras turtas yra įgyjamas sukčiaujant, prievartaujant turtą ar kitokiu būdu jį neteisėtai užvaldant, o tokio turto įgijimas ar realizavimas, vadinasi, ir dėl tokio turto sudarytų sandorių vykdymas yra neteisėtas ir užtraukia baudžiamąją atsakomybę pagal BK 189 ir 216 str. Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad CK komentaro autoriai mano, jog viešajai tvarkai prieštarauja nusikaltimo ar nusikaltimą padariusio asmens slėpimas, taip pat nepranešimas apie nusikaltimą. Taigi tokiu tikslu sudaryti sandoriai ne tik negaliojant, bet juos sudarę asmenys atsakytų ir pagal BK 237 – 238 str. Galima būtų pasiremti ir mūsų

²⁷⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 16 d. nutartis c.b. *Klaipėdos apygardos vyriausiojo prokuroro pavaduotojas v. S.Tamolis*, Nr. 3K-3-181/2005, kat. 21.4.1.1.; 21.4.1.2.; 24.1.

²⁷⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 19 d. nutartis c.b. *Z.S. v. V.S. ir kt.*, Nr. 3K-3-98/2007, kat. 34.4.10; 34.5; 34.6; 78.2.1 (S); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 3 d. nutartis c.b. *I. C. v. V.M. ir V.B.*, Nr. 3K-3-535/2007, kat. 35.6.

jau minėta Ispanijos teisės nuostata, kad viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujančio sandorio dalykas gali būti traktuojamas kaip tam tikras nusikaltimo įrankis²⁷⁹.

Taigi, atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta aukščiau, darytina aiški išvada, kad sandorių pripažinimas negaliojančiais dažnai negali būti laikomas pakankama sankcija už viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujančio sandorio sudarymą ar įvykdymą. Labai dažnai asmenis sudaryti tokį sandorį paskatina tikslai, kurie pagal viešosios teisės normas užtraukia atitinkamą atsakomybę. Tokiu atveju nėra visiškai aišku, ką įstatymų leidėjas turėjo omenyje, į CK 1.81 str. 3 d. įrašydamas formuluotę „<...> o viešosios teisės normos nenustato tokio sandorio šalims turtinių sankcijų“, nes turtinės sankcijos, numatytos viešojoje teisėje, siekia visiškai kitokių tikslų, nei sandorio pripažinimas negaliojančiu ir dvišalės ar vienašalės restitucijos taikymas. Tai kyla iš skirtingos privatinės ir viešosios teisės prigimties bei tikslų. Manytina, kad tikslesnes viešosios teisės normų ir CK 1.81 str. 3 d. santykio ir taikymo gaires turėtų nubrėžti teismų praktika, kuri kol kas nepateisinamai aplaidžiai žiūri į tai, kad dažnai kalti asmenys lieka ne tik nenubausti, bet ir nepraranda turto, kuris neturėtų likti jiems kaip normaliai įvykdžius sandorį, kai restitucija netaikoma pagal CK 1.81 str. 2 d. ar kai taikoma vienašalė restitucija ir viena iš šalių nepagrįstai praturtėja.

²⁷⁹ Lando O., Clive E., Prum A., Zimmerman R. Principles of European Contract Law. Part III. London: Kluwer Law International, 2003. P. 224.

IŠVADOS

1. Viešosios tvarkos ir geros moralės sampratų neįmanoma apibrėžti *a priori*, nes jų turinys yra kintantis priklausomai nuo to, kokie principai ar geros moralės suvokimas vyrauja to meto visuomenėje. Šių kriterijų turinį tiek Lietuvoje, tiek Europos Sąjungos bei kitose užsienio valstybėse palikta formuoti teismų praktikai bei teisės doktrinai, o ETT konstatavo, kad kintančio šių sąvokų turinio apibrėžimas paliekamas valstybių narių diskrecijai. Tačiau Lietuvos teisinėje sistemoje viešosios tvarkos samprata tiek doktrinoje, tiek teismų praktikoje analizuojama tik fragmentiškai, o abstrakti geros moralės sąvoka aiškinama dar abstraktesniais terminais.
2. Aplinkybės, kurios laikomos neatitinkančiomis viešosios tvarkos ar geros moralės nuostatų, visose analizuotose valstybėse daugmaž sutampa: tai mokesčių mokėjimo išvengimas ar jų sumažinimas, siekis išvengti turto praradimo, piktnaudžiavimas tarnybine padėtimi, noras apeiti įstatymus, kreditorių teisių pažeidimas, siekimas išnaudoti kitą asmenį ar pasipelnyti valstybės turto sąskaita, tačiau ne visur Europoje, kaip ir Lietuvoje, sutariama dėl to, kurias faktines situacijas turi apimti viešoji tvarka, o kurias – gera moralė.
3. Lietuvoje kaip prieštaraujančios viešajai tvarkai yra pripažintos tokios aplinkybės, kurias beveik visas būtų galima priskirti vienos iš doktrinoje pripažįstamų ir darbe pateiktų klasifikacijų grupei, į kurią patenka sandoriai, pažeidžiantys Lietuvos Respublikos teisinės sistemos principus, teisinės sistemos tinkamą funkcionavimą ir valstybės interesus. Tuo tarpu Lietuvos teismų praktikoje nepasitaikė nė vienos bylos, kuri būtų susijusi su išimtinai moralinio pobūdžio dalykais: prostitucija, seksualinio apsisprendimo laisve ir pan., o tai rodo, kad sąvoka „gera moralė“ vis labiau įgyja ekonominį turinį. Tokia tendencija pastebima ir užsienio valstybėse. Taigi pirmoji hipotezė patvirtinta.
4. Lietuvoje CK 1.81 str. 1 d. numatyti sandorių negaliojimo pagrindai įstatymo lygmeniu įtvirtinti kaip alternatyvūs, dėl to vienas nuo kito nepriklausomi ir nepersidengiantys, nors kai kuriose valstybėse viešosios tvarkos samprata apima geros moralės kriterijų arba atvirksčiai. Visgi Lietuvos teismai ne visada šiuos kriterijus traktuoja kaip atskirus ir dažnai CK 1.81 str. 1 d. taiko kaip vieną pagrindą, o ne kaip du. Tokia teismų praktika yra keistina.
5. Naujausioje Apeliacinio ir žemesniųjų teismų praktikoje pastebima tendencija ieškinį atmesti tuo pagrindu, kad ieškovas ar apeliantas nenurodo, kokioms imperatyvioms viešąją tvarką reglamentuojančioms teisės normoms ar geros moralės principams prieštarauja konkretus sandoris. Taip į teismą besikreipiančiam asmeniui nustatoma pareiga kvalifikuoti teisinius asmenų tarpusavio santykius, kas iš esmės yra teismo prerogatyva, nustatyta įstatymu.
6. Aktualumą yra praradusi LAT suformuluota teisės aiškinimo ir taikymo taisyklė, kad, sprendžiant, ar sandoris negalioja CK 1.81 str. pagrindu, šalių ketinimai turi labai svarbią

reikšmę – t.y. būtina įrodyti, kad vienintelis šalių ketinimas buvo nukreiptas į tikslo, priešingo viešajai tvarkai ar gerai moralei, pasiekimą. Tokia praktika yra neteisinga ir nulemta anksčiau galiojusio 1964 m. CK 48 str. formuluotės: „negalioja sandoris, sudarytas turint žinomai priešingą Lietuvos Respublikos visuomenės interesams tikslą“. Tai, ar šalys žinojo, ar ne, jog sandoris prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei, svarbu sprendžiant restitucijos taikymo klausimą, o ne pripažįstant sandorį negaliojančiu.

7. Teismų praktikoje nėra skiriama pakankamo dėmesio CK 1.80 str. (sandorių negaliojimas dėl prieštaravimo imperatyvioms įstatymo normoms) ir CK 1.81 str. (sandorių negaliojimas dėl prieštaravimo viešajai tvarkai ar gerai moralei) santykiui ir taikymo riboms apibrėžti. Darbe atskleista, kad CK 1.81 str. taikymas yra savarankiškas, nepriklausantis nuo CK 1.80 str. taikymo, tačiau teismai, per daug nepagrįsdami, dažnai taiko abu šiuos pagrindus kartu, neretai net nenurodydami, pagal kurį straipsnį yra taikoma restitucija (jei ji taikoma). Taip į teisinę sistemą tik įnešama dar daugiau sumaišties dėl CK 1.81 str. taikymo apimties ir ribų.
8. Nei CK, nei teismų praktika, nei teisės doktrina nenurodo, ką daryti su aptariamų sandorių įvykdymu, kai restitucija nėra taikoma arba kai ji taikoma vienai šaliai. CK tik abstrakčiai nukreipia į viešosios teisės normas. Pasitvirtino ir antroji hipotezė.
9. Pripažindami sandorius negaliojančiais dėl prieštaravimo viešajai tvarkai ar gerai moralei (CK 1.81 str.), teismai, siekdami išvengti teisinio neapibrėžtumo, dažniausiai taiko dvišalę restituciją, kuri šio straipsnio taikymo atveju turėtų būti labiau išimtis nei taisyklė.
10. Viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujančių sandorių pasekmių taikymo problemai spręsti autorė siūlo teismams papildomai įvertinti sandorį ir viešosios teisės normų kontekste, ir, pastebėjus pažeidimų, aktyviau naudotis atskirąja nutartimi, taip informuojant kompetentingas institucijas ar pareigūnus apie pastebėtus teisės normų pažeidimus. Nereikėtų akylai vadovautis CK 1.81 str. 3 d. nuostata, jog vienašalė ar dvišalė restitucija taikoma tik tada, kai jos taikymas neprieštarauja imperatyvioms įstatymų normoms ar gerai moralei, t.y. kai nebuvo pasiektas viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujančio sandorio tikslas, *o viešosios teisės normos nenustato tokio sandorio šalims turtinių sankcijų*. Restitucijos ir viešosios teisės normų taikymas siekia skirtingų teisinių tikslų, kurie kyla iš nevienodos privatinės ir viešosios teisės prigimties ir paskirties, todėl restitucija gali būti taikoma ir tada, kai tam tikros kitos teisės šakos normos turtines sankcijas tokio sandorio šalims numato.
11. Teismai, pripažindami sandorį negaliojančiu CK 1.81 str. pagrindu, galėtų remtis PECL suformuluotais principais bei šių principų komentaru, kuriame yra apibendrinta daugelio Europos valstybių teisės normų, reglamentuojančių sandorių, prieštaraujančių viešajai tvarkai ar gerai moralei, negaliojimą, teisingo taikymo praktika. Kol kas šiuo rekomendacinio pobūdžio teisės aktu nebuvo pasiremta nė vienu nagrinėtu atveju.

12. Atsižvelgiant į perteklinę CK 1.81 str. 1 d. formuluotę, svarstyti pasiūlymas įstatymų leidėjui ją keisti ir išdėstyti taip: „Viešajai tvarkai ar *moralei* prieštaraujantis sandoris yra niekinis ir negalioja“. Siekiant išvengti teisinio neapibrėžtumo ir galimos terminų painiavos, atitinkamai geros moralės sąvoka keistina ir CK 1.2 str. 2 d., CK 1.66 str. 4 d., CK 1.114 str. 2 d., CK 1.137 str. 2 d., CK 2.24 str. 2 d., CK 2.39 str. 3 d., CK 3.5 str. 2 d., CK 3.83 str. 2 d., CK 3.105 str., CK 5.36 str. 2 d., CK 6.3 str. 1 d., CK 6.31 str. 1 ir 3 d., CK 6.241 str. 1 d. 3 p., CK 6.253 str. 5 d., CK 6.350 str. 3d. 3 p., CK 6.472 str. 1 d. bei CK 6.947 str. 3 d.

LITERATŪROS SĄRAŠAS*Lietuvos ir Europos Sąjungos teisės aktai:*

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Lietuvos Aidas, 1992, Nr. 220 (1992-11-10); Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014 (1992-11-30);
2. Konsoliduota Europos Bendrijos steigimo sutartis // Valstybės žinios, 2004, Nr. 2-2;
3. Lietuvos Respublikos Administracinių teisės pažeidimų kodeksas // Valstybės žinios, 1985, Nr. 1-1;
4. Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741;
5. Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262;
6. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 1964, Nr.19-138 (negalioja);
7. Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340;
8. Lietuvos Respublikos Darbo kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 64-2569;
9. Lietuvos Respublikos Dizaino įstatymas // Valstybės žinios, 2002, Nr.112-4980;
10. Lietuvos Respublikos Elektroninių ryšių įstatymas // Valstybės žinios, 2004, Nr. 69-2382;
11. Lietuvos Respublikos Įmonių bankroto įstatymas // Valstybės žinios, 2001, Nr. 31-1010;
12. Lietuvos Respublikos Komercinio arbitražo įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 39-961;
13. Lietuvos Respublikos Konkurencijos įstatymas // Valstybės žinios, 1999, Nr.30-856;
14. Lietuvos Respublikos Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo įstatymas // Valstybės žinios, 2004, Nr. 135-4894;
15. Lietuvos Respublikos Prekių ženklų įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 92-2844;
16. Lietuvos Respublikos Teatro ir koncertinių įstaigų įstatymas // Valstybės žinios, 2004, Nr. 96-3523;
17. Lietuvos Respublikos Visuomenės informavimo įstatymas // Valstybės žinios, 2006, Nr. 82-3254;

*Specialioji literatūra:**Monografijos, vadovėliai:*

18. Dambrauskaitė A. Sandorių pripažinimo negaliojančiais teisinės pasekmės – Lietuvos ir Prancūzijos teisės lyginamieji aspektai. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius, 2006;
19. Dambrauskienė G., Marcijonas A., Monkevičius E. ir kt. Lietuvos teisės pagrindai. Vilnius, Justitia, 2004;
20. Europos Sąjunga. Steigimo dokumentai ir Sutartis dėl Konstitucijos Europai. Vilnius, Eugrimas, 2005;

21. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Vilnius, Justitia, 2001;
22. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Civilinio kodekso komentaras/ J. Žeruolis ir kt. Vilnius, Mintis, 1976;
23. Mikelėnas V. Prievolių teisė. Pirmoji dalis. Vilnius, Justitia, 2002;
24. Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Vilnius, Justitia, 1996;
25. Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius, Justitia, 1995;
26. Baranauskas E., Karulaitytė – Kvainauskienė I. ir kt. Civilinė teisė, bendroji dalis. Vadovėlis. Vilnius, Mykolo Romerio universitetas, 2008;
27. Papirtis L.V., Baranauskas E., Kiršienė J. ir kt. Civilinė teisė, bendroji dalis, II tomas. Vadovėlis. Vilnius, Mykolo Romerio universitetas, 2005;
28. Šedbaras S. Administracinė atsakomybė. Vadovėlis. Vilnius, Justitia, 2005;
29. Vaišvila A. Teisės teorija. Vadovėlis. Vilnius, Justitia, 2000;
30. Vaišvila A. Teisės teorija. Vadovėlis. Vilnius, Justitia, 2004;
31. Vitkevičius P., Vėlyvis S., Mikelėnas V. ir kt. Civilinė teisė. Vadovėlis. Kaunas, Vija, 1997;
32. Zweigert K., Kötz H. Lyginamosios teisės įvadas. Vilnius, Eugrimas, 2001;
33. Brown I. Law of Contract. Fifth edition. Oxford: University Press, 2006;
34. Elliott C., Quinn F. Contract Law. Fifth edition. Harlow: Pearson Longman, 2005;
35. Kötz H., Weir T., Flessner A. European Contract Law. Vol. 1: Formation, Validity, and Content of Contract; Contract and Third Parties. Oxford: Clarendon Press, 2002;
36. Lando O., Clive E., Prum A., Zimmermann R. Principles of European Contract Law. Part III. London: Kluwer Law International, 2003;
37. McKendrick E., Cremona M. Contract law. Second edition. Basingstoke: Macmillan Press, 1994;
38. Stone R. The Modern Law of Contract. Sixth edition. London Sydney Portland (Oregon): Cavendish Publishing, 2005;
39. Treitel G. The Law of Contract. London: Thomson/ Sweet & Maxwell, 2003;

Moksliniai straipsniai bei publikacijos:

40. Dambrauskaitė A. Restitucijos taikymo sandorių pripažinimo negaliojančiais bylose problemos. Jurisprudencija, 2003. T. 37 (29);
41. Jovaišas K. Nuosavybės teisinis režimas // Teisės problemos, 2006. Publikacija internete [http://www.teise.org/docs/research/Nuosavybės%20teisinis%20režimas\(OO\)\(pataisytas\).doc](http://www.teise.org/docs/research/Nuosavybės%20teisinis%20režimas(OO)(pataisytas).doc) (žiūrėta 2008-10-31);

42. Krasauskas R. Nekonkuravimo susitarimai darbo teisėje. Ar darbuotojas ir darbdavys lygiaverčiai konkurentai? // *Jurisprudencija*, 2008. T. 8 (110);
43. Mikelėnas V. Sandorių negaliojimo instituto taikymas teismų praktikoje (1) // *Justitia*, 2006, Nr. 4 (62);
44. Nekrošius V. Neprieštaravimas geriems papročiams – viena iš prievolių galiojimo sąlygų // *Teisės problemos*, 1995, Nr. 1;
45. Piesliakas V. Dvigubos atsakomybės problema Lietuvos teisėje // *Jurisprudencija*, 2001. T. 23(15);
46. Pranckevičius A., Pumputienė R. Sandorių negaliojimo pagrindai ir pasekmės (1) // *Juristas*, 2005, Nr. 4;
47. Vitkevičius P. Turto paėmimas valstybei pagal negaliojančius sandorius teisminėje praktikoje // *Teisė*, 1972, Nr. 3;

Kita literatūra:

48. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. IV leidimas. Vyr. redaktorius – S. Keinys. Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000;
49. V. Pakalniškio oficiali internetinė svetainė <http://www3.mruni.lt/~vypaka/> (žiūrėta 2007-12-15);
50. Principles of International Commercial Contracts, 1994, UNIDROIT // <http://www.unidroit.org/unidroit/english/principles/pr-main.htm> (žiūrėta 2008-06-11);
vertimas:
http://www3.mruni.lt/padaliniai/FAKULTETAJ/tf/ckk/DOKUMENTAI%20II/unidroit_vertimas.htm (žiūrėta 2008-06-11);

Teismų praktika:

Europos Sąjungos ir užsienio valstybių teismų praktika:

51. Europos Teisingumo Teismo sprendimas byloje 41/74, *Van Duyn v. Home Office* [1974] ECR 1337;
52. Europos Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-268/99, *Aldona Malgorzata Jany v. Staatssecretaris van Justitie* [2001] ECR I-8615;
53. Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Lordų rūmų sprendimas byloje *Franco v. Bolton* (1797) 3 Ves 368;
54. Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Lordų rūmų sprendimas byloje *Pears v. Brooks* (1866) LR 1 Ex 213;

55. Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Lordų rūmų sprendimas byloje *Cowan v. Milbourn* (1866-67) LR 2 Ex 230;
56. Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Lordų rūmų sprendimas byloje *Nordenfelt v. Maxim Nordenfelt* [1894] AC 535;
57. Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Lordų rūmų sprendimas byloje *Janson v. Driefontein Consolidated Mines Lt* [1902] AC 484;
58. Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Lordų rūmų sprendimas byloje *Bowman v. Secular Society Ltd* [1917] AC 406;
59. Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Lordų rūmų sprendimas byloje *Fender v. St John Mildmay* [1938] AC 1;
60. Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Lordų rūmų sprendimas byloje *Enderby Town FC Ltd. v. The Football Association Ltd* [1971] Ch. 591;
61. Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Lordų rūmų sprendimas byloje *Schroeder Music Publishing Co. v. Macaulay* [1974] 3 All ER 616 (CA);
62. Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Lordų rūmų sprendimas byloje *Johnson v. Moreton* [1980] A.C. 37;
63. Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Lordų rūmų sprendimas byloje *Cheall v. APEX* [1983] 2 A.C. 180;
64. Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Lordų rūmų sprendimas byloje *Tinsley v. Miligan* [1993] 3 WLR 126;
65. Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Lordų rūmų sprendimas byloje *McFarlane v. Tayside Health Board* [2000] 2 A.C. 59;
66. Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Apeliacinio teismo sprendimas byloje *Johnstone v. Bloomsbury Health Authority* [1992] QB 333;
67. Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Apeliacinio teismo sprendimas byloje *Lancashire County Council v. Municipal Mutual Insurance Ltd* [1997] QB 897;
68. Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Karalienės Slaptosios tarybos sprendimas byloje *Evanturel v. Evanturel* (1874) LR 6 PC 1;
69. Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Londono apygardos Apeliacinio tribunolo sprendimas byloje *Rodriguez v. Speyer Bros* [1919] A.C. 59;
70. Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės Viktorijos Magistratų teismo sprendimas byloje *Richardson v. Mellish* (1824) 2 Bing. 229;

71. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. kovo 8 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos 1993 m. liepos 15 d. įstatymo "Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo "Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusių nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų" papildymo ir pakeitimo" 8 punkto, kuriuo iš naujo išdėstytas įstatymo "Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusių nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų" 12 straipsnio pirmosios dalies 3 punktas, ir Lietuvos Respublikos 1993 m. liepos 15 d. įstatymo "Dėl Lietuvos Respublikos žemės reformos įstatymo papildymo ir pakeitimo" 23 punkto, kuriuo iš naujo išdėstytas Lietuvos Respublikos žemės reformos įstatymo 16 straipsnio septintasis punktas, atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai // <http://www.lrkt.lt/dokumentai/1995/n510308a.htm>;
72. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo "Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusių nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų" 8 straipsnio antrosios dalies 4 punkto ir ketvirtosios dalies normos atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Valstybės žinios, 1995-12-29, Nr. 106-2381;
73. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. rugsėjo 30 d. nutarimas "Dėl teisės aktų, kuriais buvo sprendžiami iki Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimo Lietuvoje veikusių valstybinių profesinių sąjungų valdyto turto klausimai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 2000, Nr.93-4223;
74. Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga, aprobuota Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2000 m. gruodžio 21 d. nutarimu Nr. 28 // Teismų praktika, 2001, Nr. 14. P. 379 – 380, 412;
75. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. kovo 29 d. nutartis c.b. *Vilniaus miesto valdyba v. UAB „Sangreta“ ir kt.*, Nr. 3K-3-383/2000, kat. 45;
76. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. balandžio 19 d. nutartis c.b. *S. Gaubienė v. B. Baginskienė ir kt.*, Nr. 3K-3-442/2000, kat. 42;
77. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 2 d. nutartis c.b. *UAB „Init“ v. UAB „Parabolė“*, Nr. 3K-3-905/2000, kat. 42;
78. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. spalio 11 d. nutartis c.b. *A. Ščerbavičius v. A. Rancevas ir kt.*, Nr. 3K-3-987/2000, kat. 42;
79. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. rugsėjo 5 d. nutartis *J. Zybartienė v. S. Vaitkus*, Nr.3K-3-745/2001, kat. 15.2.2.6; 44; 46;
80. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. lapkričio 15 d. nutartis c.b. *N. ir A. Kutyrionai v. D.Potašovas*, Nr.3K-7-874/2001, kat. 15.2.2.3;
81. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. kovo 20 d. nutartis c.b. *305-oji DNSB „Bokštas“ v. Vilniaus miesto valdyba*, Nr. 3K-3-512/2002, kat. 15.2.1.1; 15.2.1.2; 21.2.2.9; 21.4;

82. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. birželio 5 d. nutartis c.b. *Utenos apskrities valstybinė mokesčių inspekcija v. V. Raugo individuali įmonė ir A. Trinkūnas*, Nr. 3K-3-831/2002, kat. 15.2.1.2;
83. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. birželio 17 d. nutartis c.b. *Palangos miesto savivaldybė v. UAB „Aumera“*, Nr. 3K-3-804/2002, kat. 15.2.1.1, 21.2.1;
84. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 20 d. nutartis c.b. *Marijampolės apskrities VMI v. UAB „Kraitenė“*, Nr. 3K-3-62/2003, kat. 15.2.1.2; 45.5;
85. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. balandžio 14 d. nutartis c.b. *Š. V. Kalmanovič v. V. Komanov*, Nr.3K-3-478/2003, kat. 15.2.1.2; 31.5;
86. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. birželio 5 d. nutartis c.b. *D. Baliūnas v. UAB „Kemira GrowHow“*, Nr. 3K-7-408/2003, kat. 13; 82;
87. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. spalio 1 d. nutartis c.b. *V.Kijevičius v. A.Lavrinovič*, Nr. 3K-3-900/2003, kat. 15.2.1.2; 15.2.2.7;
88. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. lapkričio 5 d. nutartis c.b. *UAB „Kelda“ v. UAB DK „Baltic Polis“, BUAB „Aukštaitijos statyba“*, Nr. 3K-3-1029/2003, kat. 67;
89. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. sausio 14 d. nutartis c.b. *N. Šumlinskienė v. K. Šumlinskas*, Nr. 3K-3-37/2004, kat. 25.7; 15.2.1.3; 65;
90. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. vasario 9 d. nutartis c.b. *L. Želvio visuomeninio maitinimo įmonė „Goda“ v. S. Birškaus prekybos įmonė ir A. Otsus*, Nr.3K-3-88/2004, kat.45.5;
91. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. balandžio 27 d. nutartis c.b. *J. Tylertienė v. Č. Čejauskas, J. Čejauskienė, P. Simanavičius, VĮ „Registru centras“ ir kt.*, Nr. 3K-3-256/2004, kat. 15.2.1.1; 18.2; 18.4; 25.6.1; 25.7; 40.6; 44;
92. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 15 d. nutartis c.b. *A.V.Ašmantienė v. G.G.Petrauskas*, Nr. 3K-3-589/2004, kat. 15.2.1.2;
93. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 17 d. nutartis c.b. *R. B. Beržinienė, P.J. Dirvonskienė v. Klaipėdos apskrities viršininko administracija, S. Okuličienė, E. Okuličiūtė, E. Okuličius, R. Okuličius*, Nr. 3K-3-613/2004, kat. 25.2; 105;
94. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 16 d. nutartis c.b. *Klaipėdos apygardos vyriausiojo prokuroro pavaduotojas v. S.Tamolis*, Nr. 3K-3-181/2005, kat. 21.4.1.1.; 21.4.1.2; 24.1;

95. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 11 d. nutartis c.b. *Z.Prichodko v. UAB "Šilumnešis"*, Nr. 3K-3-259/2005, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 30.3;
96. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. gegužės 4 d. nutartis c.b. *E. Petrauskas v. S. Mickevičienė*, Nr. 3K-3-257/2005, kat. 35.3.6;
97. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 28 d. nutartis c.b. *G.L. v. Z.Ch., M. Ch., L.K., Vilniaus miesto savivaldybė, Vilniaus apskrities viršininko administracija ir kt.*, Nr. 3K-3-668/2005, kat. 30.5;
98. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 3 d. nutartis c.b. *UAB "Autokurtas" v. Lietuvos kariuomenė*, Nr. 3K-7-4/2006, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 24.1; 24.4; 69; 114.8.2;
99. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 16 d. nutartis c.b. *R. M. stomatologinė klinika v. UAB „Ratio“, AB „Snoras“, A. M., R. M.*, Nr. 3K-3-30/2006, kat. 21.4.1.2; 21.4.14; 22.5; 114.11; 126.5;
100. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 30 d. nutartis c.b. *Vilniaus apskrities viršininko administracija ir J.Š. v. Vilniaus miesto savivaldybė, UAB „Labek“ ir kt.*, Nr. 3K-3-1/2006, kat. 30.5; 50.8 (S);
101. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 6 d. nutartis c.b. *D.Z. v. Alytaus miesto savivaldybė*, Nr. 3K-3-133/2006, kat. 45.10; 124.2.7; 124.4 (S);
102. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 8 d. nutartis c.b. *BAB „Lietuvos kuras“ v. UAB „Gazolita“*, Nr. 3K-3-176/2006, kat. 21.4.1.1; 118.4;
103. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 27 d. nutartis c.b. *UAB „Balstisches Haus“ v. UAB „Vilga“ ir UAB „Sermeta“*, Nr. 3K-3-221/2006, kat. 42.11.1; 42.11.5 (S);
104. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 24 d. nutartis c.b. *Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras v. Utenos apskrities viršininko administracija, Č. R., R. S.*, Nr. 3K-3-242/2006, kat. 24.4; 30.4.1;
105. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 15 d. nutartis c.b. *T.N.S. v. J.N., G.N., V.M., VĮ Registrų centro Kauno filialas*, Nr. 3K-3-328/2006, kat. 20.3.10; 41; 114.6; 114.9.2; 121.13 (S);
106. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 1 d. nutartis c.b. *UAB „Birių krovinių terminalas“ v. LK AB „Klaipėdos Smeltė“*, VĮ

- Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcija*, Nr. 3K-7-231/2006, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 22.4; 50.8; 121.20;
107. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 31 d. nutartis c.b. *UAB „Vasmangas“ v. UAB „Valdo leidykla“*, Nr. 3K-3-567/2006, kat. 21.4.2.1; 21.5; 27.7; 45.11 (S);
108. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 19 d. nutartis c.b. *Z.S. v. V.S. ir kt.*, Nr. 3K-3-98/2007, kat. 34.4.10; 34.5; 34.6; 78.2.1 (S);
109. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 6 d. nutartis c.b. *J. K. v. O.T.*, Nr. 3K-3-125/2007, kat. 30.3; 50.11.5; 92;
110. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 28 d. nutartis c.b. *BUAB Klevas v. UAB „Baltasis skroblas“*, Nr. 3K-3-271/2007, kat. 21.4.2.1; 41 (S);
111. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. rugsėjo 24 d. nutartis c.b. *R.T., P.R., E.S., A.P.T., L.K., R.M.S., L.B. v. O.Z., L.S., Kauno rajono savivaldybė*, Nr. 3K-3-344/2007, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2;
112. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 22 d. nutartis c.b. *UAB „Docpartner“ v. L.V.*, Nr. 3K-3-415/2007, kat. 1.1; 20.1; 42.1 (S);
113. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 3 d. nutartis c.b. *I. C. v. V.M. ir V.B.*, Nr. 3K-3-535/2007, kat. 35.6.1;
114. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 12 d. nutartis c.b. *Vilniaus apskrities viršininko administracija v. UAB „Energ development“, VĮ „Registru centras“, UAB „Nauda“, UAB „Korekt“*, Nr. 3K-3-431/2007, kat. 106.5; 124.6;
115. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 20 d. nutartis c.b. *A.G. v. UADBB „Aon Lietuva“*, Nr. 3K-3-121/2008, kat. 42.8 (S);
116. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. kovo 14 d. nutartis c.b. *BUAB „Spaudos magnatai“ v. UAB „Sekundės redakcija“*, Nr. 3K-3-176/2008, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 21.4.2.1; 21.4.2.7; 21.6; 27.7; 35.6.1; 39; 45; 126.5 (S);
117. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 19 d. nutartis c.b. *R.B. v. antstolis Mindaugas Dabkus, M.S., A.Ž. ir Vilniaus apskrities viršininko administracija*, Nr. 3K-3-293/2008, kat. 121; 19.2; 129.2 (S);

118. Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. liepos 11 d. nutartis c.b. *J.S. v. B.K, H.K., G.K*, Nr. 2A-292/2006, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 93.2.4; 94.2.1;
119. Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 2 d. nutartis c.b. *Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras v. Lietuvos profesinių sąjungų konfederacija*, Nr. 2A-74/2007, kat. 21.4.1.1;
120. Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. liepos 16 d. nutartis c.b. *L.G. v. J. G.*, Nr. 2A-344/2007, kat. 24.4; 21.4.2.6; 24.2.7; 49;
121. Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 20 d. nutartis c.b. *B.P. v. V.J.*, Nr. 2A-507/2007, kat. 21.4.1.1, 21.4.1.2;
122. Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 25 d. nutartis c.b. *LŽŪB „Žemyna“ v. V.B., G. A., V.R.G., V.G., A.K., G.R., R. V., V.S. ir A. Š.*, Nr. 2A-158/2008, kat. 11.5.1, 21.4, 21.4.1 (S);
123. Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 11 d. nutartis c.b. *BUAB „Rolferas“ v. Panevėžio sporto klubas „Fergymus“*, Nr. 2A-138/2008, kat. 21.4.1.3;
124. Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 20 d. nutartis c.b. *BUAB „Utvilsta“ v. UAB „Gilius ir Ko“*, Nr. 2A-323/2008, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 35.6.1; 37 (S);
125. Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 17 d. nutartis c.b. *Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Vilniaus skyrius v. BUAB „Pragysta“ ir P.K., V.A., A.R., V.V., J.P.*, Nr. 2A-220/2008, kat. 21.4.1.2; 126.8 (S);
126. Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 17 d. nutartis c.b. *Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras v. Lietuvos Respublika, Klaipėdos apskrities viršininko administracija, UAB „Ekogama“, UAB „Hanza Lizingas“ ir kt.*, Nr. 2A-451/2008, kat.21.4.1.1; 21.4.1.2; 41; 95.7 (S);
127. Klaipėdos apygardos teismo 2006 m. rugsėjo 4 d. sprendimas c.b. *J. B. v. A.T., R. Š.*, Nr. 2-517-524/2006, kat. 21.4.1.2; 21.4.1.4; 116.4;
128. Panevėžio apygardos teismo 2008 m. balandžio 24 d. sprendimas c.b. *UAB „Panevėžio balsas“ v. UAB „Eksena“*, Nr. 2-95-544/2008, kat. 20.3.10; 21.4.1.1; 21.4.1.2; 21.4.2.1; 21.4.2.7; 27.3.2.1; 27.6; 35.6.1; 40.2; 45.1; 99.5; 114.11;
129. Klaipėdos apygardos teismo 2008 m. balandžio 28 d. sprendimas c.b. *Lietuvos Respublikos Generalinis prokuroras v. Klaipėdos universitetas, UAB „Baltisches Haus“, Klaipėdos miesto savivaldybės administracija ir kt.*, Nr. 2-89-125/2008, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 31.1; 71; 50.8; 99.5; 116.4 (S);

130. Vilniaus apygardos teismo 2008 m. birželio 5 d. sprendimas c.b. *Lietuvos Respublikos Generalinis prokuroras v. J.Š., L.A., Vilniaus miesto savivaldybės taryba bei administracija ir kt.*, Nr. 2-1125-262/2008, kat. 21.4.1.1; 21.4.1.2; 21.6; 30.6; 41; 45.6; 46; 116.1;
131. Vilniaus apygardos teismo 2008 m. birželio 19 d. sprendimas c.b. *B.G. v. K.P., R.P., M.K.*, Nr. 2-593(623)/2008, kat. 21.4.1.2; 21.4.2.6; 41; 116.4 (S);
132. Kauno rajono apylinkės teismo 2005 m. lapkričio 17 d. sprendimas c.b. *Klaipėdos miesto apylinkės vyriausiasis prokuroras v. M. S., K.S., I.R.L. ir kt.*, Nr. 2-330-485/2005, kat. 20.3.8; 21.4.1.2; 30.5; 116.1; 113.9;
133. Lazdijų rajono apylinkės teismo 2006 m. sausio 19 d. sprendimas c.b. *S.S. v. Alytaus apskrities viršininko administracija, V.Ž., D.M., Lazdijų rajono savivaldybė*, Nr. 2-11-327/2006, kat. 31.4.1.1; 21.4.1.2; 24.4; 25.3; 30.4.1; 30.5;
134. Panevėžio miesto apylinkės teismo 2007 m. kovo 6 d. sprendimas c.b. *G.J. v. D.J., S.V., S.V., L.V., V.B.A., E.K., J.K., G.Č., I. H.*, Nr. 2-12-589/2007, kat. 21.4.1.2; 21.4.2.7; 30.5; 113.1; 116.4;
135. Panevėžio miesto apylinkės teismo 2008 m. birželio 9 d. sprendimas c.b. *B. Strikulio įmonė, G.S., R.S. v. R.S.*, Nr. 2-194-589/2008, kat. 30.5; 113.1; 116.4.

SANTRAUKA
VIEŠAJAI TVARKAI AR GERAI MORALEI PRIEŠTARAUJANČIŲ SANDORIŲ
NEGALIOJIMAS

Raktiniai žodžiai: *sandorių negaliojimas, viešoji tvarka, gera moralė, restitucija.*

Viešosios tvarkos ir geros moralės sampratų neįmanoma apibrėžti *a priori*, nes jų turinys yra kintantis priklausomai nuo to, kokie principai ar geros moralės suvokimas vyrauja to meto visuomenėje. Šių kriterijų turinį tiek Lietuvoje, tiek užsienio valstybėse palikta formuoti teismų praktikai bei teisės doktrinai. Matyti, kad aplinkybės, kurios laikomos neatitinkančiomis viešosios tvarkos ar geros moralės nuostatų, visose analizuotose valstybėse daugmaž sutampa: tai siekis išvengti mokesčių mokėjimo ar turto praradimo, pasipelnyti valstybės turto sąskaita, apeiti įstatymus ir pan., tačiau ne visur Europoje sutariama dėl to, kurias faktines situacijas turi apimti viešoji tvarka, o kurias – gera moralė. Taip yra ir Lietuvoje. Nors kai kuriose valstybėse viešosios tvarkos samprata apima geros moralės kriterijų arba atvirkščiai, Lietuvoje šie du sandorių negaliojimo pagrindai įstatymo lygmeniu įtvirtinti kaip alternatyvūs, dėl to vienas nuo kito nepriklausomi ir nepersidengiantys. Tenka apgailestauti, kad teismai nėra to pakankamai įsisąmoninę ir dažnai CK 1.81 str. 1 d. taiko kaip vieną pagrindą, o ne kaip du. Be to, teismai, per daug nepagrįsdami, dažnai kartu taiko ir CK 1.80 str. bei 1.81 str. įtvirtintus sandorių negaliojimo pagrindus, neretai net nepasakydami, pagal kurią straipsnį yra taikoma restitucija (jei ji taikoma). Tokia teismų praktika yra keistina

Atkreiptinas dėmesys, kad, pripažinus sandorius negaliojančiais dėl prieštaravimo viešajai tvarkai ar gerai moralei (CK 1.81 str), teismai dažniausiai taiko dvišalę restituciją, kuri šio straipsnio taikymo atveju turėtų būti labiau išimtis nei taisyklė. Manytina, kad taip teismai elgiasi arba dėl nepakankamo CK 1.81 str. paskirties suvokimo, arba sąmoningai, kadangi nei CK, nei teismų praktika, nei teisės doktrina nepasako, ką daryti su viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujančių sandorių įvykdymu, kai restitucija nėra taikoma arba kai ji taikoma vienai šaliai. CK tik abstrakčiai nukreipia į viešosios teisės normas.

Aptartai problemai spręsti autorė siūlo teismams įvertinti sandorį ir viešosios teisės normų kontekste, ir, pastebėjus pažeidimų, aktyviau naudotis atskirosios nutarties institutu.

Darbe prieita išvada, jog restitucijos ir viešosios teisės normų taikymas siekia skirtingų teisinių tikslų, kurie kyla iš nevienodos privatinės ir viešosios teisės prigimties ir paskirties, todėl restitucija gali būti taikoma ir tada, kai tam tikros kitos teisės šakos normos turtines sankcijas tokio sandorio šalims numato. Atkreipdama dėmesį į tai, kad daugelis viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujančių sandorių sudaroma dėl tikslų, už kurių pasiekimą yra baudžiama pagal ATPK, BK ir kitų teisės šakų normas, autorė skatina teisėjus teisę taikyti sistemiškai, taip pat rekomenduojama remtis PECL suformuluotais principais bei šių principų komentarais.

Atsižvelgiant į perteklinę CK 1.81 str. 1 d. formuluotę, siūlytina įstatymų leidėjui ją keisti ir išdėstyti taip: „Viešajai tvarkai ar *moralei* prieštaraujantis sandoris yra niekinis ir negalioja.“ Siekiant išvengti teisinio neapibrėžtumo ir galimos terminų painiavos, atitinkamai keistini ir kiti CK straipsniai, kuriuose vartojama geros moralės sąvoka.

SUMMARY
INVALIDITY OF TRANSACTIONS CONTRADICTING PUBLIC ORDER OR
GOOD MORALS

Key words: *invalidity of transactions, public order, good morals, restitution.*

The conceptions of public order and good morals cannot be defined *a priori* because their substance is subject to changes depending on what principles and comprehension of good morals dominate in the society in certain period of time. Both in Lithuania and foreign countries, it is judicial practice and legal doctrine that construct the substance of these criteria. It can be noticed that the circumstances which are considered not to comply with the prescriptions of public order or good morals concur to some extent; however, it is not universally agreed in Europe which actual situations should be encompassed by public order and which ones should fall under the notion of good morals. Although in some countries the conception of public order embraces the criterion of good morals, or vice versa, these two grounds for nullity of transactions have been prescribed as alternative ones in the laws of Lithuania, therefore they do not depend on each other and are not overlapping. It is regrettable that the courts have not comprehended this enough and thus often apply Art. 1.81 para. 1 of the Civil Code as one ground instead of two. Moreover, the courts often, without further substantiation, invoke both grounds for nullity of transactions as established in Arts. 1.80 and 1.81 of the Civil Code together, seldom declaring which article is the basis for applying restitution (if it is invoked). Such judicial practice is to be changed.

It must be noted that when courts declare the transaction null and void by reason of its contravention of public order and good morals (Art. 1.81 of the Civil Code) they usually invoke bilateral restitution which should be an exception rather than a rule in cases this article applies. It may be considered that the courts act this way either due to insufficient comprehension of the purpose of Art. 1.81 of the Civil Code or do this consciously because neither the Civil Code nor judicial practice or legal doctrine reveal how the transactions contradicting public order or good morals should be implemented in situations when restitution is not invoked or else only unilateral restitution takes place. The Civil Code only refers abstractly to the norms of public law.

To solve the problem discussed above, the author suggests the courts to cogitate on the question of transaction in context of norms of public law as well, and to use the institute of separate decision more actively if any breaches have been noticed.

The conclusion has been made that the application of restitution and the norms of public law seek different legal aims, which originate from different nature and purpose of private and public law; therefore restitution can also be invoked when the norms of certain other branch of law foresee material sanctions for the parties to such transaction. As many transactions contradicting public order or good morals are concluded in order to reach the goals, the achievement thereof is punishable under the norms of the Code of Administrative Offences, the Penal Code and other branches of law,

the author thus encourages the judges to apply law systematically. It is also advisable to refer to the principles formulated by PECL and the commentary on these.

Considering the excess formulation of Art. 1.81 para. 1 of the Civil Code, the legislative is to be proposed to change it and adopt the new wording, namely: “A transaction that is contrary to public order or *morals* shall be null and void”.

In order to avoid legal uncertainty and possible confusion of the terms, other articles of Civil Code that bear the concept of good morals should also be changed accordingly.